

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ТАРИХ ВА ИЖТИМОИЙ ФАҢЛАР ФАКУЛЬТЕТИ

Шодмонова Дилором Ботировна
ЎЗБЕКИСТОНДА САНОАТ СОҲАСИ МУТАХАССИСЛАРИНИ
ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИ
(1991-2014 йиллар)

5А 120302 – Тарих (Европа ва Осиё мамлакатлари бўйича)

Магистр
академик даражасини олиш учун ёзилган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар: т.ф.н. Г.Мўминова

Қ А Р Ш И - 2016

**ЎЗБЕКИСТОНДА САНОАТ СОҲАСИ МУТАХАССИСЛАРИ
ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИ
(1991-2014 йиллар)**

КИРИШ

**I.БОБ. Ўзбекистонда саноат соҳаси кадрларини тайёрлаш тизими
тарихи мавзуси тарихшунослиги**

**II.БОБ. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноат
корхоналари учун ўрта махсус маълумотли кадрлар тайёрлаш
муаммоси**

2.1. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида таълим тизимидаги
ислоҳотлар

2.2. Ўзбекистонда саноатнинг турли йўналишлари учун ўрта махсус
кадрлар тайёрлаш жараёнининг бориши ва унинг натижалари

**III.БОБ. Ўзбекистонда саноат соҳаси олий маълумотли
мутахассисларини тайёрлаш тизимининг шакллантирилиши**

3.1.Ўзбекистонда саноат соҳаси мутахассис кадрларини тайёрловчи
олий ўқув юртлари ва уларнинг фаолияти

3.2. Таълим муассасаларида саноатнинг турли йўналишлари бўйича
олиб борилган илмий-тадқиқот ишлари ва унинг кадрлар тайёрлаш ишига
таъсири

3.3. Саноат кадрлари тайёрловчи таълим муассасаларининг хорижий
давлатлар билан ҳамкорлиги

Хулоса

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Ўзбекистон ўз мустақиллигини қўлга киритган вақтдан бери ўтган йиллар давомида демократик давлат ва фуқаролик жамияти асосларини барпо этишда амалга оширилаётган ислохотлар жамият аъзоларини ҳар томонлама кучли тарбиялашни талаб этмоқда. Мустақиллик йилларида миллат, халқ тақдири билан боғлиқ жараёнлар сарҳисоб қилинса, улкан аҳамиятга молик ишлар амалга оширилганининг гувоҳи бўлиш мумкин.

Демократия, фуқаролик жамияти қурилишидаги бундай одимлар ижтимоий ҳаётдаги муҳим вазифалардан келиб чиқиб, тарих фани олдига ҳам муҳим вазифаларни қўяди. Зеро, Ўзбекистон тарихи саҳифалари ҳам ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маданий, маънавий воқеиликлар нисбатини аниқлаш, уларнинг сабабларини англаш ва келажакда хулосалар чиқариб беришида муҳим ва долзарб масала ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов таъкидлаб айтганидек, “Тарих хотираси, жонажон ўлканинг, давлатимиз ҳудудининг холис ва ҳаққоний тарихини тиклаш, миллий ўзликни англашни, таъбир жоиз бўлса, миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараёнида ғоят муҳим ўрин тутди”¹, зеро, “Тарихни унутган халқ, жамият ўз йўлини йўқотади. Бундай халқ ва жамиятнинг келажаги йўқ.”²

Ўзбекистон тарихининг ўрганилиши муҳим бўлган муаммоларидан бири бу – кадрлар сиёсати ва унинг натижаларини тадқиқ этиш масаласидир. Мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб давлатимизда таълим-тарбия, илм-фан соҳаларини ислоҳ қилишга катта эътибор қаратилди. “Таълим тўғрисида” ги Қонун, “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” нинг қабул қилиниши таълим сифатини ошириш, юқори малакали етук кадрлар тайёрлаш ишига ижобий таъсир кўрсатди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов таъкидлаганидек : “Биз олдимизга қандай вазифа қўймайлик, қандай муаммони ечиш зарурати туғилмасин, гап охир-оқибат,

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид. Барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Тошкент Ўзбекистон, 1997, - Б. 140.

² Каримов И.А. Она юртимиз бахт-у иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш-энг олий саодатдир. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015. –Б. 109.

барибир кадрларга ва яна кадрларга бориб тақалаверади. Муболағасиз айтиш мумкинки, бизнинг келажагимиз, мамлакатимизнинг келажаги ўрнимизга ким келишига ёки бошқачароқ айтганда қандай кадрлар тайёрлашимизга боғлиқ”³. Барча давлатларда, турли тарихий даврларда кадрлар масаласи долзарб муаммолардан бири бўлиб, шу боис бу мавзу ўзининг қизиқарлилиги билан тарих фани тадқиқотчилари эътиборини жалб этиб келган.

Мазкур муаммо Ўзбекистон тарихининг, долзарб масаласи сифатида кун тартибиде турди. Бугунги кунда ҳам ижтимоий-сиёсий тараққиётдаги алоҳида масала эканлигини исботламоқда. Хусусан, саноат кадрларини тайёрлаш масаласи мустақиллик йилларида алоҳида аҳамият касб этмоқда. Чунки бу даврда Ўзбекистон саноати бутунлай янгидан ташкил этилиб, жаҳон талабларига мос маҳсулотлар ишлаб чиқармоқда. Қисқа муддат ичида Республикада саноат соҳасида мисли кўрилмаган ютуқларга эришилди. Бу эса ўз ўрнида соҳа кадрларини тайёрлаш ишини такомиллаштиришни талаб этди.

Юқоридаги мулоҳазалар мавзунинг долзарблигини белгилайди.

Тадқиқотнинг даврий чегараси: Ўзбекистонда саноат соҳаси кадрлар тайёрлаш ишининг мустақиллик йилларини қамраб олиб, бу давр соҳада улкан ишлар амалга оширилиши билан ажралиб туради. Мустақиллик йилларида таълим тизими тўла ислоҳ қилиниб, соҳа фаолияти янгидан йўлга қўйилди.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси: Тадқиқот даврий доираси географик чегарасига мувофиқ хронологик жиҳатдан 1991-2014 йилларни ўз ичига қамраб олгани, бу даврга тааллуқли турли мазмундаги ҳужжатлар, илмий-тадқиқотлар, манбалар кўп бўлгани сабабли муаммонинг ўрганилганлик даражаси диссертациянинг тарихшунослик масалалари билан боғлиқ биринчи бобида махсус тадқиқ этилган.

³Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999 й, - Б.18

Диссертация ишининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Қарши Давлат университети илмий-тадқиқот ишлари режасидан ўрин олган.

Магистрлик диссертациясининг мақсад ва вазифалари. Мазкур тадқиқот ишининг мақсади – янгича ёндошуви асосида Ўзбекистонда саноат кадрларини тайёрлаш ишини таҳлил қилиш, мавжуд маълумотларни умумлаштириш, вужудга келган муаммоларга тизимли тарзда тавсиф беришдан иборатдир. Шунга кўра, қуйидаги асосий вазифалар белгиланди:

-мустақиллик йилларида саноат кадрлар сиёсатини амалга оширилишининг моҳияти, ғоявий назарий асослари ва стратегик мақсадларини очиб бериш;

- Ўзбекистонда саноат соҳаси мутахассисларини тайёрлаш тизими тарихи мавзусининг тарихшунослигини ўрганиб чиқиш;

- Ўзбекистонда мустақиллик йилларида таълим тизимидаги ислохотларни асослаш;

-Ўзбекистонда саноатнинг турли йўналишлари учун ўрта махсус кадрлар тайёрлаш жараёнининг бориши ва унинг натижаларини очиб бериш;

-Ўзбекистонда саноат соҳаси олий маълумотли мутахассисларини тайёрлаш тизимини шакллантирилиши билан боғлиқ воқеа ва ҳодисаларни асослаш;

-Ўзбекистонда саноат соҳаси мутахассис кадрларини тайёрловчи олий ўқув юртлиари ва уларнинг фаолиятини ёритиб бериш;

-таълим муассасаларида саноатнинг турли йўналишлари бўйича олиб борилган илмий-тадқиқот ишлари ва унинг кадрлар тайёрлаш ишига таъсирини таҳлил этиш;

-саноат кадрлари тайёрловчи таълим муассасаларининг хорижий давлатлар билан ҳамкорлиги масаласини ўрганиш;

- тадқиқот якунида соҳа ривожига хизмат қиладиган хулоса ва таклифларни илгари суриш.

Магистрлик диссертацияси ишнинг назарий ва услубий асослари.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг тарих фани олдида турган долзарб муаммо ва вазифалар ҳақида билдирган фикрлари, асарлари ва нутқлари илмий хулосалар қилишда, таклиф ва тавсиялар беришда методологик асос бўлиб хизмат қилди.

Илмий-тадқиқот олиб бориш жараёнида қиёсий таҳлилга, ретроспектив (ўтмишга мурожат қилиш) ва комплекс статистик усулларига, умуминсоний, миллий кадриятларнинг шажарасига таянувчи тарихий тафаккур қоидаларига, инсонпарварлик ғояларига ва мустақиллик миллий тараққиёт мафкурасига асосланади. Ишда тарихийлик, холислик, илмийлик, мантиқий кетма-кетлик каби тамойилларга асосланилади.

Ишнинг илмий янгилиги ва амалий аҳамияти. Тадқиқотнинг илмий янгилиги шундан иборатки, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноат кадрларини тайёрлаш иши замон талаблари миллий ғоя руҳида илк бор алоҳида илмий-тадқиқот мавзуси сифатида холисона ёритилади. Ўрганилаётган мавзу бўйича воқеа-ҳодисаларни бир-бири билан таққослаш, мантиқий илмий хулосалар чиқариш, муаммоларни бир тарихий тараққиёт босқичида мавжудлиги ва ўзаро боғланганлиги эътиборга олган ҳолда баён қилишга амал қилинади. Диссертация ишини тайёрлаш жараёнида қўлга киритилган яқуний хулосалардан Ўзбекистон тарихи мустақиллик даври бўйича ўқув қўлланмалар тайёрлашда ва семинар машғулотларида фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот объекти. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноат кадрларини тайёрлаш иши тадқиқотнинг объекти ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети. Мустақиллик йилларида саноат кадрлари тайёрлаш ишининг моҳияти, ғоявий назарий асослари ва стратегик мақсадлари, Ўзбекистонда кадрлар тайёрлаш ишининг ҳуқуқий асослари, кадрлар сиёсатини шакллантиришнинг асосий йўналишлари, саноатнинг турли йўналишлари учун ўрта махсус кадрлар тайёрлаш жараёнини бориши ва унинг натижалари, Ўзбекистонда саноат соҳасидаги олий ўқув

юртлари ва уларнинг фаолияти, саноат кадрларни тайёрлаш борасида хорижий давлатлар билан ҳамкорлик масалалари ишнинг предметини ташкил қилади.

Ишнинг апробацияси. Ушбу мавзу Қарши Давлат университети тарих ва ижтимоий фанлар факультети “Тарих” кафедраси қошидаги илмий семинарда муҳокама қилинган.

Магистрлик диссертацияси ишининг тузилиши: Кириш, 3-боб, 5 та – параграф, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат.

I БОБ. Ўзбекистонда саноат соҳаси кадрларини тайёрлаш тизими тарихи мавзусининг тарихшунослиги

Мустақиллик йилларида тарих фанига ўтмишни теран англаш ва ҳозирги давр моҳиятини тўлақонли идрок этишга яқиндан ёрдам берадиган фан сифатида каралиб, уни ривожлантириш юзасидан давлат томонидан катта эътибор қаратилди. Давр талабидан келиб чиқиб, тарих фани тадқиқотчилари зиммасига масъулиятли вазифалар юкланди. Жумладан, Ўзбекистон тарихи фанида ўз ечимини кутаётган мавзулар жуда кўп. Шундай мавзулардан бири саноат соҳаси ва унинг кадрларини тайёрлаш иши тарихидир. Тарихшунослик фанида шу кунга қадар бу мавзу етарли даражада ўз ечимини топмаган. Танланган мавзуни тўлақонли ёритиш мақсадида совет даври адабиётларини ҳам экскурс тарзда таҳлил қилишни лозим топдик.

Ўзбекистонда ўтган даврида саноат ва соҳа кадрларини тайёрлаш масаласи коммунистик мафкура ҳукмронлиги шароитида ҳақиқий илмий талқинини топмади. Тарих фани узок йиллар давомида партия тарғиботчисига айланиб, асарларда тарихий воқеа ва ҳодисалар сохталаштирилган тарзда баён этилди. Республикада амалга оширилган иқтисодий сиёсатнинг асл моҳияти бўяб кўрсатилиб, саноатнинг бир томонлама ихтисослашуви, ишлаб чиқаришнинг сунъий равишда жадаллаштирилиши, саноат кадрлари соҳасидаги зиддиятлар тўла очиб берилмади.

Саноат соҳаси ва кадрлар масаласи тарихига бағишланган дастлабки илмий мақолаларнинг яратилиши XX асрнинг 20 йилларига тўғри келади.⁴ В.Дурмашкина, А. Иткин, И. Русак, М. Юровецкийнинг мақолаларида саноатнинг ипакчилик, пахта тозалаш заводлари, майда-кустар саноатига

⁴ Русак И., Промышленность Средней Азии в свете контрольный цифр на 1927-1928 год. //Народное хозяйство Средней Азии. 1927, №8, С.73-123; Дурмашкина В., Промышленность Средней Азии за 10 лет. //Народное хозяйство Средней Азии. 1927, №10-12, С.44-67;Иткин А., Кустарно-промысловая кооперация Средней Азии к концу 1926-1927гг. //Народное хозяйство Средней Азии. 1927, №10-12, С.105; Миронов А., Задачи текстильной промышленности в Средней Азии.//Народное хозяйство Средней Азии. 1929, №12, С.48-55;

доир маълумотлари умумлаштирилди. М.Юровецкий мақоласида Ўрта Осиёда ипакчиликни ривожлантиришда ипак қуртини тайёрлаш саноатининг ўрни, хусусан Фарғона, Наманган, Андижон, Тошкент, Самарқанд ипакчилик заводлари ҳақидаги маълумотлар умумлаштирилса, И. Русак ва А.Иткиннинг мақоласида Ўрта Осиё саноатига ажратилган капитал маблағ, Иттифоқ, Республика ва маҳаллий ҳокимият тасарруфидаги саноат корхоналари ва улар ишлаб чиқарган ялпи маҳсулот ҳажми, қисман кадрлар масаласи таҳлил қилинади. Юқорида номлари қайд этилган муаллифлардан айниқса, В. Дурмашкиннинг Ўрта Осиё саноати ривожланишининг ўн йиллигига бағишланган мақоласи мавзу тарихшунослигида муҳим аҳамиятга эга. Мақолада саноат корхоналари кадрларининг умумий сони, унда эркаклар ва аёллар салмоғига оид рақамлар таҳлил этилади. Мақолада совет давлатининг маҳаллий миллат ишчиларига муносабати масаласи ошқора танқид остига олинган.

Ўзбекистон саноат тарихи тарихшунослигида XX асрнинг 40-60 йилларида архив манбаларидан, илмий адабиётлардан кенг фойдаланиб яратилган рисола ва монографиялар вужудга келди.⁵ Ушбу асарларда саноат кадрлари масаласига ҳам тўхталади. Б.А. Десятчиков, Е.Т. Алексеев, К.Н.Бедринцев, С.Зиёдуллаев, В.Я.Непомнин, Ш.Н. Ўльмасбоев, Н.М.Мўминов кабиларнинг изланишлари шулар жумласидандир. Н.М. Мўминовнинг монографияси мавзу тарихшунослигида муҳим ўринни эгаллайди. Муаллиф Ўзбекистонда саноатлаштириш сиёсати масаласига эътибор қаратиб, соҳада амалга оширилган ишларни ҳақида фикр билдиради.

⁵ Десятчиков Б.А. Электрификация Узбекистана за 25 лет. Т., 1949; Алексеев Е.Т. Ташкентский текстильный комбинат – детище сталинских пятилеток. – Т., 1949. Зайдуллаев С., Манохин И., Совет Ўзбекистонининг социалистик саноати. Т., 1949; Бедринцев К.Н., Десятчиков Б.А., Промышленность Узбекистана за 30 лет. Т., 1955; Локшии Э.Ю., Очерк история промышленности СССР. (1917-1940) М., 1956. Бедринцев К.Н. Десятчиков Б.А. Промышленность Узбекистана за 40 лет. Т., 1957; Непомнин В.Я., Очерки истории социалистического строительства в Узбекистане (1917-1937 гг.) Т., 1957; Ульмасбаев Ш.Н. Промышленное развитие советского Узбекистана Т., Госиздат Уз ССР, 1958. Мўминов Н.М. Советларнинг Ўзбекистонни саноатлаштириш учун кураши. (1928-1932 йиллар) Т., Ульмасов А. Национальная промышленности в Советском Туркестане Т., 1960; Вахобов М. Формирование Узбекской социалистической нации. Т., 1961. Орипов Ф. Ўзбек ишчи кадрларининг ташкил топиш тарихидан (Қишлоқ хўжалик машинасозлик заводларининг тарихий ва этнографик материаллари асосида) Т., Фан, 1968 ва бошқалар.

Ўзбекистон саноат кадрларининг шаклланиш муаммосини биринчилардан бўлиб Т.С. Мельников махсус тадқиқ қилди. Муаллиф саноат ишчилар синфининг сони, корхоналарни кадрлар билан таъминлашнинг асосий манбалари юзасидан фикр юритади. Саноат соҳаси учун кадрлар тайёрловчи ўқув муассасалар фаолияти ўша давр талабларидан келиб чиқиб ёритилган. Шунингдек, монографияда Ўзбекистонда 1913-1950 йилларда саноат ишчилари сонининг ўсиши суръати, уларда маҳаллий миллат ишчилари ҳамда аёллар салмоғи хусусида ҳам рақамлар келтирилади. Ўзбекистон саноат корхоналарида ишлаш учун юборилган Россия ва бошқа марказий ҳудудларнинг кадрлари “малакали мутахассис” сифатида мақталади.

Ўзбекистон тарихи тарихшунослигида олий таълим тизими тарихини тадқиқ этиш барча тарихий даврларда энг долзарб масалалардан бири бўлиб келган. Хусусан, Ўзбекистонда олий таълим тизими тарихига бағишланган қатор рисола ва монографияларда саноат соҳаси учун олий маълумотли кадрлар тайёрлаш хусусида ҳам фикрлар берилади.

Ўзбекистонда олий таълим тизими фаолиятини йўлга қўйиш ташаббускорларидан бири академик С.Ф.Ольденбург бўлди. У XX аср бошларидаёқ Туркистонда олий таълим муассасасини очиш зарурлиги тўғрисидаги фикрни илгари сурган эди. Аммо унинг фикрлари кўп йиллар эътиборсиз қолдирилди. Фақат 1918 йилда Тошкентда “Олий таълим дўстлари жамияти ” фаолият кўрсата бошлади.⁶ Жамият аъзоларининг ташаббуси билан 1918 йил апрелда Туркистон халқ университети ташкил этилди. Ўзбекистон олий таълим тарихида кечган бу жараёнлар кўплаб муаллифларнинг асарларида ўз аксини топди. Муаллифлардан Г.Н.Черданцев ва Г. Рашидовларнинг мақолаларида ушбу жараёнлар мукамал тасвирлади.⁷ Улар ўз изланишларида университет таркибидаги

⁶ Луин Б.В. Из истории создания системы высшего образования в Средней Азии// Общественные науки в Узбекистане, 1971, № 9, С.27-38.

⁷ Черданцев Г.Н. К истории первых лет Ташкентского (народного) университета //Наука и просвещение, 1922, №2, С.97; Рашидов Г. Первый университет в Средней Азии. // ОНУ, 1963 № ; С 52-55.

ижтимоий-иқтисодий, табиий-математика, тарих-филология, кишлок хўжалиги факультетлари билан бирга техника факультети фаолиятига ҳам эътибор қаратади. Аҳмад Файзий, Бурҳон Ҳабиб, Иброҳим Тоҳирий, Усмон Хўжаев ва бошқаларнинг факультетларда ўқув машғулотларини йўлга қуйиш учун олиб борган саъй-ҳаракатлари ҳақида гапирилади. Г.Н.Черданцев университетнинг дастлабки йиллардаги фаолияти ҳақида шундай ёзади: “...кун кечириш учун иш ҳақи етишмаган бир шароитда яшаган ўқитувчилар ва талабалар ўз мактабларини ўзлари қурдилар ва мустаҳкамладилар..., университет аҳил оила бўлиб яшади, улар университет ҳаётида рўй берадиган барча муаффақиятлар ва ғам ташвишларни биргаликда бошдан кечирди.”⁸ Ушбу мақолаларда олий таълим тизими тарихи объектив ёритишга ҳаракат қилинган.

Ўзбекистонда олий таълим тизими тарихини ўрганишда К.Е.Волкова, Р.Х.Каримов, Р.О. Шарипов, А.К.Валиев, Р.Х.Зухуров, Р.Агзамова, С.С.Содиқов, Н. Раҳманов, Т.Абдурахмонов, К.А.Оқилов, М.А. Гуломов кабиларнинг асарлари ҳам соҳа тарихшунослигида муҳим аҳамиятга эга.⁹ Улар орасида айниқса, А.К.Валиевнинг асари диққатга сазовор бўлиб, унда олий таълим тизими муассасаларида маҳаллий миллат вакиллари салмоғи масаласига эътибор қаратилади. Р.Х.Зухуровнинг рисоласида эса ўрта махсус кадрларини тайёрлаш муаммолари ёритиб берилади.

Ўзбекистон олий таълим тарихи энг қизиқарли мавзулардан бири сифатида доимий равишда тадқиқотчилар диққат марказидаги мавзулардан бири бўлиб, бу соҳада кўплаб диссертация ишлари ҳимоя қилинди.

⁸ Черданцев Г.Н. . К истории первых лет Ташкентского (народного) университета //Наука и просвещение, 1922, №2, С.97; Рашидов Г. Первый университет в Средней Азии. // ОНУ, 1963 № ; С 52 55.

⁹ Волкова К.Е. К вопросу об истории высшего образования в Узбекской ССР. // Ученые записки ТГПИИЯ. – Ташкент, 1956. Вып.1 – С.3-20; Каримов Р.Х. Проблема кадровых специалистов и строительство высшей школы в Узбекистане в годы первой пятилетки // История СССР. – М., 1959. - №6. – С.19-29; Шарипов Р.О. Подготовка специалистов в высших учебных заведениях Узбекистана в 1929-1941 гг. // ОНУ. - Ташкент, 1963. - №3. - С. 27-32; Валиев А.К. Формирование и развитие советской национальной интеллигенции в Средней Азии. – Т., 1966. – 159 с.; Зухуров Р.Х. Развитие среднего специального образования в Узбекистане за годы советской власти. – Ташкент, 1968; Агзамова Р. Высшее образования в Узбекистане. – Ташкент, 1969; Садиков С.С. Очерки высшего образования в Узбекистане. – Ташкент, 1969; Садиков С.С. Высшая школа – кузница подготовки кадров. – Ташкент, 1974; Абдурахмонов Т. Высшая школа советского Узбекистана. – Ташкент.: 1977.;Акилов К.А., Гулямова М.А. Советская интеллигенция Узбекистана. Кн. 1. – Ташкент, 1978; Кн. 2 – Ташкент, 1979.

А.К.Валиев, С.Х. Каримова, Б.И. Пак, Н.Б.Кувватов, Ф.Насриддинов, А.С. Старикова, К.А. Оқилов, М.Р. Рахматуллаев кабиларнинг диссертациялар шулар жумласидандир. Муаллифлар Ўзбекистон олий таълим тизими, хусусан, техника соҳасидаги таълим муассасалари фаолиятининг у ёки бу жиҳатларига ўз эътиборларини қаратишга ҳаракат қилади.

XX асрнинг 70 – 80 йилларида саноат соҳаси фаолияти таҳлил этилган қатор монографиялар пайдо бўлди.¹⁰ Уларда соҳа тарихи ёритилиши билан бирга кадрлар тайёрлаш жараёнларига ҳам тўхталиб ўтилади. Кадрлар масаласи Л.В. Геншке, Я.Шариповнинг монографияларида ўрганилади. Монографияларда 1926-1932 йилларда Ўзбекистонда ишчилар табақасини шаклланишида компартиянинг “роли” ни ўрганилиб, партиянинг саноат кадрлари масаласи юзасидан қабул қилинган турли мазмундаги ҳужжатлари, анжуманларда бу муаммонинг муҳокамаси тарихий далилларга таянган ҳолда умумлаштирилади.¹¹

Саноат соҳаси тарихи бўйича бир қатор диссертация ишлари ҳам ҳимоя қилинди. В.В. Германова, О. Жўракулов, Л.Т. Куракина, П.Д. Рассказов, Л.Т. Тентенева, И.П.Шодмонкулов, О. Ҳақимов, Ж. Уббиниязовларнинг тадқиқотлари шулар жумласидандир.¹²

¹⁰ Добринин Ю.А. Уровень развития пищевой промышленности Узбекистана. Т., 1932; Джураев Х., Промышленность Узбекистана. Темпы, структура, эффективность. Т., Узбекистана 1974; Маматкулов Х.М. Развитие промышленности Самаркандской области за годы советской власти. (1917-1941 гг.) Т., Фан, 1977; Қодиров Б., Семников И. Ўзбекистонда тўқимачилик саноати. Т., Узбекистан, 1984; Зиядуллаев С.К., Индустрия советского Узбекистана. Т., Узбекистан, 1984; Ливитин З.С., Ходжиматов А.А., История нефтяной промышленности Узбекистана. Т., Мехнат, 1985 ва бошқалар.

¹¹ Геншке Л.В., Компартия и рабочий класс Узбекистана в борьбе за социализм. (1926-1932 гг.) Т., Узбекистан, 1973; История рабочего класса Советского Узбекистана. Т., Фан, 1974; Шарипов Я. Формирование и развитие рабочего класса в республиках Средней Азии. Душанба. Дониш. 1974; Дехканов А.Т. Рабочие факультеты Узбекистана в период строительства социализма (1920-1938 гг) . Автореф...дис...канд...ист...наук. Т., 1974; Зухуров Р.Х. Развитие среднего специального образования в Узбекистане. (1917-1937 гг). Исмоилов А., Формирование квалифицированных рабочих кадров в Узбекистане. Т., Узбекистан, 1975; Аманов К.А. Производственно – техническая интеллигенция Узбекистана. Методологические и социологические проблемы. Т., Фан, 1975; Ахунова М.А. Рабочий класс – ведущая сила Советского общества Т., 1981; ва бошқалар.

¹² Тентенева Л.Т. Борьба рабочего класса Узбекистана за выполнение второго пятилетнего плана в промышленности (1933-1937 гг). Автореф...дис...канд...ист...наук. Т., 1959; Уббиниязов Ж. История развития промышленности Каракалпакской АССР. (1917-1947 гг). Автореф...дисс...канд...ист...наук. Нукус, 1964; Джуракулов О., История создания и развития газовой промышленности Узбекистана. М. Т., 1967; Ҳақимов О., История развития газовой и нефтяной промышленности Узбекистана в 1966-1970 гг.(на материалах Бухарской области) Автореф. дисс...канд...ист...наук. Ташкент, 1974; Джуракулов А. Деятельность КПСС по развитию газовой и нефтяной промышленности Средней Азии.(1946-1970гг.) Автореф. дисс.. докт... наук. Ташкент, 1983; Шадманкулов И.П., Деятельность Советов Узбекистана по развитию промышленности республики. (1933-1941 гг.). Автореф...дисс...канд...ист...наук. Т., 1985;

Мустақиллик даври том маънода илм фан ривожини учун кенг имкониятлар эшиги очилган давр бўлиб, бу даврда тарихчилар учун кенг имкониятлар яратилиб, мураккаб вазифалар қўйилди. Берилган имкониятдан самарали фойдаланиб, тарихчилар тарих саҳифаларини ҳаққоний ва холис равишда ёзишга киришдилар. Хусусан, саноат ва соҳа кадрларини тайёрлаш масалаларини ҳам тадқиқ этишга киришилди. Бу даврда тарихчилар томонидан янги методологик услубда ёзилган илмий монографиялар, дарсликлар, мақолалар пайдо бўлди.¹³

Мустақиллик даврида тарихчилар саноат ривожланишининг тарихий, назарий жиҳатларини илмий асосда ўрганишни зарурий ҳол сифатида қабул қилди. Қисқа фурсатда мустақиллик йилларида саноат соҳаси масалаларига умумий тарзда эътибор берилган қатор асарлар пайдо бўлди. Бундай асарларнинг айримларида биз танлаган давр бўйича маълумотлар берилмасада, умумий тарзда масалага янги, концептуал-методологик жиҳатдан миллий истиқлол ғояси ва миллий мафкура манфатлари асосида ёндошилганлиги билан характерланади. Улар орасида айниқса Ю.Эргашевнинг монографияси диққатга сазовор бўлиб, унда XX асрнинг 50-60 йилларида Ўзбекистонда маданий ҳаётнинг турли йўналишларида содир бўлган жараёнлар бугунги кун талабларига мувофиқ янги назарий методология асосида таҳлил этилганлиги билан қимматлидир. Муаллиф Ўзбекистон таълим тизимига тегишли кўплаб аниқ тарихий далилларни давлат архивлари ҳужжатларига асосланиб келтириши билан қимматлидир.

Алоҳида таъкидлаш лозимки, том маънода мустақиллик талабларига жавоб бера оладиган, юксак илмий-назарий асосда ёзилган тарихий ва Ўзбекистон тарихи билан боғлиқ асарлар XX асрнинг 90-йилларининг иккинчи ярмидан пайдо бўла бошлади.¹⁴

Германова В.В. Историческая роль советской России в социалистической индустриализации Каракалпакии (1928-1937 гг). Автореф...дисс...канд...ист...наук. Т., 1987; ва бошқалар.

¹³ Бобожонова Д.Б. Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий муносабатлар. – Тошкент: Шарқ, 1999. – 157 б; Эргашева Ю.А. Культура Узбекистана: тенденции и проблемы развития. (50-60-е годы). – Ташкент; Фан, 1997. – 210 с; ва бошқалар.

¹⁴ Йўлдашев Ж. Таълимимиз истиқлоли йўлида. Т. Шарқ. 1996; Независимость и история: новые подходы к изучению. –Т., 1997; Ўзбекистон тарихининг долзарб муаммоларига янги чизгилар. Даврий тўплам. №2. –Т.,

Мазкур асарлар моҳияти тўлиқ миллий истиқлол ғояси билан ҳамоҳанглигида яратилиб, уларда ижтимоий-гуманитар фанларда ҳалигача сақланиб келаётган тузум асоратлари, мафкуравий боқимандалик инкор этилган.

Мустақиллик йилларида таълим тизимини ислоҳ қилиш ва уни жаҳон андозалари даражасига чиқариш давлат аҳамиятига молик вазифалар каторидан жой олди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек, “...миллий ва умуминсоний кадриятлар руҳида тарбияланган, мамлакатимизни модернизация қилиш ва замонавий демократик жамият қуриш йўлидаги мураккаб ва кенг қўламли вазифаларни ҳал этишга қодир бўлган янги авлод кадрларни тайёрлаш масаласи муҳим принциплар ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга”¹⁵. Ўзбекистонда таълим соҳасида миллий стратегия ишлаб чиқилиб, ислохотлар жадаллик билан олиб борилди. Бунда 1997 йил августда Олий Мажлис IX сессиясида “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг ишлаб чиқилиши ва амалиётга тадбиқ этилиши алоҳида аҳамият касб этди. Натижада таълимнинг узлуксизлиги, умумтаълим ва профессионал тайёргарликнинг муттасил чуқурлашиб бориши, таълим тизимининг тобора ижтимоийлашиб, демократлашиб бориши таъминланди. Шу маънода мустақиллик йилларида Ўзбекистон таълим тизимининг йўлга қўйилиш ҳолати ва унинг тарихини ўрганишга бўлган эътибор кучайтирилди. Таълим тизимига бағишланган илмий мақолалар, рисола ва монографиялар яратилди.¹⁶

Таълим тизимида олий таълим алоҳида ўрин эгаллайди. Чунки айнан олий таълим муассасаларида юқори малакали кадрларни тайёрланади. Мустақиллик йилларида олий таълим тизими тарихини ўрганишга

1999; Ўзбекистоннинг янги тарихи 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Т. 2000; ва бошқалар.

¹⁵ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тарақиёт йўли // Халқ сўзи. 2007, 31 август.

¹⁶ Йўлдошев таълимимиз истиқлол йўлида. Тошкент, Шарқ, 1996, 224 б. Ўша муаллиф Таълим янгилини йўлида. Тошкент, Ўқитувчи, 2000, 208 б. Абдуллаева Ш., Педагог и его роль в учебном взаимодействии.// Узлуксиз таълим, 2010, № 6 ва бошқалар.

бағишланган номзодлик ва докторлик ишлари ҳам ҳимоя қилинди.¹⁷ Уларда кадрлар тайёрлаш масалалари ҳам ўрганилди.

Мустақиллик йилларида тарихчилар томонидан ёзилган илмий адабиётлар ва олиб борилган тадқиқотларда ушбу масаланинг айрим томонлари ҳолис, ҳаққоний ёритиб берилган. Э.Қобулов, Н. Нурматованинг¹⁸ тадқиқотлари шулар жумласидандир. Масалан, Э.Қобуловнинг тадқиқотида Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларида енгил ва озиқ-овқат саноатининг аҳволи, мутахассис ишчи кадрлар тайёрлаш, уларнинг техник савиясини ошириш масалалари, саноат корхоналари моддий аҳволдаги ўзгаришлар билан бирга бевосита кадрлар сиёсатига оид маълумотлар ҳам учрайди.

Кейинги йилларда вақтли матбуотда олий таълим соҳаси фаолиятининг у ёки бу жиҳатларини таҳлил этишга бағишланган мақолалар доимий эълон қилиниб борилди.¹⁹ Қайд этилган илмий мақола муаллифи мустақиллик йилларида олий таълим тармоғини ривожлантириш ва муаммоларни бартараф этишга доир ўз фикр – мулоҳазаларини баён қилди. Аммо ҳозиргача Ўзбекистонда саноат соҳаси учун кадрлар тайёрлайдиган таълим муассасалари тарихи мавзуси махсус тадқиқот объекти бўлмаган.

I боб бўйича хулосалар

Хуллас, Ўзбекистонда саноат ва унинг кадрларини тайёрлаш мавзусини тарихшунослигини ўрганилиши натижасида қуйидаги умумий хулосаларга келинди:

¹⁷ Халикова Р.Э. Развитие высшего исторического образования и науки в Узбекистане. (на примере исторического факультета ТашГУ 1935-1994 гг.). Автореф... дисс. канд. ист наук. –Ташкент.: 1995; Хасанова Б. Национальная интеллигенция Узбекистана и исторические процессы. 1917 начало 50-х годов. Автореф. дисс. д-ра ист наук. –Т., 2000; Ҳамзаева М. Ўзбекистон миллий маданиятининг ривожланиш йўналишлари ва муаммолари (40-йилларнинг 2-ярми 50-йилларнинг 1-ярми. Фарғона водийси вилоятларининг материаллари асосида) тар. фан. ном. дисс. Автореф. Т., 2001; Васиева Д.И. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда Университет таълимининг шаклланиши ва ривожланиши: тажриба ва муаммолар (1991-2001 йй): Тарих фан. номз. дисси. ...автореф. – Тошкент, 2008; ва бошқалар.

¹⁸Қобулов Э. Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларида енгил ва озиқ-овқат саноатининг ривожланиш тарихи: тажриба ва муаммолари (1946-1960йй.):Автореф.дис..т.ф.н.- Самарқанд: 1994.-26 б. Нурматова Н. Подготовка по вышение квалификаций и изменения в составе рабочих и специалистов пищевой и легкой промышленности Узбекистана в 80-с годы: опыт, уроки, проблемы: Автореф...дис.... канд..истую.наук.- Самарқанд .1995. – 144 с. ва бошқалар.

¹⁹ Фуломов С. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури. Уч йиллик натижалар ва вазифалар, Маърифат газетаси 2000 йил, 9 декабр.

-саноат соҳаси асосан иқтисодчилар томонидан ўрганилиб, яратилган асарларда саноатнинг турли тармоқлари учун кадрлар тайёрлаш жараёни етарли даражада ўз аксини топмаган. Ўзбекистонда амалга оширилган саноатлаштириш сиёсатининг адабиётлардаги таҳлили ҳукмрон коммунистик партия назорати ва тазйиқи остида олиб борилганлиги туфайли кадрлар сонининг ортиши, кадрлар тайёрлаш ишига бир томонлама ёндашилганлиги тўғри асосланмаган. Хусусан, совет даврида саноат корхоналари кадрлари орасида маҳаллий миллат вакиллари салмоғининг пастлиги, ўзбек ва тожик ишчилари асосан қора ишларга қўйилиб, уларни малакасини ошириш юзасидан давлат томонидан етарли эътибор қаратилмаганлиги, муҳандис – техник ходимларнинг деярли барчаси иттифоқнинг марказий шаҳарлари аҳолиси вакилларида ташкил топганлиги ўша даври адабиётларида ўз аксини топмади. Бу каби омилларнинг барчаси мустақиллик шароитида саноат соҳаси ва унинг кадрларини тайёрлаш иши тарихини янги назарий-методология асосида ўрганишни кун тартибига долзарб қилиб қўяди;

-мустақиллик йилларида турли соҳалар тарихини янги тамойилларга асосланган ҳолда ўрганишга киришилиши муносабати билан кадрлар тайёрлаш иши тарихи масаласи ҳам қисман ўрганилди. Бу мавзуда яратилган асарларда саноат соҳаси кадрларини тайёрлаш масаласи ҳам қисман таҳлил этилади.

II БОБ. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноат корхоналари учун ўрта махсус маълумотли кадрлар тайёрлаш муаммоси

2.1. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида таълим тизимидаги ислохотлар

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида бозор иқтисодиётига ўтилиши муносабати билан янги ижтимоий-иқтисодий шароитга мос бўлган кадрлар тайёрлаш давр талабига айланди. Ҳар бир давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиётида турли соҳаларда фаолият олиб бораётган кадрлар ва уларнинг тайёргарлик даражаси, билим ва кўникмаси муҳим аҳамиятга эга. Қолаверса, кадрлар сиёсатининг тўғри йўлга қўйилиши муайян давлатда турли соҳалар тараққиётининг қай аҳволда эканлигини аниқлашга ёрдам беради.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 41- моддасида фуқароларнинг таълим олиш ҳуқуқи куйидагича кафолатланди: “Ҳар бир фуқаро билим олиш ҳуқуқига эга”²⁰. Шунингдек, таълимга мамлакат ижтимоий-иқтисодий, маданий ҳаётнинг муҳим тармоғи сифатида катта эътибор қаратилиб, бу соҳа ҳуқуқий асосларининг таянчини барпо этиш мақсадида 1992 йил 2 июлда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашида “Таълим тўғрисида” ги Қонун қабул қилинди. Шунингдек, мазкур қонун ҳужжатида таълим соҳасида давлат сиёсатининг асосий тамойиллари, таълим тизими ва бошқарув тартиби, таълим – тарбия ходимларининг ҳақ-ҳуқуқлари, вазифалари, маъсулиятлари, мақсадлари белгилаб берилди.

1997 йил 29 августда “Таълим тўғрисида” ги Қонун янгидан қабул қилиниб, бу ҳужжат ўз мазмун моҳияти жиҳатдан аввалгисининг давоми бўлди. Қонуннинг 1-моддасида “Ушбу қонун фуқароларга таълим бериш, касб-ҳунар ўргатишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди ҳамда ҳар кимнинг билим олишдан иборат конституциявий ҳуқуқини таъминлашга қаратилган”²¹ деб ёзиб қўйилган.

²⁰ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т., 1992 йил.

²¹ . Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т., 1999 йил, 20 бет.

Таълимнинг ҳуқуқий асосини яратиб берувчи асосий ҳужжатлардан бири “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури тўғрисида” ги Қонундир. Ҳужжатда республикада кадрлар тайёрлаш ишини ислоҳ қилиш билан боғлиқ бўлган муаммо ва камчиликлар, шунингдек, малакали мутахассис кадрлар тайёрлашнинг миллий модели, унинг асосий йўналишлари ва уларга қўйилаётган талаблар ҳамда дастурни амалга ошириш учун зарур бўлган чора-тадбирлар асослаб берилади.

Ўзбекистонда олий таълим муассасалари вазирликлар, корхоналар, ўқув-илмий ва тижорат тизимини юқори малакали мутахассис кадрлар билан таъминламоқда. Хусусан, Ўзбекистонда қисқа давр мобайнида саноат соҳаси кадрлари тайёрлаш борасида ўзига хос анъана ва тажриба шаклланди.

Ўтган давр мобайнида бу соҳада ҳам жиддий ислоҳотлар амалга оширилиб, ўтмиш мафкурасидан қолган муаммо ва камчиликлар бартараф этишга ҳаракат қилинди. Шунингдек, истиқлол йилларида соҳанинг мустақкам ҳуқуқий асослари яратилиб, ҳаётга тадбиқ этиб борилди. Саноат соҳаси кадрларини тайёрлайдиган олий ўқув юртлири юқори малакали мутахассислар тайёрлаш борасида халқаро ташкилотлар ва хорижий ўқув муассасалари билан ўзоро ҳамкорликни йўлга қўйди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX-сессиясида (1997 йили 29 август) қабул қилинган “Таълим тўғрисида” ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурда Ўзбекистонда олий таълим тизимининг ҳуқуқий асослари яратилиб, соҳадаги хато ва камчиликлар билан бирга уни келгусида ривожлантириш истиқболлари белгилаб берилди.²²

Юқорида таъкидланганидек, мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб давлатимизда таълим-тарбия соҳаларини ислоҳ қилишга катта эътибор қаратилди. Хусусан, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида ўрта махсус таълим тизими иши янгидан йўлга қўйилди. Ўрта махсус таълим муассасаларининг аксарияти саноат соҳаси учун кадрлар тайёрлаб берди.

²².Таълим тўғрисидаги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури. 1997 йил, август, IX-сессия материаллари. //Халқ сўзи, 1997, 29 август.

Хунар-техника билим юртлари ўқувчилари ўқиш билан бирга, муайян маҳсулотни чиқаришда олган билим ва кўникмаларини ишга солиб, аҳолига турли хизмат кўрсатди. 1995 йилда, умуман халқ таълимининг ҳамма муассасаларида 71 млн. сўмлик саноат моллари ишлаб чиқарилди, 204 млн. сўмлик пулли хизмат кўрсатилди. Хунар-техника таълими тизимига илғор чет эл тажрибалари дадиллик билан жорий этила бошланди. 447, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлиги тизимида 439 хунар билим юртлари (218 минг ўқувчи) мавжуд бўлиб, уларда 17,5 мингга яқин мутахассис фаолият олиб борди. Бу билим юртларидан ҳар йили 120 мингга яқин ишчи кадрлар чиқарилди. Айрим ихтисосликларга бўлган талабнинг камайганлиги сабабли ўрта махсус ўқув юртларини битирувчилар сони кейинги йилларда тобора камайиб бораётганлиги кўзга ташланди (1994 йилда 1989 йилдагига нисбатан битирувчилар 89,1 % ни ташкил этди ва ўрта махсус ўқув юртларига қабул ҳам 1994 йилда 1989 йилдагига нисбатан 26,3 % га камайди)²³.

Хунар-техника билим юртларидан ташқари ёшлар ишчи касбига ўқув-ишлаб чиқариш, ўқув курс, марказ ва ўқув юртларининг бошқа турларида, шунингдек бевосита ишлаб чиқаришда ўргатилди. Хўжаликнинг янги иқтисодий тараққиёти, хусусий тадбиркорлик соҳасининг шаклланиши ҳамда мажбурий 9 йиллик таянч таълимига ўтиш муносабати билан хунар-техника билим юртлари фаолиятида 3 асосий тамойил устуворлик қилди: Биринчидан, ўқув юртларининг корхона, ташкилот ва хўжаликлар билан тузган шартномаларига кўра малакали ишчилар тайёрлаш. Бу ривожланаётган ва янгидан тузилган ишлаб чиқаришнинг ишчи кадрларга бўлган эҳтиёжига, меҳнат бозорини мунтазам ўрганиш талабларига жавоб беради. Иккинчидан, бандлик хизмати билан шартнома бўйича ишчилар тайёрлаш. Учинчидан, хунар-техника билим юртига ўқишга кўпроқ 9-синф маълумоти борларни қабул қилиниб, 1,5- 2 йил ичида уларга фақат касб-хунар маълумотини беришни кўзда тутилди. Ўқувчилар бу вақтда бир-

²³ Ўзбекистон Республикаси Энциклопедияси. Тошкент. “Қомуслар Бош таҳририяти”. 1997. -Б.383.

бирига яқин 2—3 касбни ўрганди, бу эса меҳнат бозорида уларнинг янада ҳимоя қилинишини ва сафарбарлигини таъминлади. Бу йўналиш ҳунар-техника билим юртига ёшларни ҳар йили қабул қилишнинг кўпайишига имконият яратди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида техникум ва билим юртларида 198 ихтисослик бўйича 81 минг мутахассис тайёрланди. Ўзбекистонда ўрта малакали мутахассислар тайёрлаш 23 вазирлик ва идораларга қарашли 252 ўрта махсус ўқув юртларида амалга оширилди. Уларда 194,8 минг ўқувчи таҳсил олди. 1995 йили Республика ўрта махсус мактабларида 20 мингга яқин ўқитувчи ва муҳандис-педагогик ходимлар фаолият кўрсатди.

Республикада таълимнинг янги йўналишига ва кўп босқичли тизимига ўтилиши муносабати билан умуман таълим тизимида, жумладан ўрта махсус таълим тизимида ҳам ислоҳот ишлари олиб борилиб, таълимнинг сифати ва самарадорлигини ошириш, халқ хўжалигига зарур мутахассисларни режали равишда тайёрлаш масалалари кўрилди. 1994-1995 ўқув йилидан бошлаб республика техникумларида қабул ва ўқув жараёнлари тест ҳамда рейтинг тизимларига биноан амалга оширилди.

Ҳунар-техника билим юртларида ўқув жараёни умумтаълим, умумтехника ва махсус таълимга ажратилган ҳолда олиб борилди. Ихтисосликлар бўйича ўқув фанларининг ҳажми ва муддатлари Республика Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан тасдиқланган ўқув режаси ва дастури асосида белгилаб берилди.

1998 йил 24 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги таркибида ўрта махсус, касб-ҳунар маркази ва унинг ҳудудий бошқармалари ташкил этилди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13 майдаги қарори билан “Ўрта махсус, касб ҳунар таълими тўғрисида”ги низоми, 2000 йил 16 октябрда қарори билан ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандартлари тасдиқланди.²⁴ Натижада қабул

²⁴ Ғуломов С. Куч-билим ва тафаккурда.Т.”ЎАЖБНТ” .2002.-Б.230.

килинган қарорларга мувофиқ 2001-2002 ўқув йилидан бошлаб ўрта махсус таълим тизимининг барча таълим муассасаларида янги ўқув режа ва фан дастурлари асосида кадрлар тайёрлаш йўлга қўйилди. Шунингдек, 2001 йилда Республикадаги 194 техникум ва 313 ҳунар-техника билим юртларига касб-ҳунар коллежи мақоми берилди.

Таълим тизимидаги ислохотлар йилма йил изчил давом эттирилди. Масалан, 1998-1999 ўқув йилида 18 та касб-ҳунар коллежида 250 та ўқув дастурини ўз ичига олган 50 та давлат таълим стандарти синаб кўрилди. Бундан ташқари 104 йўналиш бўйича ўқув режалари тайёрланди ва экспертизадан ўтказилди, 1000 дан ортиқ фан бўйича ўқув дастурлари ишлаб чиқилиб, 1999-2000 ўқув йилида синаб кўрилди²⁵. Шунингдек, талабаларнинг билими сифатини баҳолашнинг рейтинг тизими тажриба қилиб кўрилди, бу тизим умумий ўрта ва олий таълим рейтинглари билан узвийликни таъминлади. Ўрта махсус таълим йўналишлари ва ихтисослари классификатори, шунингдек кичик мутахассисга нисбатан малака талаблари ишлаб чиқилди.

Коллежларини малакали педагог ва муҳандис-педагог кадрлар билан таъминлаш учун раҳбар ходимлар ва педагог кадрларни танлаш, аттестациядан ўтказиш, тайёрлаш, малакани ошириш ва қайта тайёрлашга доир мақсадли дастур амалга оширилди. 1999 ва 2000 йилларда педагогларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга бўлган эҳтиёж 2,5 —3 минг кишини ташкил этди. Умуман Ўзбекистон таълим тизимидаги ислохот йилларида фақат ўрта махсус, ҳунар таълими муассасалари учунгина бакалавриятнинг 86 та янги муҳандислик-педагоглик йўналишлари бўйича 50 мингдан кўпроқ педагог кадр тайёрланиши режалаштирилди.²⁶

1999 йилда 117 ўрта махсус, ҳунар таълими муассасаси ишга туширилди, 2000 йилда 174 та касб ҳунар коллежи очилиши, бундан ташқари, 109 та касб ҳунар коллежи таъмирлангандан кейин очилиши

²⁵ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда.Т."Ўзбекистон".2000.-Б.263.

²⁶ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда.Т."Ўзбекистон".2000.-Б.263.

мўлжалланди.²⁷ Шу тариқа республиканинг ҳар бир шаҳри ва туманида биттадан таълим муассасаси бўлиши таъминланди.

Ўрта махсус таълим тизимининг асосий мақсади ишлаб чиқаришнинг биринчи бўғинидаги ташкилотчи ва иш бошқарувчиларни, олий тоифали мутахассисларнинг ёрдамчиларини, юқори малака ва кўникмаларни талаб қилувчи маълум бир турдаги ишни мустақил бажара олувчи ўз ишининг усталарини бўлган – техник мутахассисларни тайёрлашдан иборат бўлди.

Ўрта махсус касб-ҳунар таълими 2009 йилдан бошлаб мажбурий ҳисобланиб, умумий ўрта таълим мактабининг битирувчилари хоҳишларига биноан ўқиш йўналишини танлади. Ўрта махсус касб-ҳунар таълими битирувчиларни меҳнат бозорида ўз ўринларини топишлари учун аниқ бир йўналишда ҳам умумтаълим фанлари бўйича билим бериб, ҳам касб-ҳунар таълими берилди.

Касб-ҳунар коллежлари – ўрта махсус ва касб таълимини берадиган ўқув даргоҳи бўлиб, унда уч йил мобайнида таълим олиниши белгиланди. Давлат таълим стандартларига мувофиқ коллежда умумий ўрта таълим ва чуқурлаштирилган ҳолда касб-ҳунар ўргатилиб, малака шакллантирилди. Коллеж битирувчилари йўналишлари асосида бир ёки бир нечта касбни эгаллашлари мумкин.

Касб-ҳунар коллежлари учун маҳаллий ҳокимият органлари томонидан корхона ёки муассасалардан васийлар тайинланиши белгиланди. Шунингдек, коллеж йўналишига мос йўналиши бўлган олий ўқув юрти томонидан васийлик қилинди. Коллежда таълим тизимининг индивидуал тизими асосида икки томонлама касб ва таълим дастурлари асосида билим берилди.

2004-2009 йиллар мобайнида ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари моддий-техник базасини мустаҳкамлаш мақсадида давлат бюджетидан 85 миллиард сўм миқдорида ўқув-лаборатория жихозлар харид қилинди. Чет эл инвестициялари ҳисобидан 137,1 миллион АҚШ доллари

²⁷ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интиломқда.Т.”Ўзбекистон”.2000.-Б.263.

миқдорида мебеллар; ўқув-лаборатория жиҳозлари, техник воситалар ҳамда кўргазмали куруллар харид қилинди ва ўрнатилди.

«Ўқув-лаборатория асбоб-анжомлари, таълимнинг техник воситалари ва ўқув-кўргазмали қўлланмалар ишлаб чиқаришни республика корхоналарида маҳаллийлаштириш» дастурини бажариш бўйича 2004 йилда 34 та корхона ва ташкилотлар билан 113 турдаги ўқув-лаборатория жиҳозларини ишлаб чиқариш учун 16,7 миллиард сўмлик шартномалар тузилиб, таълим муассасалари жиҳозланган бўлса, 2009 йилда ушбу мақсадлар учун 18,5 миллиард сўм молиялаштирилди.

Ўзбекистон Республикаси ҳукумати 2005 йилнинг 23 ноябрида “2006-2010 йилларда касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар битирувчиларини сифатли тайёрлаш ва меҳнатидан фойдаланиш бўйича намунали ҳудудий дастур»и қабул қилинди. Мазкур дастур асосида ҳар бир маъмурий бўлиниш - вилоят ва туманларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олинган ҳолда ҳудудий дастурлар ишлаб чиқилди ҳамда ҳокимликлар ҳузурида ҳокимлар раҳбарлик қиладиган ва таркибига давлат ҳамда жамоат ташкилотлари вакиллари киритилган мувофиқлаштириш кенгашлари ташкил этилди.

2010 йилга келиб, республикадаги ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари сони 1536 тага етди. Шундан замонавий типдаги 1413 та, мослаштирилгани 123 та, касб-ҳунар коллежлар сони 1394 та бўлди. Шунингдек, уларда муҳандис-педагоглар умумий сони 111881 нафарни ташкил этиб, шундан 9 нафари фан доктори, 1105 нафари фан номзодлари, 101545 нафари олий маълумотли ўқитувчи эди.

Касб-ҳунар коллежлари янги турдаги ўқув юр்தларини ташкил этиш ва уларни самара билан шаклланишини таъминлаш мақсадида олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги таркибида Ўрта махсус ҳунар-таълим маркази ташкил этилди²⁸. Бундан ташқари ёшларга ўз қизиқишлари, қобилиятлари

²⁸ Ғуломов С. Убайдуллаева Р. Аҳмедов Э. Мустақил Ўзбекистон. Тошкент. “Ислон университети”. 2003, - Б.81.

ва имкониятларидан келиб чиққан ҳолда, касб танлашига ёрдам бериш мақсадида, касб-хунарга йўналтириш ва психологик-педагогик республика ташхис маркази тузилди. Ушбу марказ ўқувчиларнинг интилишлари, қобилияти ва имкониятларини ўрганган ҳолда, касбга йўналтириш масалаларини тадқиқ этди. 9-синф ўқувчиларига касб танлаш жараёнида ёрдам бериш мақсадида коллежларга экскурсиялар ташкил этиш, турли касбларнинг хусусиятлари билан танишиш имкони яратилди. Келажакда касб-хунар коллежларининг кўргазмасини ташкил этиш, мавжуд касбий ахборотлар банкини ҳар бир мактабга етказиш асосида касбга йўналтириш тизимини такомиллаштириш ишлари йўлга қуйилди.

2013 йилда касб-хунар коллежларининг 500 минг нафардан ортиқ битирувчиси иш билан таъминланди.²⁹

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов таълим тизимидаги ислохотлар жараёнига баҳо бериб шундай дейди: "Биринчидан, кўзда тутилган тадбирлар мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий иқлимга ижобий таъсир қилади, мавжуд муҳитни тубдан ўзгартиради, иккинчидан, янги таълим моделининг амал қилиши инсоннинг жамиятдаги ўз ўрнини аниқлаш жараёнини жадаллаштиради. Чунки ҳар бир киши ўспиринлик чоғида, камол топаётган даврда жамиятдаги ўз ўрнини топиши ва аниқлаб олиши керак. Учинчидан, таълимнинг янги модели жамиятда эркин фикрлайдиган шахсни шакллантиришга олиб боради. Биз ўз кадр-қимматини биладиган, ҳаётда аниқ мақсадни кўзловчи иродали кишиларни тарбиялаб вояга етказиш имкониятига эга бўламиз"³⁰.

Ўзбекистон миллий мустақилликни қўлга киритгач бошқа соҳаларда бўлгани каби олий таълим соҳасида ҳам туб ўзгаришлар юз берди. 1992 йил 28 февралда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг "Республикада янги олий ўқув юртларини ташкил этиш тўғрисида" Фармони эълон қилинди. Бу Фармонга мувофиқ Ўзбекистонда 1992 йил 15 мартдан

²⁹ Халқ сўзи.2014. 27 март.

³⁰ Гафарли М.С. Касаев А.Ч.. Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик – тараққиёт асоси. Т."Ўзбекистон",2001-Б.397.

Тошкент давлат аграр университетининг Нукус филиали, Андижон давлат университети, Андижон иқтисодиёт ва бошқарув институти, Андижон кишлоқ хўжалиги институти, Бухоро давлат университети, Тошкент давлат техника университетининг Бухоро филиали, Жиззах политехника институти, Қарши давлат университети, Қарши аграр-иқтисод институти, Тошкент давлат техника университетининг Қарши филиали, Навоий давлат педагогика институти, Тошкент давлат техника университетининг Навоий филиали (кон - металлургия ва энергетика йўналишида), Наманган давлат университети, Наманган муҳандислик-иқтисодиёт институти, Гулистон давлат университети, Термиз давлат университети, Тошкент автомобиллар институтининг Термиз филиали, Тошкент электротехника алоқа институтининг Термиз филиали, Фарғона политехника институтининг Қўқон филиали, Тошкент давлат техника университетининг Фарғона филиали, Урганч давлат университети, Тошкент давлат иқтисодиёт университетининг Урганч филиали, 1-Тошкент давлат тиббиёт институтининг Урганч филиали ташкил этилди³¹. “Юқори малакали замонавий билимларга эга бўлган, ҳозирги талаблари асосида фикрлай оладиган етук кадрларни тайёрлаш ҳам ижтимоий-сиёсий , ҳам иқтисодий муаммоларимизни ҳал этишнинг калити ҳисобланади”³² деган эди Ўзбекистон Республикаси Президент И.А.Каримов. Давр талабидан келиб чиқиб, Республика олий ўқув юртларига талабалар қабул қилишни такомиллаштириш мақсадида 1993-94 ўқув йилидан барча олий юртларида қабул имтиҳонлари тест асосида амалга оширилди. Талабаларнинг билимларини баҳолаш ва назорат қилиш рейтинг тизими асосида олиб борилди.

Олий таълим муассасалари Республика ижтимоий-иқтисодий ривожига ўз ўрнига эга бўлди. Ҳозирги олий таълим муассасалари академик ва профессионал таълим хизматларининг юксак халқаро стандартлари қоида-талабларига жавоб бера оладиган илмий-педогогик марказларига айланди.

³¹ Тюриков В. Шоғуломов Р. Мустақил Ўзбекистон Республикаси.Т.”Ўзбекистон”.1998.-Б.24.

³² Буюк ва Муқаддасан мустақил ватан.Т.”Ўқитувчи”.2011.-Б.147.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони билан республиканинг иқтисодий салоҳиятини мустаҳкамлаш, унинг авиация саноатини ривожлантириш, замонавий авиация техникаси ва технологиясини вужудга келтириш, парвоз қилувчи аппаратларнинг янги авлодларини ишлаб чиқариш ва уларни ишлатиш соҳасида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш мақсадида 1995 йил 31 майда Тошкент Давлат авиация институти, Ўзбекистон кон-металлургия мажмуининг устувор ривожланишини ва фойдали қазилмаларни қазиб олиш ҳамда қайта ишлаш саноати учун юқори малакали мутахассислар тайёрлашни таъминлаш мақсадида 1995 йил 7 июлда Навоий Давлат кончилик институти ташкил этилди.

Олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчилари малакаларини ошириш бўйича Олий педагогика ва Олий муҳандислик педагогикаси институтлари, малака ошириш факультетлари ва бўлимлари ташкил қилинди.

Вилоятлар марказларида ташкил этилган олий ўқув юртларида мутахассислар тайёрлаш сифатини ошириш, уларнинг илмий-интеллектуал потенциалини ва моддий-техника базасини мустаҳкамлаш мақсадида 1995 йил 31 майда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси «Ўзбекистон Республикаси минтақавий олий ўқув юртларини янада ривожлантириш чоратadbирлари тўғрисида» махсус қарор қабул қилди. Қарорда, жумладан, олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфида олий ўқув юртлари бўлган вазирликлар ва идоралар Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси ва қишлоқ хўжалиги Фанлар Академияси билан биргаликда вилоятларда ташкил этилган олий ўқув юртларига Тошкент шаҳар олий ўқув юртларининг ҳамда академия институтларнинг таниқли олимларини ҳамда юқори малакали ўқитувчиларини педагогик ва илмий фаолият олиб бориш учун доимий ишга беш йил мобайнида уларнинг лавозим маошларига 50 % гача миқдорда устамалар белгилашни назарда тутган ҳолда йўллаш, ўқув семестрлари даврида Тошкент шаҳардаги ўқув юртларининг тажрибали профессор ҳамда ўқитувчиларини лекциялар курсларини ўқиш ва фан, техника ҳамда технология янгиликлари билан таништириш мақсадида

минтақавий олий ўқув юртларига меҳнат сафарига йўллашни амалда қўллаш кераклиги қайд этилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 31 майдаги “1995-1996 ўқув йилида Ўзбекистон Республикаси олий ўқув юртларига қабул тўғрисида»ги қарорида бу борада муҳим тадбирлар белгиланди, жумладан 1995-1996 ўқув йилидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг кечки ўқитишга қабул қилишни мутахассислар тайёрлашнинг самарасиз шакли сифатида бекор қилди. Ўзбекистонда таълимнинг узлуксиз ва кўп босқичли тизимига ўтилиши муносабати билан олий таълимнинг янги йўналиши ишлаб чиқилди. Унга биноан олий таълим республикада кўп босқичли таълим тизимининг ажралмас бир қисми ҳисобланиб, мутахассисларнинг ихтисослик бўйича олган олий маълумоти таълимнинг халқаро амалиёти ва давлат стандартларига жавоб берадиган бўлди. Бу борада республика олий ўқув юртларида олий профессионал таълимни қуйидаги босқичларда амалга ошириш назарда тутилди: тўлиқсиз олий маълумот (муайян малака бўйича кичик мутахассис дипломи берилади), базавий олий маълумот (бакалавр даражаси ва бакалавр дипломи берилади), тўлиқ олий маълумот (муайян мутахассислик бўйича магистр даражаси ва тегишли диплом берилади).

Республика олий ўқув юртларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, ахборот билан таъминланиш йўллари ривожлантириш мақсадида улар таълимнинг замонавий техник воситалари, янги дастурлар, қўлланмалар, дарсликлар, кўргазмали ўқув қўлланмалари ва бошқа ўқув-методик ва адабиётлар билан таъминланди. Ўқув юртларининг мавжуд кутубхоналари янги ўқув адабиётлари, ахборотнома маълумотнома кўринишидаги адабиётлар билан бойитилди. Тошкент архитектура-қурилиш институти қошида турли фан тармоқларига оид чет тиллардаги ўқув адабиётларининг олий ўқув юртлариаро республика кутубхонаси очилди.

Олий ва ўрта таълим тизимини янада такомиллаштириш, кўп босқичли мутахассислар тайёрлаш, кадрлар тайёрлаш жаҳон тажрибаси ютуқларини

Ўзбекистон ўқув-таълим амалиётига жорий этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 31 июлдаги қарори билан Олий ва ўрта махсус мактаб муаммолари институти ташкил этилди.

Президентимиз Ислам Каримов “...кадрларни пухтароқ қилиб тайёрламасдан, уларни кадрига етмасдан, уларга ишонмасдан ва қўллаб-қувватламасдан, ўйлайманки, бирон-бир соҳада аҳволни ҳеч қанақа тарзда ўзгартириб бўлмайди”³³ деган эди.

Олий таълимнинг асосий мақсади замон талабларига жавоб бера оладиган малакали, рақобатбардош, юксак билимли, олий таълим мутахассиси талабларига ўзи танлаган йўналиши юзасидан талабга жавоб бера оладиган республиканинг илм-фан, маданият, иқтисод, ижтимоий соҳаларини ривожлантиришда ўз ҳиссасини қўшадиган, мустақил фикрлайдиган, юксак маънавиятга бўлган юқори салоҳиятли мутахассисларни тайёрлашдир.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда олий таълим муассасаларининг сони муттасил равишда ошиб борди. 1990 йилда Ўзбекистон бўйича 44 та олий таълим муассасаси фаолият кўрсатган бўлса, мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ, уларнинг сонини ва сифатини оширишга ҳаракат қилинди. Олий таълим тизимида 58 та олий ўқув юрти, шу жумладан. 16 та университет ва 42 та институт фаолият кўрсатиб, уларда 164 минг талаба таълим олди. 16 та университетнинг 12 таси мустақиллик йилларида ташкил этилди. Олий ўқув юртларида ишлаётган 18,5 минг профессор-ўқитувчиларнинг 52 фоизини фан докторлари ва фан номзодлари ташкил этди.³⁴ Олий ўқув юртларнинг 14 таси техник, 3 таси иқтисодий, 15 таси гуманитар, 6 таси педагогик, 7 таси тиббий, 4 таси аграр, 12 таси тармоқ мутахассисликларини тайёрлашга ихтисослашгандир. 1995 йил республикада 60 га яқин олий ўқув юрти фаолият кўрсатиб. Уларнинг 350 дан ортиқ факультетида 262 мутахассислик бўйича талабалар таълим олди. 2006 йилга

³³ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда.Т.”Ўзбекистон”.2000.-Б.247.

³⁴ Янги Ўзбекистоннинг 7 зафарли йили. - Тошкент: Шарқ, 1999. - Б.168.

келиб Республикада 62 та олий ўқув юрти фаолият олиб бориб, уларда 265438 нафар талаба таҳсил олди. Уларга 21409 профессор-ўқитувчи, Хусусан, 1662 фан доктори, 7360 фан номзоди ва доцент таълим тарбия берди.³⁵

Хуллас, мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиёти кадрлар масаласининг қай даражада ҳал этилиши билан чамбарчас боғлиқ. Малакали ва билимли кадрлар тайёрлаш ишини такомиллаштириш аввало таълим тизими ишини яхшилашни талаб этади. Ушбу талаб ҳисобга олиниб, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида таълимнинг турли бўғинларида туб ислохотлар амалга оширилиб, катта муваффақиятлар қўлга киритилди. Хусусан, мустақиллик йилларида ўрта махсус ва олий таълим тизими бутунлай янгидан ташкил этилди. Уларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, таълим-тарбия ишларини жаҳон стандартлари даражасига чиқариш мақсадида изчил тадбирлар белгиланиб, ҳаётга тадбиқ этиб борилди.

³⁵ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 12 жилд, Тошкент, 2006, Б.381.

2.2. Ўзбекистонда саноатнинг турли йўналишлари учун ўрта махсус кадрлар тайёрлаш жараёнининг бориши ва унинг натижалари

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноатнинг турли йўналишлари учун ўрта махсус маълумотли кадрлар тайёрлаш ишини яхшилаш мақсадида узлуксиз равишда тадбирлар олиб борилиб, муайян натижалар қўлга киритилди. Республика вилоятларининг ҳар бир туман ва шаҳарларида саноат касб-ҳунар коллежлари ташкил этилди. Масалан, Навоий вилоятида жами 47 та касб-ҳунар коллежлари бўлиб, шундан, 18 тасида саноат соҳаси учун кадрлар тайёрланади. Шунингдек, Бухоро вилоятида 80 та касб-ҳунар коллежлари бўлиб, шундан 24 тасида саноат кадрлари тайёрланади. Фарғона вилоятида 143 та коллежнинг 35 тасида, Тошкент вилоятида 121 та коллеждан 28 тасида саноат кадрлари тайёрланади.³⁶

Республика вилоятларининг ҳудудий жойлашув хусусиятларидан келиб чиқиб, қолаверса муайян шаҳар ва туманда саноатнинг қайси тармоғи ривожланганлигига қараб ихтисослашган касб-ҳунар коллежлари ташкил этилди. Масалан, Тошкент вилояти туманларида кончилик ишларининг ривожланганлиги ҳисобга олиниб, Ангрэн кимё саноат коллежи, Ангрэн кўмир саноат коллежи, Олмалиқ кон-металлургия коллежи, Олмалиқ кончилик коллежи, Қибрай энергетика касб-ҳунар коллежи каби. Навоий вилоятида ҳам фойдали қазилма бойликларини излаб топиш ва қазиб олиш билан боғлиқ касбларга талаб юқорилиги ҳисобга олиниб, шу турдаги коллежлар фаолияти йўлга қўйилди. Фарғона, Қашқадарё ва Бухоро вилоятларида нефть ва газ саноатининг ривожланганлиги инобатга олиниб, уларда нефть ва газ саноат учун ўрта махсус кадрлар тайёрлайдиган касб-ҳунар коллежлари очишга эътибор қаратилди.

Сирдарё вилоятда жойлашган касб-ҳунар коллежлари фаолияти таҳлил этилганда қуйидаги ҳолат намоён бўлади: вилоятнинг ўрта махсус, касб-ҳунар таълими бошқармаси тасарруфида жами 52 та таълим муассасалари

³⁶ www.markaz.uz

мавжуд бўлиб, улардан 4 тасини академик лицей ва 47 тасини касб-хунар коллежлари ва 1 тасини Бахт шаҳар ўғил болалар махсус коллежи ташкил этади. Шунингдек, 48 та касб-хунар коллежларида 80 та йўналиш бўйича 36575 нафар, жами 39941 нафар ўқувчилар таълим-тарбия олди.³⁷ Жумладан, саноат коллежлари 6 та ва қурилиш коллежлари 5 та бўлиб, 2825 нафар ўқитувчи, муҳандис-педагог ва ишлаб чиқариш таълими усталари фаолият кўрсатди келмоқда. Шулардан, умумтаълим фан ўқитувчилари 1563 нафар, махсус фан ўқитувчилари 905 нафар, ишлаб чиқариш таълими усталари 357 нафарни ташкил қилди. Улардан, олий маълумотлилар 2608 нафар, ўрта махсус маълумотлилар 217 нафардан иборат. Уларнинг лавозимлари бўйича бош ўқитувчилар 55 нафар, етакчи ўқитувчилар 152 нафар, катта ўқитувчилар 419 нафар, олий маълумотли ўқитувчилар, 1982 нафар, ўрта махсус маълумотли ўқитувчилар 217 нафарни ташкил этади. Илмий даража бўйича фан номзодлари 14 нафар, ўриндош ўқитувчилар 200 нафарни ташкил этади.³⁸

Сирдарё вилоятида Оқ-олтин саноат касб-хунар, Оқ-олтин гидромелорация ва хизмат кўрсат касб-хунар, Сардоба қурилиш коммунал хизмат, Сардоба агросаноат, Боёвут саноат касб-хунар, 1-Боёвут енгил саноат касб-хунар, 2-Боёвут агросаноат касб-хунар, Ширин энергетика ва маиший касб-хунар, Мирзо Улуғбек агросаноат касб-хунар, Сайхунобод саноат касб-хунар, Сайхунобод агросаноат касб-хунар, Бахт саноат касб-хунар, Сирдарё саноат касб-хунар, Малик агросаноат касб-хунар коллежларида саноат соҳаси бўйича мутахассислар тайёрланди.³⁹

Сирдарё саноат касб – хунар коллежи Сирдарё вилояти ўрта махсус касб-хунар таълими бошқармасининг 2004 йил 11-февралдаги 40-сонли «Сирдарё вилояти ўрта махсус касб-хунар таълими бошқармаси тизимидаги техникум ва касб-хунар билим юртлирининг номларини ўзгартириш» тўғрисидаги буйруғига асосан 5-сонли касб-хунар мактаби негизида ташкил

³⁷ www.markaz.uz

³⁸ www.markaz.uz

³⁹ www.markaz.uz

этилди. Коллеж реконструкция қилинган янги биноси фойдаланиш учун қабул қилинди. 2006 йил 1 мартдан бошлаб Сирдарё саноат касб-хунар коллежи эски бинодан янги бинога тўлиқ кўчиб ўтди. Бино 600 ўқувчига мўлжалланган, бўлиб 2006 йили 11 йўналиш бўйича 1181 нафар ўқувчи таълим-тарбия олди.⁴⁰

Навоий вилояти Зарафшон саноат касб-хунар коллежи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 6 августдаги 1045-сонли Фармойишига, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 1999 йил 10 августдаги 240-сонли, Навоий кон металлургия комбинатининг 18.08.1999 йилдаги 340-сонли буйруғи асосида ташкил топди. Зарафшон саноат касб-хунар коллежи Ўзбекистон Республикаси Зарафшон шаҳар Ёшлик кичик тумани 1-уйда жойлашган бўлиб ўзининг ҳисоб рақамига эга.⁴¹

Зарафшон саноат касб-хунар коллежи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 6 августдаги 1045-сонли Фармойишига, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 1999 йил 10 августдаги 240-сонли, Навоий кон металлургия комбинатининг 18.08.1999 йилдаги 340-сонли буйруғи асосида ташкил топди. Зарафшон саноат касб-хунар коллежи Ўзбекистон Республикаси Зарафшон шаҳар Ёшлик кичик тумани 1-уйда жойлашган бўлиб ўзининг ҳисоб рақамига эга.

Республика касб-хунар коллежларида саноатнинг турли ихтисосликлари бўйича кадрлар тайёрлашни кучайтириш мақсадида таълим муассасаларида йўналишлар сони кўпайтириб борилди. Масалан, Наманган саноат касб-хунар коллежига 2006 -2007 ўқув йили учун қуйидаги йўналиш ва ихтисосликлар бўйича қабул эълон қилинган: Метал кесувчи дастгоҳлар (Токарлик, фрезерловчи ва пармаловчи дастгоҳларда металлларга ишлов бериш бўйича кенг профилли дастгоҳчи, Рақамли дастур билан бошқариладиган дастгоҳлар оператори Совуқ штамповка штамповкачиси), Саноат корхоналари ва қурулмалари электр жиҳозлари (Саноат корхоналари

⁴⁰ www.markaz.uz

⁴¹ www.markaz.uz

ва қурилмалари электр жиҳозларини таъмирлаш ва хизмат кўрсатиш электромеханиги Саноат корхоналари ва қурилмалари электр жиҳозларини таъмирлаш ва хизмат кўрсатиш электромонтёри), Автотранспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш. (Автотранспорт воситаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш техниги Автотранспорт воситаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш чилангари , “В” ва “ВС” тоифали ҳайдовчи), Транспортларда ташиш ва бошқаришни ташкил этиш ташкил этиш (Пассажир ва юк ташиш автотранспортлар техниги Диспетчер «В» ва «С» тоифали ҳайдовчи), Компьютер ва компьютер тармоқларини ишлатиш вауларнинг дастурий таъминоти(Техник-дастурчи Компьютер ва компьютер тармоқларига хизмат кўрсатиш мутахассиси), бухгалтерлик ҳисоби (Бухгалтер-аудитор, Бухгалтер-иктисодчи, Касса операциялари мутахассиси, Офис жиҳозлари мутахассиси), солиқлар ва солиққа тортиш. (Солиқ ва солиққа тортиш инспектори Ҳуқуқшунос (солиқ ҳуқуқи) Бухгалтер-иктисодчи Солиқ ҳужжатларини электрон қайта ишлаш мутахассиси) кабилар.⁴² Наманган саноат касб-ҳунар коллежи Наманган шахрининг марказида жойлашган бўлиб, коллеж Наманган Мухандислик Педагогика институти билан, «НаманганМаш» ҳиссадорлик жамияти, Вилоят электр тармоқлари корхонаси, ЎзДЕУ автотеххизмат корхонаси, 17 ва 11 сонли автосаройлар билан шартнома асосида ҳамкорлик қилиб, уларга малакали ва етук кадрларни етказиб берди. Коллеж маҳмурияти Наманган шаҳар халқ таҳлими бўлими билан касбий йўналишлар бўйича мактаблар ўртасида тарғибот ва ташвиқот ишларини мунтазам ҳамкорликда олиб борди. Шу мақсадда Наманган шаҳридаги 50 та мактаблар билан ҳамкорлик шартномаси тузилди. Жумладан шаҳардаги барча мактабларга коллеж ўқитувчиларини график асосида тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб боришга йўналтириб, коллежда «Очиқ эшиклар куни» жадвал асосида ташкил этилди

Тайёрлов йўналиши бўйича коллежда 2006-2007 ўқув йили қабулига

⁴² www.markaz.uz

хужжатлар қабул қилиш хонаси керакли жихозлар билан жихозланди ва барча йўналишлар бўйича мутахассисликлар тавсифномалар стенди ташкил этилди.

Жанубий вилоятлардан бири ҳисобланган Қашқадарё вилоятида мустақиллик йиллари ёқилғи-энергетика соҳаси жуда тез суръатларда ривожланди. “Табиий газнинг 97 фоиздан ортиғи, нефтнинг 95, газ кондитсатининг 100 фоизи Қашқадарё ҳисобига тўғри келади”⁴³. Бу даврда Муборак газни қайта ишлаш заводи, “Шўртангаз кимё” мажмуаси, Кўкдумалоқ компрессор станцияси, Дехқонобод калий ўғитлари заводларида янги иш ўринлари яратилиб, мутахассисларга бўлган талаб кундан-кунга ортиб борди.

Эски тузум даврида Республикада бирор саноат корхонаси очилса “унинг технологияси маҳаллий аҳоли учун нотаниш, мутахассислар кам”, деган баҳонада четдан ишчи олиб келинган. Ҳозирги кунда янги корхоналарда деярли тўлиқ маҳаллий аҳоли муваффақият билан меҳнат қилаётгани, айниқса, уларнинг аксарият қисмини ёшлар ташкил этишининг гувоҳи бўламиз. Узлуксиз таълимнинг муҳим бўғини бўлган ўрта маҳсус касб-ҳунар коллежларида малакали кадрлар тайёрлашга жиддий эътибор берилмода ва бу борада қатор муваффақиятларга эришилди.

Қашқадарё вилоят ўрта маҳсус, касб-ҳунар таълими бошқармаси тасарруфида 144 та таълим муассасалари мавжуд бўлиб, шулардан 30 га яқини айнан саноат соҳасига ихтисослашган мутахассислар тайёрлайди. Ушбу коллежларда малакали ва етук кичик мутахассислар тайёрлаш тизимини такомиллаштиришга жиддий эътибор берилмоқда.

Жумладан, саноат соҳасига ихтисослашган Қарши саноат коллежи фаолиятида бу яққол кўзга ташланади. Саноат корхоналарида мутахассисларга талаб йилдан-йилга ўсиб бораётганлиги ҳисобга олиниб ушбу коллежнинг турли йўналишларида таҳсил олаётган талабалар сони ҳам ортиб борди. Масалан, коллежнинг “Нефть ва газга ишлов бериш ва қайта

⁴³Қашқадарё вилояти истиклол йилларида : Т.:Маънавият .2007.612.

ишлаш техник ва технологияси” йўналиши бўйича 2000-2001 ўқув йилида 48 та, 2004-2005 ўқув йилида 85 та, 2010-2011 ўқув йилида 139 та, 2013-2014 йилларда 175 нафар талаба таҳсил олди. Шунингдек, “Нефть ва газ бурғулаш техниги” мутахассислиги бўйича 2001-2002 йилларда 63 та, 2013-2014 ўқув йилларида 87 нафар талаба таҳсил олди⁴⁴.

Коллеж ёшларининг кўпчилиги Марказий Осиёда ягона бўлган Шўртан газ-кимё мажмуаси жамоа аъзосига қабул қилинмоқда. Мажмуа ва коллеж ўртасида 2011 йилнинг 22 мартда “2011-2015 йилларда мутахассислар тайёрлаб бериш ва ўзаро ҳамкорлик тўғрисида” шартномага асосан 2011 йил 113 нафар, 2012 йил 116 нафар, 2013, 2014, 2015 йилларда 120 нафардан талабалар назарий билимларини мажмуада амалиётга уйғун тарзда олиб бордилар.⁴⁵

Ушбу даргоҳда таҳсил олган ёшлар ўз мутахассисликлари бўйича иш ўринларига эга бўлиб бормоқда, 2011 йилда 481 нафар талабадан 231 нафари ўз соҳаси бўйича ишга жойлашди. Шундан 16 нафари “Қашқадарё пармалаш ишлари ” очик акциядорлик жамиятига ишга жойлашди. Рустам Сатторов, Илёс Саидов, Шамсиддин Маъмуров, Шерзод Камолов ва бошқалар шулар жумласидандир. Шунингдек 22 нафари “Нефть ва газ қудуқларини синаш” очик акциядорлик жамиятига ишга кирди. Коллежнинг собик талабаларидан Шоҳинур Собиров, Фахриддин Маҳманазаров, Нуриддин Ҳайдаров ва бошқалар⁴⁶ бугунги кунда ушбу ташкилотда фаолият олиб бормоқдалар.

Қашқадарё вилоятида саноат соҳаси бўйича кадрлар тайёрлашда Деҳқонобод саноат касб-хунар коллежининг ҳам ўзига хос ўрни бор. Деҳқонобод саноат касб-хунар коллежи 2008 йил ташкил этилган. Ушбу коллеж туманда очилган калий ўғитлар заводини мутахассис кадрлар билан таъминлаб келмоқда. Корхона ва коллеж ўртасида 2012 йил тузилган шартномага асосан 2012 йил 1 августдан битирувчи ёшларни кўпчилиги (Ҳайитмурод Бакиров, Юсуф Баратов, Зафар Бойқобилов, Миржалол

⁴⁴ Қарши саноат коллежи жорий архиви.

⁴⁵ Қарши саноат коллежи жорий архиви.

⁴⁶ Бозоров Ф. Биз “Шуртан газ-кимё” мажмуасида ишлаймиз. // Баркамол авлод. 2011 й 21-ноябр.

Зулфиқоров ва бошқалар)⁴⁷ иш ўрганувчи шогирд этиб тайинланганининг ўзи ҳам саноат соҳасига тайёрланаётган кадрлар салоҳиятининг юқорилигидан далолат беради.

Қамаши туманидаги Тўқбой саноат касб-хунар коллежи жамоаси ҳам вилоят саноат корхоналари учун кадрлар тайёрлаш борасида сайъи ҳаракат олиб бормоқда. Ушбу коллежга “Ўзбекнефтгаз” миллий холдинг компаниясига қарашли “Ғузор-Ҳисор олди нефть ва қудуқларини бурғулаш” очик акциядорлик жамияти васий ташкилот сифатида бириктирилган. 2012 йил коллеж талабаларидан 142 нафари Шўртан нефтгаз унитар шўъба корхонасида, 112 нафари “Ҳисор олди нефть ва газ қидирув экспедицияси” шўъба корхонасида амалиёт ўтадилар.

“Косон пахта тозалаш” очик акциядорлик жамияти қошида тикувчиликка ихтисослашган “Косон истиқлол текстиль ривож” маъсулияти чекланган жамияти фаолият кўрсатиб келмоқда. Жамиятнинг тикувчилик цехига 2014 йилда 25 нафар касб-хунар коллежларини битирган ёш қиз иш билан банд этилди.

Мутахассислар тайёрлаш тизими ҳақида Косон агро-бизнес касб-хунар коллежи директори Зафар Норқулов шундай дейди: “Хунарли ёшлар – юрт келажаги. Ўтган таҳлиллари шуни кўрсатмоқдаки, 2014 йилда коллежимизни битирган кўпчилик қизлар Қаршидаги “Санам” фабрикасига ишга жойлашди.”

Воҳамиз саноатини етук кадрлар билан таъминлашда ва шу орқали нафақат вилоятимиз балки республикамизнинг тараққиётига, баркамол авлод тарбиясига ҳисса қўшаётган ўрта махсус касб-хунар коллежлари беҳисобдир.

Дехқонобод агросаноат касб-хунар коллежда 2005 -2015 йиллар давомида 2000 дан зиёд кичик мутахассислар тайёрланди.⁴⁸ Ушбу коллеж битирувчиларидан Абдурашид Чориев, Абдухамид Чориев, Обид

⁴⁷Бозоров Ф. Дехқонобод мўъжизаси // Баркамол авлод. 2012 йил 28-август.

⁴⁸ Бозоров Ф. Дехқонободдан Тошкент кўринади-ми? // Баркамол авлод. 2015 йил 24 февраль.

Зиёдуллаев, Олтибой Ўралов, Жуманазар Йўлдошев, Камронбек Қиличев, Нодир Шоймардонов, Хуршида Панжиева кабилар “Дехқонобод калийли ўғитлар заводи” унитар корхонасида фаолият олиб бормоқда.⁴⁹

Дехқонобод агросаноат коллежи мазкур завод буюртмасига биноан 4 та йўналиш бўйича кадрлар тайёрламоқда. Бу коллежда кимё технологияси ва ишлаб чиқариш техниги, фойдали қазилмалар бойитувчиси, ер ости конларда фойдали қазилмаларни қазиб олиш техниги, автоматика воситалари ва назорат ўлчов асбобларини монтаж қилиш ва техник хизмат кўрсатиш техниги каби йўналишлар бўйича малакали кадрлар тайёрланди.⁵⁰

Ўзгир нефть-газ саноати касб-хунар коллежида 1671 нафар ўқувчи 14 та йўналиш бўйича касб-хунар сирларини ўрганди.⁵¹ Уларни иш билан таъминлаш, амалиётларини ўташ учун “Шўртаннефтигаз” УШК, Ҳисоролди нефть-газ қидирув экспедицияси шўъба корхонаси, “Ўзгир 2532-автожамланмаси”, туман электр тармоқлари корхонаси, туман халқ таълим муассасалари фаолиятини методик таъминлаш ва ташкил этиш бўлими, туман марказий шифохонаси ҳамда бир қанча хусусий корхоналар шартномалари тузилди. Нефть ва газ ишлари, нефтни қайта ишлаш йўналиши бўйича битирувчи гуруҳ талабаларига ҳафтада бир кун корхоналарда фаолият олиб борадиган олий тоифали мутахассислар иштирокида дарс машғулотлари ўтказиб келинди.⁵²

Коллеж битирувчиларини ишга жойлаштириш тадбирлари доимий равишда уюштириб келинди. 2014 йил Тошкент вилоятдаги 121 та касб-хунар коллежида 121365 нафар ўқувчи таҳсил олиб, вилоят кенгаши томонидан “Коллеждан – корхонага” лойиҳаси доирасида амалий семинар ўтказилди. Тадбир аввалида ҳамкор ташкилотлар билан биргаликда ташкил этилган меҳнат ярмаркасида 460 та корхона-ташкилот бўш иш ўрни билан қатнашди.

⁴⁹Бозоров Ф. Дехқонободдан Тошкент кўринади-ми? // Баркамол авлод. 2015 йил 24 февраль

⁵⁰ Ўша жойда.

⁵¹Саноатимиз учун малакали мутахассислар тайёрлашда ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этади. // Қашқадарё, 2013-йил 5-апрель

⁵² Саноатимиз учун малакали мутахассислар тайёрлашда ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этади. // Қашқадарё, 2013-йил 5-апрель

Ярмаркада 500 нафардан ортиқ коллеж битирувчиси ўз мутахассислиги бўйича ишга йўлланма олди.⁵³ Тошкент шаҳрида 2014 йил январда “Коллеждан – корхонага” лойиҳаси доирасидаги тадбирнинг иккинчи қисмида халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари депутатлари, корхона ва ташкилотлар вакиллари ҳамда коллеж битирувчилари иштирокида давра суҳбати ўтказилди. Унда депутатлар битирувчилар бандлигини таъминлаш бўйича мамлакатимизда олиб борилаётган ислоҳотлар, меҳнат қонунчилигига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар ҳақида, мутахассислар эса корхона ва ташкилотларнинг ишлаб чиқариш салоҳияти, ишчиларга яратилган шароитлар хусусида батафсил маълумот берилди.⁵⁴

2013-2014 ўқув йилида коллежларни тамомлайдиган битирувчиларнинг амалиётини тизимли ташкил этиш, ёшларни эгаллаган мутахассислаиғига мувофиқ ишга жойлаштириш масаласига эътиборни кучайтириш, бу борада тегишли ташкилотларнинг маъсулиятини ошириш бўйича ҳам тадбирлар олиб борилди.

Хуллас, бугун замон талаби ўзгача, шиддатли. Бу кадрлар савиясига қўйиладиган талабларга ҳам ўз таъсирини ўтказмай қолмайди. Бугунги кунда саноат соҳаси мутахассислари тайёрлаш юзасидан қатъий тадбирлар белгиланган. Кўрилган чора-тадбирлар ўз ижобий натижаларини кўрсатди.

II БОБ бўйича хулосалар

Хуллас, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлаш учун аввало кадрлар масаласига жиддий эътибор қаратилди. Малакали ва билимли кадрлар тайёрлаш ишини такомиллаштириш мақсадида таълимнинг турли бўғинларида туб ислоҳотлар амалга оширилиб, катта муваффақиятлар қўлга киритилди. Давр талабидан келиб чиқиб, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида ўрта махсус ва олий таълим тизими бутунлай янгидан ташкил этилди ва уларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, таълим-тарбия ишларини жаҳон

⁵³ Коллеждан – корхонага. //Ўзбекистон Овози, 2014-йил 18 январ

⁵⁴ Коллеждан – корхонага. //Ўзбекистон Овози, 2014-йил 18 январ

стандартлари даражасига чиқариш мақсадида изчил тадбирлар белгиланиб, ҳаётга тадбиқ этиб борилди. Ўзбекистоннинг турли вилоятларининг географик жойлашувидан келиб чиқиб, қолаверса муайян шаҳар ва туманда саноатнинг қайси тармоғи ривожланганлигига қараб ихтисослашган касб-ҳунар коллежлари фаолияти йўлга қўйилди.

III БОБ. Ўзбекистонда саноат соҳаси олий маълумотли мутахассисларини тайёрлаш тизимининг шакллантирилиши

3.1. Ўзбекистонда саноат соҳаси мутахассис кадрларини тайёрловчи олий ўқув юртлари ва уларнинг фаолияти

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноатнинг турли тармоқлари учун кадрларни асосан Тошкент техника университети, Тошкент иқтисодиёт институти, Тошкент тўқмачилик ва енгил саноат институти, Тошкент кимё-технология институти, Андижон муҳандислик-иқтисодиёти институти, Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат институти, Жиззах политехника институти, Қарши муҳандислик-иқтисодиёти институти, Наманган муҳандислик-иқтисодиёти институти, Фарғона политехника институти ва бошқа олий ўқув муассасалари тайёрлади.

Ўзбекистонда Абу Райҳон Беруний номидаги Тошкент давлат техника университети саноат кадрлари тайёрлаш ишига етакчилик қилиб, шу соҳадаги бошқа олий таълим муассасаларига таянч муассасаси ҳисобланади. Тошкент давлат техника университетининг тарихи узоқ даврларига бориб тақалиб, унинг ташкил этилиши санаси 1918 йили 21 апрелга тўғри келади. Шу куни Туркистон Халқ Университети таркибида техника факультети ҳам ташкил этилган бўлиб, айти шу факультет негизида кейинчалик нафақат Ўзбекистон, балки бутун Марказий Осиёда Олий техник билим тизими шаклланди. 1923 йили техника факультети муҳандислик-мелиоратив факультетга айлантирилди, 1929 йили эса унинг асосида Ўрта Осиё пахтачилик-ирригация институти очилди. 1933 йилда ягона Олий техника билим юрти сифатида Ўрта Осиё индустриал институти ташкил этилди. 1949 йили бу институт Ўрта Осиё Политехника институти номи билан юритила бошлади. 1961 йили эса Тошкент Политехника институтига

айлантирилди. 1973 йилда Абу Райхон Беруний таваллудининг 1000 йиллиги муносабати билан институтга алломанинг номи берилди.⁵⁵

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, давлатимиз раҳбари И.А.Каримовнинг ташаббуслари билан мазкур олий техника даргоҳининг университет мақомини олиши улкан аҳамиятга эга бўлди. Мустақиллик давридан бошлаб Тошкент давлат техника университети Республикамизнинг энг пешқадам ва замонавий Олий ўқув маскани сифатида нафақат Ўзбекистон, балки дунёнинг илмий, техник, маданий ва маърифий ҳаётида катта из қолдирди.

1991 йили Политехника институти ва Машинасозлик институти негизида мазкур ўқув маскани ташкил этилди. Университетда энергетика, электроника-автоматика ва ҳисоблаш техникаси, механика-машинасозлик, кон-геология, иқтисод-муҳандислик, нефть ва газ, фундаментал фанлар, гуманитар таълим ва бизнес бошқарув факультетларида 93 та кафедралар фаолияти йўлга қуйилди. Университетда 33 та йўналиш бўйича бакалаврлар, 66 та йўналишда магистрлар тайёрланди. Биргина 2002-2003 ўқув йилида университетда 11 мингдан зиёд талаба таҳсил олди.⁵⁶

ТошДТУ битирувчилари ичида ўнлаб Академиклар (Х.М.Абдуллаев, М.Т.Ўрозбоев, М.З.Хомудхонов, У.О.Орифов, К.С.Ахмедов, Х.Г.Фозилов, В.Қ.Қобулов, О.М.Акрамхўжаев, И.Х.Хамробоев, М.Н.Набиев, Ғ.О.Мавлонов, Х.Н.Боймухамедов, А.С.Уклонский, О.У.Салимов, Т.М.Миркомилов, З.Салимов, В.Р.Раҳимов, Н.Р.Юсупбеков), давлат мукофотлари совриндорлари, юзлаб ихтирочилар, профессор ва фан докторларини кўриш мумкин. Мустақил Ўзбекистоннинг Президенти Ислон Абдуғаниевич Каримов ҳам шу олий ўқув юртини тамомлаган.

Ўзининг кўп йиллик тарихи давомида Туркистон давлат университетининг техника факультети заминида дунёга келиб, фаолият

⁵⁵ Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. Абу Райхон Беруний номидаги Тошкент Давлат Техника Университети тарихи.// <http://www.tdtu.uz/>

⁵⁶ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 8 жилд, Тошкент,2004,Б. 704.

бошлаган техника университети 15 та олий техника ўқув юртининг мустақил ҳаёт оқимиға кириб боришиға барча шарт–шароитларни яратиб берди. Улар орасида Фарғона политехника институти (1967 йил), Тошкент автомобильсозлик ва автомобиль йўллари институти (1972 йил), Самарқанд меъморчилик–қурилиш институти (1980 йил), Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технологияси институти (1977 йил), Наманган муҳандислик–иқтисодиёти институти (1993 йил), Жиззах политехника институти (1995 йил), Наманган муҳандислик–педагогика институти (1989 йил), Навоий давлат кончилик институти (1995 йил), Андижон муҳандислик иқтисодиёти ва бошқарув институти (1995 йил), Тошкент меъморчилик–қурилиш институти (1991 йил), Тошкент машинасозлик институти (1989 йил), Тошкент кимё–технология институти (1991 йил), Қарши муҳандислик–иқтисодиёт институти (1995 йил), Тошкент давлат авиация институти (1995 йил), Нукус индустриал–педагогика институти (1995 йил), Ангрен техника коллежи (1995 йил), Олмалиқ техника коллежи (1995 йил), Чирчиқ техника коллежи (1995 йил). Тошкент давлат техника университети вужудга келиб, ҳаёт йўлланмаси берган техник ўқув юртларидир.⁵⁷

Мустақиллик йилларида университет моддий-техника базасини мустаҳкамлаш иши йилдан-йилга яхшиланиб борди. Таълим муассасаси талабалари учун 9 та талабалар турар жойи мавжуд бўлиб, 2005 йилда ҳукуматимиз томонидан 8 та талабалар турар жойлари тўлиқ таъмирланди. Университет талабалар турар жойлари жами 1900 ўринга мўлжалланган. Бунда талаба-ёшлар яшашлари учун барча шарт-шароитлар яратилган.⁵⁸

Тошкент давлат техника университети кафедралари мустақиллик йилларида ўз иш фаолиятларини янги тартиб қоидалар асосида ташкил этиб, ўқув, илмий ва маданий-маърифий соҳаларда илғор ютуқларни қўлга

⁵⁷ Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. Абу Райҳон Беруний номидаги Тошкент Давлат Техника Университети тарихи.// <http://www.tdtu.uz/>

⁵⁸ Ўша жойда.

киритди. Масалан, Университетнинг “Ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш” кафедраси кимё технологик жараёнларни автоматлаштириш бўйича мухандис-технологлар тайёрлади.⁵⁹ 2008-2009 ўқув йилидан бошлаб кафедра 5523800-"Технологик жараёнлар ва ишлаб чиқаришни автоматлаштириш" (тармоқлар бўйича) йўналиши бўйича бакалаврлар ҳамда 5А523801-"Кимё саноати жараёнларини автоматлаштириш" (тармоқлар бўйича) ва 5А521802 – Технологик жараёнлар ва ишлаб чиқаришни автоматлаштириш мутахассислиги бўйича магистрлар тайёрланди ва 2014-2015 ўқув йилида кафедрада 550 та талаба ўқиди. Кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан «Кимёвий технологиянинг жараёнлари ва аппаратлари», «Технологик жараёнлар ва ишлаб чиқаришларни автоматлаштириш ва бошқариш», «Асбоблар. Ўлчаш ва назорат қилиш усуллари» каби устувор илмий йўналишлар бўйича докторлик илмий-тадқиқот ишлари мунтазам равишда бажарилиб келинди. Шунингдек, кафедрада Давлат илмий-техник дастурлари доирасида 2012-2016 йилларга мўлжалланган 2 та фундаментал илмий-тадқиқот ишлари бажарилди.

Университетнинг “Радиотехник қўрилмалар ва тизимлар” кафедраси 1983 йилда "Электротехниканинг назарий асослари" кафедраси негизида ташкил топди ва шу йилдан бошлаб Радиотехника мутахассислиги бўйича мухандислар тайёрлади. Кафедра "Радиотехника" йўналиши ва "Интеграл радиоэлектрон қўрилмалар" мутахассислиги бўйича бакалавр ва магистрлар тайёрлади. 2011 йилдан янги давлат таълим стандарти бўйича кафедрада Радиоэлектрон қўрилмалар ва тизимлар, Касб таълими (Радиоэлектрон қўрилмалар ва тизимлар) йўналишлари бўйича бакалавр ва магистрлар тайёрлаш йўлга қўйилди⁶⁰.

Кафедра ўқув лабораторияларида талабаларга таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликларининг ўқув дастурларига мувофиқ

⁵⁹ Тошкент Давлат Техника университети жорий архиви.

⁶⁰ Тошкент Давлат Техника университети жорий архиви.

радиоэлектроника асослари, аналог ва рақамли радиоэлектрон қурилмалар, радиотехник занжирлар ва сигналлар, радиосигналларни юзага келтирувчи ва шакллантирувчи ҳамда радиосигналларни қабул қилувчи ва қайта ишловчи қурилмалар, телевидение асослари, ўта юқори частота ва антенна қурилмалари, радиотехник системалар каби махсус фанлардан маъруза, амалий ва лаборатория машғулотлари ўтказилди.

Мутахассисликни битирувчи талабалар замонавий радиотехник ва радиоэлектрон аппаратураларни ишлатиш ва созлаш, замонавий радиоалоқа воситаларидан фойдаланиш ва уларга сервис хизмат кўрсатиш, маиший ва махсус аудио ва видео аппаратураларни таъмирлаш ва ишлатиш ҳамда радиотехник системалар таркибига кирувчи радиотелеметрик, радиолокация ва радионавигасион қурилмаларни бошқариш бўйича етарли назарий ва амалий билимларни эгаллашларига аҳамият берилди. Мутахассислар республикамиз халқ хўжалигининг "Ўзаэронавигасия", "Ўзтелерадио", "Зангори экран" каби соҳаларида, махсус алоқа тармоқлари ва касб-хунар коллежларида фаолият кўрсатди.

Университетда Республиканинг турли корхоналари учун гидроэнергетика соҳаси бўйича ҳам мутахассислар тайёрланди. Бу соҳа кадрлари университетнинг «Гидравлика ва гидроэнергетика» кафедрасида тайёрлаб келинган. Бу кафедра биринчи бўлиб «Гидравлика» номи билан ТурДУнинг мухандис-мелоратив факультетида 1925 - йилда таниқли олим профессор В.Д. Журин томонидан ташкил этилган. Кафедра 2000 - йилдан бошлаб "Гидроэнергетика ва қайта тикланувчан энергия манбалари" номи билан фаолият юритди. Йўналиш очилганидан буён 1000 дан ортиқ гидроэнергетик мухандислар тайёрланиб, улар Марказий Осиёда ва МДҲ мамлакатларида фаолият кўрсатиб келмоқда. Профессор Р.Х. Жураев – ЎзР Халқ талими вазири, Т.Ю. Юнусов-Ўзбекенерготаъмир директори, М.Шамайрамов – ЎзР Қ ва СХВ энергетика ва алоқа бўйича НС бўлими бошлиғининг муовини, Р.Р. Шағалийв – Красноярский ГЭС директорининг муовини, М.Э. Белинсон – Тошгидропроект бўлим бошлиғи, Я. Л. Духовний

– Тошгидропроект бош муҳандиси, и.ф.н. С. Соатов – Қашқадарё вилояти ҳокимияти ташкилий бўлим бошлиғи, А.Г. Калашников – УСАИД етакчи мутахассиси, Л. Мотаригина – ЎзР МБ етакчи мутахассиси, И.Б. Туреский – РФ Москва Гидропроект институтининг етакчи мутахассиси ва бошқалар шулар жумласидандир.

Кафедрада Гидроэлектрик станциялар ва гидроэнергетик қурилмалар, Қайта тикланувчан энергия манбалари ва улар асосидаги қурилмалар мавзусида илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди.⁶¹

Илмий-технологик муаммолар базасидаги мавзулар асосида битирув малакавий ишлар, магистрлик диссертациялар мавзулари шакллантирилди.

Бакалаврият таълим йўналиши ва магистратура мутахассисликлари талабалари учун барча умумқасбий ва мутахассислик фанларидан кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан зарурий ўқув-услубий мажмуалар яратилган.

Кафедрада ўқитиладиган фанлардан ўқув қўлланма ва дарсликлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратилди. 2013 йили Муҳаммадиев М.М. ва Уришев Б.У. “Гидроэнергетик қурилмалар” фанидан дарслик, 2012 йили Турсунова Э.А., Муколянс А.А. «Суюқлик ва газ механикаси» фанидан ўқув қўлланма, Муҳаммадиев М.М., Ташматов Х.К. “Энергия йиғувчи қурилмалар” фанидан дарслик яратиб, нашр эттирди.

Тошкент техника университетида иссиқлик энергетикаси йўналиши бўйича ҳам мутахассислар тайёрлаб келинмоқда. 2005 йил сентябр ойида «Саноат иссиқлик энергетикаси», «Иссиқлик электр станциялари» ва «Сув ва ёқилғи технологиялари» кафедралари бирлашиб «Иссиқлик энергетикаси» кафедраси ташкил этилди. 2007 йилда «Иссиқлик энергетикаси» кафедрасига «Иссиқлик техникасининг назарий асослари» кафедраси қўшилди.⁶²

Университетнинг «Электр таъминоти» кафедраси 1971 йилда профессор

⁶¹ Тошкент Давлат Техника университети жорий архиви.

⁶² Ўша жойда

Т.М.Қодиров томонидан ташкил этилган бўлиб, ўз фаолияти давомида 4300 дан ортиқ мутахассислар тайёрлади ва улар Республика саноат корхоналари, илмий-текшириш ва лойиҳалаш ташкилотларида электрэнергияни узатиб бериш ва тақсимлаш, лойиҳалаш ва ишлаб чиқишда фаолият олиб борди. Кафедрада «Электрэнергетика» йўналиши бўйича бакалаврлар ва «Электр таъминоти (Саноат корхоналари ва шахарлар)» мутахассислиги бўйича магистрлар тайёрланди. Кафедра битирувчилари халқ хўжалигининг турли соҳаларидаги электр энергетика объектлари, электр станция ва подстанциялар, электр узатув линиялари, электр энергетика тизимлари, электр таъминот тизимлари, саноат корхоналари, ҳамда бошқа корхоналарнинг электр энергетика ускуналари ва жиҳозлари, электр энергетика объектларини автоматлаштириш ва автоматик бошқариш, ноанъавий ва қайта тикланувчан энергия манбаларининг электр энергетика қисми, энергетикадаги энергия тежамловчи технологиялар бўйича фаолият олиб бормоқда. Кафедра профессор-ўқитувчилари Москва энергетика институти, Германия Гелмут Шмидт унверситети, Германия Ганновер унверситети, Германия Дармштадт техника унверситети, Берлин техника унверситети, Малайзия Мара унверситети билан ҳамкорлик қилди.

Кафедра Республикадаги етакчи энергетика ва саноат корхоналари билан ўзаро илмий ва ўқув ишлари бўйича яқин алоқалар олиб борди. «Энергосозлаш», «Давенергоназорат», «Тошкент Электр Тармоқлари», Тошкент ва Янги-Ангрен ИЭС лари, Ўрта Чирчиқ ва Тошкент ГЭС каскадлари, «Ўзбекнефтьгаз» корхоналари, Навоий ва Олмалик МК лари, «Бекобод металлургия заводи», «Селенергопроект», «Ташсельмаш», «Компрессор», «Подъёмник», «Ўзбеккабель», «Тошкент трактор заводи», «Ранглиметаллойдиха» корхонаси шулар жумласидандир. «Электр таъминоти» кафедрасини профессор-ўқитувчиларидан А.Д. Таслимов, Д.А.Рисмухамедов, Ф.С.Мамарасуловларнинг ҳаммуаллифда нашр эттирган "Реле ҳимояси" фанидан ўқув қўлланмаси 2010 йили, Г.Р.Рафиқова, Е.Г. Усмонов, А.Н. Расуловларнинг "Электр таъминоти асослари" фанидан ўқув

қўлланмаси 2012 йили, Ф.А. Хошимов, А.Д. Таслимовларнинг "Энергия тежамкорлиги асослари" фанидан ўқув қўлланмаси 2014 йили, А.Г.Саидходжаевнинг "Электр ёритиш" фанидан ўқув қўлланмаси 2014 йили нашр эттирилди.⁶³

Университетда электр энергетика соҳасининг бошқа ихтисосликлари бўйича ҳам мутахассасларни тайёрлаб келмоқда. Масалан, Электротехника, электромеханика ва электротехнология «ЭЭЭ» кафедраси. Мазкур кафедра 2005 йилда «Электр юритма ва саноат қурилмаларини автоматлаштириш» кафедрасининг базасида ташкил топди. Кафедра талабаларининг амалиёти Ўзбекистон Республикасининг етук корхоналари – «Ўзбекэнерго» ДАК, «НТМК» АЖ, «ОТМК» АЖ, «Андижанкабель», «Ўзкабель» ҚК ОАЖ, «Ўзметкомбинат» АИБ, «Ротор» ИБ, «Ўзэлектроаппарат» ва бошқаларда олиб борилади. Кафедра замонавий ўқув – методик қўлланмалар билан таъминланган. Ўқув жараёнида янги педагогик технологиялар қўлланилиб дарс ўтилади. Талабаларнинг курс ва битирув ишларининг мавзуси ишлаб чиқариш корхоналари муаммолари билан узвий боғланган бўлиб, ўзаро ҳамкорлик яхши йўлга қуйилган.

Кафедра профессор-ўқитувчиларидан проф. А. А. Ҳошимов, доц. М.М.Хамудханов, доц. А.Т. Имамназаров А.У. доц.Мирисаев, доц. Туляганов М.М. ва бошқалар автоматлаштирилган электр юритма бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб борди. Бу тадқиқотлар электр ва ресурс тежамкорлиги, электр қурилмаларининг мустаҳкамлиги ва узоқ муддат ишлашига бағишланган.

Илмий тадқиқотларнинг натижалари «Ўзметкомбинат» АЖ, «Андижанкабель», НТМК, ОТМК ва бошқаларда амалда қўллаш йўлга қўйилган.

63 Тошкент Давлат Техника университети жорий архиви.

«Электр машиналари» кафедраси ТошДТУнинг илк кафедраларидан бири бўлиб, Ўрта Осиё Энергетика институтидаги «Умумий электротехника» кафедрасининг бўлинишидан 1933 йилда тузилган. Ушбу кафедра **2012 йилда «Электр механика ва кабель техникаси» кафедраси** деб қайта номланди. Кафедранинг асосчиси профессор *Грушкин Георгий Фёдорович* эди.

1999-2000 йилларда кафедрани доцент Одилов Г., 1993-1999 профессор Бозоров Н.Х. бошқарди. 1996 йилдан кафедра «Электромеханика», 2005 йилдан эса кафедра «Электр техникаси, электр механикаси ва электр технологиялари» деб номланди. 2001 -2005 йилларда доцент Пирматов Н.Б., 2005-2010 йилларда Ҳошимов О.О. 2010-2011 йилларда доцент Мирисаев А.У., 2013 йилдан кафедрани профессор Пирматов Н.Б. бошқарди.⁶⁴

ТошДТУнинг «Гидрогеология ва инженерлик геологияси» кафедрасининг ташкил бўлганига 2014 йил сентябр ойида 90 йил тўлди. 1924 йилнинг сентябрида Ўрта Осиё Давлат Университети (УОДУ)нинг физика-математика факультетининг геология бўлинмаси таркибида проф. О.К.Ланге томонидан «Динамик геология» кафедраси тузилади. 1926 йили бу кафедра «Гидрогеология ва динамик геологияси» кафедраси, 1930 йилдан эса «Гидрогеология ва инженерлик геология» кафедраси номи билан аталган.

Мустақиллик йилларида ҳам кафедра ўз фаолиятини самарали ташкил этиб, кафедрани 1998-2000 йиллари проф. Я.С.Содиқов, 2000-2003 йилнинг проф. К.П.Пўлатов, 2003-2004 йилларда доцент Н.М.Қаюмова, 2004-2005 йилларда катта ўқитувчи И.А.Агзамова бошқарди.⁶⁵

2005 йилдан «Гидрогеология ва инженерлик геологияси, геофизика усуллари» деб юритилди ва кафедрага академик Қ.Н.Абдуллабеков раҳбарлик қилди. Кафедра ўзининг узоқ йиллик фаолияти давомида О.К.Ланге, М.А.Шмидт, Г.О.Мавлонов, В.Л.Дмитриэв, Т.И.Архангелский,

⁶⁴ Тошкент Давлат Техника университети жорий архиви.

⁶⁵ Ўша жойда

А.А.Володина, Т.В.Трифорова, М.З.Назаров, О.М.Галкин, Э.В.Қодиров, К.П.Пулатов, А.А.Адилов, М.У.Мирсаидова, Н.М.Қаюмова, Б.Ахмедов, М.Г.Авганова, Я.С.Содиқов, Р.М.Мирзаходжаев, М.Ш.Шерматов, Ю.И.Иргашев, К.В.Керносова, З.Убайдуллаев, В.И.Лаэрт, О.К.Қосимов, М.Турдибеков, В.Д.Юнусов, Д.Н.Круглов, Джумагулов А.Тўхтаев, Р.Б.Набиев, Р.Э.Эшбоев, А.Д.Қаюмов, И.А.Агзамова, Д.Қ.Бегимкулов каби етук мутахассисларни тайёрлади. Бугунги кунгача кафедра талабаларидан кўплаб олимлар этишиб чикди. Булар ичида ЎзРФА академиклари Г.О.Мавлонов ва А.Н.Султонходжаевлар, Қозоғистон ФА академиги А.Ахмедсафин, Тожикистон ФА академиги П.А.Панкратов, УзРФА мухбир аъзоси Н.А.Кенесарин; геология-минералогия фанлари докторлари: М.М.Крилов, И.М.Мирходжиев, Н.Н.Ходжибаев, Н.А.Плотников, С.Ш.Мирзаев, Х.Т.Туляганов, Э.В.Қодиров, К.П.Пулатов, Я.С.Содиқов, Ю.И.Иргашев, М.А.Шерматов, А.М.Худойбергенов, М.Ф.Очилов, Х.Туйчиев, А.Д.Қаюмов, Н.Мавлонова ва бошқдлардир. Фан номзодлари: М.А.Шмидт, В.Л.Дмитриев, К.В.Керносова, И.Исмоилов, М.З.Назаров, Р.Б.Набиев, У.Жўраев, Н.Захритдинов, А.Исламов, М.Туйчиева, Б.А.Ахмедов, Р.Мирзаходжаев, М.У.Мирсаидова, Н.М.Қаюмова, А.А.Адилов, Н.Г.Мавлянов, Н.Н.Умаров, А.Тўхтаев, Р.Э.Эшбоев, К.П.Пўлатов, Х.Л.Рахматуллаев ва бошқалар шулар жумласидандир.⁶⁶

Навоий Давлат кончилик институти истиқлолнинг илк йилларида Ўзбекистон кон-металлургия мажмуининг устувор ривожланиши ва фойдали қазилмаларни қазиб олиш ҳамда қайта ишлаш саноати учун юқори малакали мутахассислар тайёрлаб бериш мақсадида ташкил этилди. Институт жамоаси минерал хом ашё базаларига эга бўлган худудларда ер ости бойликларини қазиб олиш ва қайта ишлаш борасида йирик ихтисослашган гидрometаллургия корхоналарида кончилик саноати, металлургия, машинасозлик, энергетика, кимё соҳасини янада ривожлантириш бўйича мутахассис кадрлар тайёрлаш юзасида катта ишларни амалга оширди.

⁶⁶ Тошкент Давлат Техника Университети жорий архиви.

«Кончилик иши», «Кон электромеханикаси» ва «Нодир ва радиоактив металл рудаларини қазиб олиш ва қайта ишлаш техника ва технологияси», «Электр энергетикаси», "Машинасозлик технологияси, машинасозлик ишлаб чиқариш жихозлари ва уларни автоматлаштириш», «Технологик жараёнлар ва ишлаб чиқаришларни автоматлаштириш ва бошқарув», "Металлургия", "Кимёвий технология" бакалавриат таълим йўналишлари бўйича, «Фойдали қазилма конларини очиқ усулда қазиб олиш», «Фойдали қазилмаларни ер ости усулида қазиб олиш», «Нодир ва радиоактив металл рудаларини қазиб олиш ва қайта ишлаш техника ва технологияси», «Нодир ва радиоактив металл рудаларини қайта ишлаш ва бойитиш технологияси» каби мутахассисликлари бўйича малакали кадрлар тайёрланди.⁶⁷

Фан, таълим ва ишлаб чиқариш орасидаги интеграцияни ривожлантириш мақсадида тегишли ташкилотлар қошида қатор кафедралар филиаллари ташкил этилди. Жумладан, Навоий гидрометаллургия заводида "Металлургия", "Ноёб ва радиоактив металл рудаларини қазиб олиш ва қайта ишлаш техника ва технологияси", Навоий машинасозлик заводи ишлаб чиқариш бирлашмасида «Машинасозлик технологияси ва машинасозлик ишлаб чиқаришларини автоматлаштириш», "Электр техникаси, электр механикаси ва электр технологиялари", Навоий электр тармоқлари корхонаси ва Навоий давлат иссиқлик электр станциясида «Электр энергетика», Навоий азот ОАЖда ва Навоий электрокимё заводида "Кимё ва кимёвий технология" Тошкент вилоятидаги қалмоҳир кон бошқармасида Олмалик кон-металлургия факультетининг «Кончилик иши» ва Электр техникаси, электр механикаси ва электр технологиялари» кафедралари филиаллари шулар жумласидандир.⁶⁸

Мустақилликка тенгдош Тошкент кимё-технология институти(ТКТИ) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1991 йил 6 майдаги 203-сонли Фармониға биноан собиқ Тошкент политехника институти таркибидаги

⁶⁷ www.nggi.uz.

⁶⁸ www.nggi.uz.

кимёвий технология ва муҳандислик технологияси факультетлари негизида ташкил топди. Институт ўтган давр ичида кимё, озиқ-овқат, нефть-газ, қурилиш материаллари ва иқтисодийнинг бошқа тармоқларига 10 мингдан зиёд юқори малакали муҳандис технологлар, таълим йўналишлари бўйича мингдан ортиқ бакалавр ва 30 га яқин мутахассисликлар бўйича магистрлар тайёрлаб берди. Шунингдек, кафедра ва илмий-тадқиқот лабораторияларида бажарилган катта ҳажмдаги изланишлар натижаларига кўра 40 дан ортиқ фан докторлари ва 138 нафар фан номзодлари тайёрланди. Институтда таҳсил олган мутахассислар республикамизнинг ҳамда айрим МДХ давлатларининг кўплаб ҳукумат ташкилотларида ва ишлаб чиқаришнинг барча тармоқларида масъулиятли лавозимларда самарали фаолият кўрсатиб келяптилар. Ҳозирги кунда ТКТИ Республикамиз олий таълим тизимида малакали кадрлар тайёрлаб берувчи йирик таянч олий ўқув юртларидан бири бўлиб ҳисобланади. Ўқув, ўқув-услубий, илмий-тадқиқот, маънавий-маърифий, таълим-тарбия ва бошқа ишларда эришган ютуқлари туфайли юқори рейтинг кўрсаткичлари билан олий ўқув юртлари орасида муносиб этакчи ўринни эгаллаб турибди.⁶⁹

Институт тарихи Ўзбекистонда кимё, қурилиш материаллари, нефть-газ, озиқ-овқат ва шу каби турдош тармоқлар саноат корхоналарининг ривожланиши билан бевосита боғлиқдир. Собиқ Ўрта Осиё давлат университетининг кимё факультетига қарашли бўлган кимё технология бўлимида 1934 йили биринчи мартаба “Силикатлар технологияси” мутахассислиги бўйича 5 нафар, “Ёғлар технологияси ” мутахассислиги бўйича 7 нафар, “Чарм-дубил экстрактлари технологияси ” мутахассислиги бўйича 3 нафар, 1939 йилгача 192 нафар инженер технологлар тайёрланди. Тошкент кимё-технология институти тарихи 1940 йилда кимё технология факультетини ташкил этиш бўйича эълон қилинган ҳукумат қароридан бошланади. Институтда таҳсил олганлардан 5 нафари Ўзбекистон Республикаси фанлар академиясининг академигидир. Кадрлар тайёрлаш

⁶⁹ Tki.uz (Тошкент кимё технология институти)

дастлаб 3 та мутахассисликда олиб борилган бўлса, ҳозирги кунда 10 та таълим йўналишида бакалаврлар, 27 та мутахассислик бўйича рақобатбардош магистрлар этказиб берилмоқда. Институт таркибида 5 та факультет, 2 та ўқув – услубий марказ, 26 кафедра, ихтисослаштирилган лицей, 12 та илмий – тадқиқот лабораториялари ва «Кимёгар» илмий – технологик парки фаолият олиб борди.⁷⁰

Институтда иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватлаш ва уларни рағбатлантиришга алоҳида эътибор қаратилган. Юқори кўрсаткичлар билан ўқиётган талабалар Президент ва машҳур олимларимиз Беруний, Улуғбек каби республика танловларида фаол қатнашиб келмоқдалар ва совринли ўринларни эгалламоқдалар. Институтимизда фаолият кўрсатган улуғ олимларимиз, академиклар Ахмедов К.С., Набиёв М.Н., Рустамов Х.Р, профессорлар Ниязов М.И. ва Маркман А.Л. номидаги ҳамда тармоқ стипендиялари ҳам таъсис этилди. Институтда тайёрланган кадрлар “Ўзкимёсаноат”ДАК, “Ўзнефтгаз”МХК, “Ўзмеvasабзавотузумсаноат“ холдинг, ”Ўзёғмойтамакисаноат”, “Ўздонмаҳсулот”, “Ўзқурилишматериаллари“ компаниялари ва “Шўртангазкимё“ комплексида етакчи мутахассис бўлиб самарали фаолият кўрсатмоқда.⁷¹

Республика жанубий вилоятлари нефть ва газ соҳасини кадрлар билан таъминлашда Қарши Муҳандислик Иқтисодиёт институтининг алоҳида ўрни бор. 1990 йили Тошкент политехника институтининг Қарши филиали ташкил этилиб, саноат соҳаси мутахассис кадрларини тайёрлаш бошланди. 1995 йили Қарши аграр иқтисодиёт институти ва Тошкент давлат техника университетининг Қарши филиали негизида Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти ташкил этилди. 2010 йили мазкур институтда нефть ва газ факультети ташкил этилди. Факультетда Технологик машиналар ва жиҳозлар, Нефть-газ конлари геологияси ва разведкаси, Нефть-газ конларини ишга тушириш ва улардан фойдаланиш каби кафедралар фаолияти йўлга

⁷⁰Ткти.uz (Тошкент кимё технология институти)

⁷¹Ткти.uz (Тошкент кимё технология институти)

қўйилди. Факультет асосан йирик ишлаб чиқариш корхоналаридан “Шуртаннефтгаз” УШК, “Ҳисоролди нефть ва газ қидирув экспедицияси” УШК, “Қашқадарё пармалаш ишлари” ОАЖ, “Косон нефть ва газ қидирув экспедицияси” УШК, “Муборакнефтгаз” УШК, Муборак газни қайта ишлаш заводи, Шўртан газ-кимё мажмуаси, Дехқонобод калий ўғитлари заводига кадрлар тайёрлаб берди.⁷²

Институтнинг “Кимёвий технология” кафедраси ҳам саноат соҳаси учун кадрлар тайёрлаш ишига ўзиларининг ҳиссасини қўшиб келмоқда. 2011-2012 ўқув йилида “Кимёвий технология” йўналиши бўйича 75 нафар, Табиий энергия ташувчилар ва углеродли материалларни қайта ишлаш кимёвий технологияси таълим йўналиши бўйича 18 нафар талаба. Минерал ўғитлар кимёвий технологияси магистратура мутахассислиги бўйича 4 нафар талаба муваффақиятли тугатди. Кафедрада турли фанлар бўйича ўқув-услубий мажмуалар тайёрлаш иши яхши йўлга қўйилган. Масалан, “Йўналишга кириш” фанидан С.Лутфуллаев, “Умумий кимёвий технология” фанидан З.Рўзиева, “Полиолефинлар технологияси” фанидан Б.И.Фармонов, “Ишлаб чиқариш корхоналарини лойиҳалаш асослари” фанидан Ф.Х.Норматовлар ўқув-услубий мажмуаларни тайёрладилар.⁷³

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти “Кимёвий технология” таълим йўналиши учун ўтиладиган мутахассислик фанларидан 21 та фандан 170 номдан ортиқ лаборатория ишлари бажарилади. Вилоятнинг саноат йўналишларидаги касб-хунар коллежларида кафедранинг филиаллари ташкил этилган. Масалан, Қарши саноат КХК ва Қарши туман Ҳилол агросаноат КХК да кафедра филиаллари очилган.⁷⁴ Кафедра Муборак газни қайта ишлаш заводи билан кадрлар малакасини ошириш бўйича 8 млн. сўмлик хўжалик шартномасини имзолади.

⁷².Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти жорий архиви.

⁷³ Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти “Кимёвий технология” кафедраси жорий архиви.

⁷⁴ Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти “Кимёвий технология” кафедраси жорий архиви.

Шунингдек, Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти “Автоматика ва АТ” кафедрасида ҳам саноатнинг турли ихтисосликлари учун кадрлар тайёрлаш ишларини мунтазам олиб бормоқда. Айниқса кафедра касб-хунар коллежлари билан яқиндан алоқа олиб бормоқда. Бунда кафедра аъзоларидан А.Маллаев, Б.Махмадиев, Ф.Жўраев, М.Очилов, С.Эшқобилов, М.Турсунов, Х.Қахрамонова, Н.Ҳамраев кабилар жонбозлик кўрсатиб келмоқда.⁷⁵ Кафедра Қарши АТ КХК, Қарши политехника КХК, Китоб агробизнес КХК, Қарши саноат КХК, Қамаш саноат КХК, Чироқчи тумани саноат КХК билан доимий алоқалар йўлга қуйилган.⁷⁶

Ўзбекистонда саноат соҳаси кадрларини тайёрлашда Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технология институтининг ҳам ўзига хос ўрни бор. Ушбу таълим муассаси 1977 йили ташкил этилган бўлиб институтда асосан муҳандис-технологлар тайёрланади. Институтда 6 та факультет фаолият кўрсатиб, уларда 31 та кафедра мавжуд. Институт ўз фаолияти давомида 12 мингдан ортиқ мутахассисни тайёрлаб чиқарган. Масалан, биргина 2000 йили 15 та ихтисослик бўйича 477 мутахассис институтни тугатди. 2001 йил мазкур институтда 282 нафар профессор-ўқитувчи фаолият кўрсатиб, шундан 20 нафари фан доктори, 178 нафари фан номзоди эди.⁷⁷

Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технология институти филиали Навоийда фаолият олиб бориб, 1994-1995 ўқув йилида Тошкент техника университети таркибига ўтди.⁷⁸

Республикадаги яна шундай таълим муассаси Жиззах Политехника институтидир. Бу институт 1977-йилда ташкил этилган. Худди шу йили Жиззах шаҳрида Тошкент Политехника институтининг "Умумтехника" факультети ташкил этилди. 1980-йилда ушбу факультет Тошкент Политехника институтининг Жиззах филиалига айлантирилди. Мамлакатимиз давлат мустақиллигига эришгандан кейин кимёвий

⁷⁵ Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти “Автоматика ва АТ” кафедраси жорий архиви.

⁷⁶ Ўша жойда.

⁷⁷ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 2 жилд, Тошкент, 2001. Б.296.

⁷⁸ www.oliygoj.uz.

технология, электроэнергетика, иқтисод, қурилиш, транспорт соҳаларидаги миллий кадрларга бўлган талаб ва эҳтиёжлар инобатга олинган ҳолда Тошкент Политехника институтининг Жиззах филиали, Тошкент Архитектура ва қурилиш институтининг Жиззах филиали, Тошкент Кимё-технология ҳамда Тошкент Автомобиль йўллари институтларининг Жиззахдаги "Умумтехника" факультетлари базасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992-йил 28-февралдаги Фармони ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1992-йил 11-мартдаги қарорига асосан Жиззах Политехника институти ташкил этилди. Янги ташкил этилган факультетга вилоят маъмурияти томонидан "Жиззахчўлқурилиш" трести ҳомий сифатида тайинланди. Трест бошлиғи П.Х. Кан факультетнинг оёққа туришида яқиндан ёрдам берди. 1980-йилда "Умумтехника" факультети Тошкент Политехника институтининг Жиззах филиалига айлантирилган даврда 20 дан зиёд ёшлар аспирантура ва стажировкага жўнатилди. Уларнинг кўпчилиги илмий ишларини ҳимоя қилиб, институтда фаолият кўрсата бошлади. Факультет ва филиалга дастлабки йилларда доцент Н.Ю. Ташланов(1977-1983), профессор Ф.Ҳ. Қурбонов(1983-1986), техника фанлари номзоди С.И. Икромов(1986-1988), доцент У.Ю. Юлдашев(1988-1990), доцент А.Ю. Салимов(1991)лар раҳбарлик қилди. Филиал мустақил институтга айлантирилган дастлабки вақтда институт ректори вазифасини бажарувчи этиб техника фанлари номзоди, доцент М.Т. Туропов тайинланди. 1980-йилда ҳозирги институт биноси қурилиши учун 23 гектар эр ажратилиб, 1000 талабага мўлжалланган ўқув биноси ва 800 талабага мўлжалланган ётоқхона қурилиши режалаштирилди. Институт ўқув ва ётоқхона бинолари қурилишининг охирига етказилишида У.Ю. Юлдашев астойдил ҳаракат қилди ва филиал қошида "Беруний" номли фирма ташкил этди. Бу ишларнинг ниҳоясига етказилишида филиал директори У.Ю. Юлдашев билан биргаликда доцент К.Т. Тагматов, ёшлар этакчиси Х. Мелиев, қурилиш штаби бошлиғи доцент М. Туроповлар раҳбарлигида жамоа аъзолари жонбозлик кўрсатди. Филиал

ташқил этилган дастлабки йилларда раҳбарлик қилган доцент Н.Ю. Ташланов ташаббуси билан Жиззах туманидаги Қорасой қишлоғида талабаларнинг ёзги амалиёт ўтказишлари учун 3 гектар эр ажратилди ва у эрда талабаларнинг амалиёт ўташлари ва дам олишлари учун бинолар қурилди. ҳозирги кунда бу жой институт жамоасининг сеvimли дам олиш масканига айланди.

1983-1986-йилларда филиалга профессор Қ.Қ. Қурбонов раҳбарлик қилган йилларда ўқув-лаборатория хоналари ўқув жиҳозлари билан янада бойитилди. Собиқ Иттифоқ ва республикадаги йирик олий ўқув юртлари билан илмий-услубий алоқалар ўрнатилди, илмий ишлар салмоғи ортди, хўжалик шартномалари асосида илмий ишланмалар яратиш ишлари бошланди. Ўзбекистонда илк бор электрокимёвий ишлаб чиқариш технологияси мутахассислиги бўйича мутахассислар тайёрлаш ушбу олий ўқув масканида йўлга қўйилди. Институт жамоаси "Ўзэксайд" Ўзбекистон-Америка қўшма корхонаси, Навоий, Чирчиқ электрокимёвий комбинатлари, Тошкент заргарлик буюмлари заводи, "Миконд" заводи ва республикамиздаги бошқа кўплаб корхоналарга электрокимёвий технология мутахассислиги бўйича малакали кадрлар этказиб берилмоқда.⁷⁹

Мустақиллик даврида институтда янги мутахассисликлар бўйича кадрлар тайёрланиши йўлга қўйилганлиги муносабати билан янги йўналишдаги кафедралар ва факультетлар ташқил этилди. Ўқув масканида замонавий ўқув-лаборатория хоналари ва компьютер синфлари қайтадан жиҳозланди. Институт раҳбари академик Н.Р. Рашидовнинг бевосита ёрдами билан У.Ю. Юлдашев, И.Т. Тиркашев, Т. Муқумовлар фан доктори илмий даражасига эришди. 20 дан ортиқ ёшлар номзодлик илмий ишларини ҳимоя қилди. Булар орасида институтни битириб, шу даргоҳда илмий-педагогик фаолиятини бошлаган О. Бурҳонов, К. Жўраев, Б. Матниязов, Б. Мелиев, И. Ганиев, Б. Мухторов, Х. Асатуллаев каби иқтидорли ёш илмий кадрлар ҳам бор эди. 2002-йил апрель ойидан 2003-йил июлигача доцент Б.И. Матниязов

⁷⁹ www.oliygoh.uz

институт ректори вазифасини бажарувчи бўлиб ишлади. Бу вақтда институт ўқув жараёнига бошқа олий ўқув юртларидан муҳандис-педагог олимлар жалб қилиниши эвазига фан докторлари сони 4 нафардан 15 нафарга кўпайди. 2003-йил июлидан Жиззах Политехника институтига техника фанлари доктори, профессор Иброҳим Солиҳович Содиқов ректор этиб тайинланди.⁸⁰

Мустақиллик йилларида олий таълимда инновацион дастурлар ва инвестицион лойиҳалар асосида таълим ва ўқитиш сифати оширилмоқда. Жумладан, Жиззах политехника институтида ҳам маънавий ва маърифий, ўқув ва ўқув-услубий ишлар, илғор педагогик технологияларни ўқув жараёнига қўллаш, илмий-тадқиқот ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш ишлари, моддий-техник база ва молиявий аҳволни яхшилаш, вилоятдаги мавжуд академик лицей ва касб-хунар коллежларига услубий ёрдамлар, уларнинг профессор-ўқитувчиларини шартнома асосида қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш бўйича маълум бир ишлар амалга оширилди.

Институтнинг кундузги бўлимда 13 та йўналиш бўйича бакалаврлар, 4 та мутахассислик бўйича магистрлар тайёрланди. 2000/2001 ўқув йилида 1900 дан ортиқ талаба таълим олди. 18 та кафедра ва 4 та илмий лаборатория бўлиб, унда 143 нафар профессор ўқитувчи, жумладан 1 нафар академик, 13 нафар фан доктори ва профессор, 49 нафар фан номзоди, 20 нафар доцент ишлади. Институтда аспирантура, 40 ўқувчига мўлжалланган тайёрлов курси фаолият олиб борди.

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти Республикада саноат соҳаси кадрларини тайёрлаш бўйича етакчи олий таълим муассасаларидан бири ҳисобланади. Институт Ўзбекистоннинг пахта тозалаш, тўқмачилик ва енгил саноат корхоналари учун юқори малакали, етук мутахассис кадрлар тайёрлаб беради. Шунингдек, институт турли корхоналарда ишлаб чиқаришни ташкил этиш, режалаштириш ва бошқариш, маҳсулот сифатини

⁸⁰ www.oliygo.uz

ошириш, техник ва технологик асбоб- ускуналарни янгилаш ишларига ҳам ўз хиссаларини қўшиб келмоқда.

Тошкент тўқмачилик институти ўз тарихига эга. Институт 1932 йили ташкил этилган. 1937 йили институтда аспирантура бўлими очилди. 1940 йили эса Институт қошида фан номзоди илмий даражасини берувчи Ихтисослашган Кенгаш очилди. Институтда М.А.Ҳожина, Х.А.Рахматуллин, Б.И.Рогов, Б.А.Азимов, П.И.Тютин, Ш.Р.Марасулов, Қ.Э.Эргашев, Д.А.Котов, С.Н.Кнгурцева, М.Т.Ўрозбоев, П.М.Конюков, Б.А.Левкович, Л.Ю.Юнусов, С.З.Ўсмонов, Ю.Қ.Қирғизбоев, З.А.Абдуллаев, С.С.Ибрагимов, Ҳ.Ҳ.Ўсмонхўжаев, Ю.Т.Тошпўлатов, С.Х.Ҳусниддинов, И.И.Соловьёв, М.Я.Громов, А.А.Алимов, П.Е.Мельникова каби таниқли олимлар ижод қилди.⁸¹

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институтида мустақиллик йилларида “Осиё рамзи” модельерлар уюшмаси тузилган бўлиб, унинг аъзолари турли халқаро танловларда фаол иштирок этиб келмоқда. Ёш модельерлар 2007 Чехиянинг Брно шаҳрида ўтказилган халқаро ёшлар мода фестивалида, Хитойда ўтказилган “Буюк ипак йўли” фестивалида, шунингдек, Москва, Париж ва Лондон шаҳарларида бўлиб ўтган мода кўргазмаларида муваффақиятли иштирок этди. Мазкур уюшма ташаббуси билан 2008 йили эса Тошкент шаҳрида “Подיום-2008” халқаро танлови бўлиб ўтди.⁸²

Институтдаги ёш дизайнерлар ва модельерлар Республикада ўтказилган “Асрлар садоси”, “Келажак овози”, АРТ WЭЕК “Стийэ. уз”, “Хон атлас” каби халқаро анжуманларда фаол иштирок этди.

XX асрнинг 60 йилларида Республикада, айниқса, Фарғона водийсида саноат корхоналарининг ривожланиши, ишлаб чиқариш кувватларининг кўпайиши ҳудудда миллий муҳандис кадрларга бўлган талабнинг кескин ошишига сабаб бўлди. Шу муносабат билан 1967 йилда

⁸¹ Жуманиязов Қ., Абдуғаффоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6.

⁸² Жуманиязов Қ., Абдуғаффоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6.

Тошкент политехника институтининг Фарғона филиали базасида мустақил Фарғона политехника институти ташкил этилди.

Дастлаб институтда 70 ўқитувчи-ходимлар ишлаган бўлиб, шундан 3 нафари фан номзоди илмий даражасига эга бўлган. Институтга Фарғона нефтни қайта ишлаш заводи, "Азот" ишлаб чиқариш бирлашмаси, 8-қурилиш трестига қарашли бинолардан ажратиб берилди. Қисқа вақт ичида бу бинолар ўқув машғулотлари олиб бориш учун мослаштирилди. 1967 йил август ойида институтга биринчи марта "Саноат ва фуқаро қурилиши", "Машинасозлик технологияси" ва "Энергетика" мутахассисликлари бўйича қабул амалга оширилди.⁸³ Институтда ишлаш учун бутун мамлакатдан илмий-педагогик ходимлар, Тошкент политехника институтини битирган қобилиятли ёш мутахассислар ишга таклиф қилинди.

Йилдан-йилга институт кенгайиб, янги кафедралар, факультетлар очила борди. Ҳозирги кунда институт Фарғона шаҳрининг хушманзара жойини макон этган, унинг ўқув бинолари, ётоқхоналари, спорт иншоатлари, ахборот ресурс маркази, дам олиш, сиҳатгоҳ, маданият саройи - ҳаммаси жамул жам бўлиб, ўзига хос талабалар шаҳарчасини ташкил этади.

Мустақиллик йилларида институт янада камол топди, водийда ягона техника олий ўқув юрти бўлиб, замон талабларига жавоб бера оладиган, жаҳон андозаларига мос муҳандис мутахассислар етиштирувчи ўқув масканига айланди.

Институт замонавий моддий- техника базасига эга бўлиб, юқори даражада ўқув-услубий, илмий-тадқиқот ва маънавий- маърифий фаолият олиб бориш имкониятига эга. Фарғона политехника институти ўтган давр мобайнида 40 мингдан ортиқ юқори малакали мутахассислар етиштирди. Институт ўзининг 30 дан ортиқ мамлакатларда фаолият олиб бораётган собиқ талабалари билан фахрланади.⁸⁴

⁸³ <http://ferpi.uz/> Ferpi.uz(Фарғона Политехника институти)

⁸⁴ Ўша жойда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий – техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1533-сонли қарори эълон қилингандан сўнг, саноат кадрлари тайёрлайдиган ўқув муассасалари моддий техника базасини мустаҳкамлаш юзасида қатор ишлар олиб борилди. Масалан, Фарғона политехника институтида қатор тизимли ишлар ёлга қўйилиб, 2013-2016 йиллар мобайнида институтнинг 9 та ўқув биноси, 4 та талабалар турар жойлари, 2 та спорт зали, Ахборот ресурс маркази, босмахона, 2 та талабалар ошхонаси, 6 та хўжалик ва ёрдамчи биноларини капитал таъмирлаш, 1 та спорт залини қуриш режалаштирилди. 2013 йилда институт бош биноси ҳамда галерея ўқув биноларида капитал реконструкция ишлари якунланди.⁸⁵

2011 йил 20 майда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1533 сонли қарорини бажариш юзасидан бозор иқтисодиётининг замонавий талабларига жавоб берадиган юқори малакали мутахассислар тайёрлашни янада такомиллаштириш, шунингдек, республика, шу жумладан тўқмачилик ва енгил саноат ишлаб чиқариш тармоқларининг кадрлар ресурс базасини мустаҳкамлаш мақсадида 2011 йил 25 июлда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Наманган муҳандислик-иқтисодиёт институтини Наманган муҳандислик технология институтига айлантириш тўғрисидаги” қарори эълон қилинди.⁸⁶ Институтда муҳандислик-технология, технология, тўқмачилик ва енгил саноат технологияси факультетлари фаолият олиб борди.

Хуллас, Ўзбекистонда саноат кадрларини тайёрлаш борасида ўзига хос тажриба шаклланган бўлиб, Республикадаги қатор ўқув муассасалари бу соҳада катта муваффақиятларни қўлга киритди. Мазкур таълим масканлари

⁸⁵ <http://ferpi.uz/> Ferpi.uz(Фарғона Политехника институти)

⁸⁶ Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. 2011 йил, 30 сон, 313-модда.

Ўқув жараёнларини ишлаб чиқариш билан биргаликда олиб борди. Соҳа ишини такомиллаштириш мақсадида доимий равишда хорижий мамлакатларнинг ўқув муассасалари билан ҳамкорлик қилиб келди.

3.2. Таълим муассасаларида саноатнинг турли йўналишлари бўйича олиб борилган илмий-тадқиқот ишлари ва унинг кадрлар тайёрлаш ишига таъсири

Республика олий ўқув юртларида талабалар билим олиш билан бирга илмий-тадқиқот ишларини ҳам олиб борилди. Талабалар ўқув юрти илмий тўғаракларида, талабалар конструкторлик бюрolariда, кафедралар қошида илмий ишлар билан шуғулланди. Талабаларнинг курс ва диплом ишларини тайёрлашлари ҳам талабалар илмий-тадқиқот ишларининг муҳим шаклларида бири. Илмий мавзулар кўпинча талабаларнинг ихтисослиги бўйича тегишли ишлаб чиқариш корхоналари, илмий-тадқиқот муассасалари ва бошқарма билан боғлиқ ҳолда ҳам амалга оширилди.

1999 йил 9 декабрда Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Вазирлик олий ўқув юртлари ва илмий муассасаларининг илмий-тадқиқот фаолиятини комплекс баҳолашни йўлга қўйиш ҳақида” ги буйруғи эълон қилинди. Унга биноан олий ўқув юртлари ва илмий-тадқиқот институтларини илмий-тадқиқот ва истеъдодли ёшларни тайёрлаш фаолиятини баҳолаш қуйидаги кўрсаткичлар асосида амалга оширилиши белгилаб қўйилди:

- республика фанининг жаҳон илм-фанига интеграциялаш фаоллиги кўрсаткичлари;
- илмий-тадқиқот натижаларини амалиётга тадбиқ этиш ҳамда олий ўқув юртининг фан ва технологияси соҳасида ривожланган мамлакатлар билан халқаро ҳамкорлигини чуқурлаштириш кўрсаткичлари;
- олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш ҳамда ёшларнинг илмий ижодиётини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш фаолиятидаги кўрсаткичлари;

- иқтидорли талабаларни аниқлаш ва уларни тайёрлаш услубиятини, педагогик ва психологик шароитларини яратиш ҳамда амалга ошириш кўрсаткичлари.⁸⁷

Мазкур кўрсатма Олий таълим тизимида илмий-тадқиқот ишларини олиб боришни маълум тартибга солди. Илмий-тадқиқот ишларида устувор йўналишларни аниқлаш, илм-фанда халқаро интеграциялашув, янги ихтиро, кашфиётлар яратишга йўналтирилганлик - буларнинг бари олий таълим муассасаларида соҳа бўйича иш самарадорлигини оширишга кенг имкониятлар яратди.

Олий ўқув юртлири профессор-ўқитувчиларининг илмий-тадқиқотларини мунтазам ёритиб бориш мақсадида вазирлик қошида фанларнинг турли соҳаларига оид «Ахборот» илмий-тадқиқот тўпламлари ташкил этилди.

Тошкент давлат техника университети мамлакатимиз иқтисодиёти учун нафақат техник ва иқтисодиёт йўналишлари бўйича кадрлар тайёрлашни амалга оширувчи етакчи олий ўқув юрти бўлиб қолмасдан, балки таълим, фан ва ишлаб чиқаришни интеграциялаштиришда ҳам йирик илмий-тадқиқот маркази ҳисобланади. Тошкент давлат техника университетида олиб борилган илмий-тадқиқот ишлари хўжалик шартномалари асосида «Ўзбекнефтгаз» МХК, «Шўртангаз» ОАЖ, «Ўзкимёсаноат» ИЧБ, «Ўзбеккўмир» ОАЖ, «Ўзбекенерго» ДАК, «Ўзқишлоқхўжаликмашхолдинг» ХК, Ўзбекистон қийин эрийдиган ўтга чидамли материаллар комбинати, Олмалик кон-металлургия комбинати ОАЖ, Навоий кон-металлургия комбинати, «Ўзметкомбинат» АИЧБ, «Муборакнефтгаз» УШК, «Ўзтрансгаз» АК, «Ўзкимёмаш» ОАЖ, «Ўзбекгеофизика» ОАЖ, «Ўзбеккабель» АЖ каби корхоналар билан ҳамкорликда амалга оширилади.⁸⁸

⁸⁷ Олий таълим. Меъёрий - ҳуқуқий ва услубий ҳужжатлар тўплами. – Тошкент: Истқлол, 2004. - Б.511.

⁸⁸ <http://www.tdtu.uz/>

Илмий-тадқиқот ишланмалари илмий жиҳатдан ҳажмдор технологиялар тўғридан-тўғри саноат корхоналари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш қўмитаси иштирокида уч томонлама инновацион лойиҳалар орқали ишлаб чиқаришга тадбиқ қилинди. Университет бўйича олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишлари корхоналар билан узвий ҳамкорлик қилишга реал интеграцион имконият беради. Ҳозирги замон шароитида олий таълим фақатгина инсон ва жамиятнинг интеллектуал ҳамда маънавий-ахлоқий тараққиёт омили бўлибгина қолмасдан, балки ҳар қандай давлатнинг ҳам ижтимоий-иқтисодий тараққиёти кўрсаткичидир. Сўнгги йиллар мобайнида университетда давлат бюджети, шунингдек, саноат корхоналари томонидан молиялаштирилган икки юздан ортиқ лойиҳалар амалга оширилди. Уларнинг натижалари монография, дарслик, ўқув қўлланма ва кўрсатмалар тарзида ишлаб чиқаришга ҳамда ўқув жараёнига тадбиқ этилди.⁸⁹

Мунтазам равишда Тошкент давлат техника университетида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш қўмитаси томонидан молиялаштирилаётган фундаментал, амалий ва инновацион лойиҳалар ҳамда хўжалик шартномалари асосида саноат корхоналари буюртмалари йўналишлари муаммолари, саноат, ёқилғи-энергетика, тоғ-кон, машинасозлик, аграр комплекслар ривожига бағишланган халқаро ва республика илмий ва илмий-амалий конференциялари ўтказилиб келинмоқда. Конференциялар якунига бағишланган тўпламлар нашр қилинди.

Конференциялар доирасида Тошкент давлат техника университети илмий-тадқиқот ишлари ютуқларининг кўргазмалари ташкил этилган. Уларда тадқиқотларни амалга ошириш йўналишлари бўйича тўпланган кенг қўламли материаллар намоиш қилинади. Тошкент давлат техника университетида

⁸⁹ <http://www.tdtu.uz/>

«Энг яхши фундаментал лойиҳа», «Энг яхши инновацион лойиҳа», «Энг яхши амалий лойиҳа», «Энг яхши ёш олим лойиҳаси», «Энг яхши талаба лойиҳаси» номинациялари бўйича танловлар ўтказилиб келинмоқда.

Шу билан бир қаторда ТошДТУда 6 та илмий журнал чоп этилади. Булар,

- илмий-техникавий «ТошДТУ хабарлари»;
- илмий методологик ва илмий-услубий «Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар»;
- илмий-ишлаб чиқариш «Энергия ва ресурс тежаш муаммолари»;
- илмий-техникавий «Кимёвий технология, назорат ва бошқарув»;
- «Композицион материаллар»;
- «Техника Юлдузлари» журналларидир.⁹⁰

Ушбу журналлар бир йилда 4 мартадан, «Кимёвий технология. Назорат ва бошқарув» илмий-техникавий журнали эса 6 марта нашр этилади. Университетда 2008-2015 йиллар учун илмий-тадқиқотлар кўламини кенгайтириш, юқори малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш фаолиятини такомиллаштириш, талабаларни олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишларига тизимли асосда жалб этиш бўйича чора-тадбирлар режаси ишлаб чиқилди.

Университетнинг “Ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш” кафедраси профессор-ўқитувчилари томонидан «Кимёвий технологиянинг жараёнлари ва аппаратлари», «Технологик жараёнлар ва ишлаб чиқаришларни автоматлаштириш ва бошқариш», «Асбоблар. Ўлчаш ва назорат қилиш усуллари» каби устувор илмий йўналишлар бўйича докторлик илмий-тадқиқот ишлари равишда бажарилиб келмоқда. Шунингдек кафедрада Давлат илмий-техник дастурлари доирасида 2012-2016 йилларга мўлжалланган 2 та фундаментал илмий-тадқиқот ишлари бажарилмоқда. Биринчиси, «Мураккаб технологик объектларнинг интеллектуал бошқариш системаларини қатъиймас тўпламларни тасвирлаш асосида структурали параметрик синтезлашнинг назарий асосларини ва

⁹⁰ <http://www.tdtu.uz/>

усулларини ишлаб чиқиш» мавзусидаги илмий-тадқиқот лойиҳаси бажарилмоқда (2014 йилга 36,0 млн. сўм ажратилган). Лойиҳага академик Н.Р. Юсупбеков раҳбарлик қилди.⁹¹

Иккинчиси, «Кўп компонентли аралашмаларни ажратиш жараёнларининг назарий асослари» мавзусида бўлиб, 2014 йили илмий-тадқиқот лойиҳасига 32 млн. 16 минг ажратилди. Лойиҳага профессор Ш.М. Гулямов раҳбарлик қилди.

Кафедра ходимлари илмий-тадқиқот ишлари ва ишланмаларининг натижалари бўйича 50 дан ортиқ монографиялар, препринтлар ва бошқа нашрлар, 500 дан ортиқ илмий мақолалар мамлакатимиз ва етакчи хорижий журналларда чоп этилган ҳамда ихтиро ва дастурий маҳсулотлар учун 200 дан ортиқ патентлар, муаллифлик гувоҳномалари ва бошқа ҳимоя ҳужжатлари олинган.

Кафедра илмий мактаби ходимлари томонидан 20 дан ортиқ докторлик ва 100 дан ортиқ номзодлик диссертасиялари ҳимоя қилинган.⁹² Кафедра доимий равишда фундаментал, амалий, инновацион тадқиқотлар ва давлат грантлари бўйича Ўзбекистон Республикаси давлат илмий-техник дастурларини бажариб келди.

Университетнинг «Радиотехник кўрилмалар ва тизимлар» кафедраси илмий ишлар бўйича Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Электроника институти ва Академасбоб илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси, Тошкент ахборот технологиялари университети, Тошкент темир ёъл транспорти инженерлари институти билан узвий алоқада изланиш олиб бормоқда. Ҳамкорликда кафедра аъзолари томонидан шу кунгача юзлаб илмий мақолалар, монографиялар, ихтиро патентлари ҳамда дарсликлар, ўқув кўлланмалари, амалий ва тажриба ишларига услубий кўрсатмалар чоп этилди. Кафедра магистратура ўқув дастурларини такомиллаштириш бўйича Европа Иттифоқининг «ПРОМЕНГ» дастурида ва Ўрта Осиёда касбий

⁹¹ Тошкент Давлат Техника Университети жорий архиви.

⁹² Ўша жойда.

таълимни ривожлантириш «ГИЗ» лойихасида иштирок этди.

Кафедра катта илмий ходим-изланувчилар институти асосида катта илмий ходим-изланувчилар фаолият олиб борди. Катта илмий ходим-изланувчиларга илмий маслахатчилар сифатида кафедра профессор-ўқитувчилари ҳамда турдош олий таълим муассасаларидан фан докторлари жалб қилинди. Кафедранинг профессор-ўқитувчилари Давлат илмий-техник дастурлар доирасида бажарилаётган фундаментал, амалий ва инновацион лойихаларда мунтазам қатнашиб, 2014 йилда улар жами 2 та илмий лойихани танловга тайёрлашда иштирок этди. Тадқиқот ишларини ривожлантиришнинг стратегияси ишлаб чиқариш корхоналарининг муаммоларини ўрганган ҳолда мавжуд илмий муаммоларни ҳал этиш учун долзарб илмий тадқиқот ишларини олиб борди. Шу билан бир қаторда илмий тадқиқот ишларини бажариш билан биргаликда ёш кадрларни тайёрлаш ишига ҳам катта аҳамият берилган.

Илмий тадқиқот ишларини корпоратив ҳамкорлик асосида олиб бориш учун қуйидаги илмий-технологик муаммолар мавзулари устида изланиш олиб борилди: Радиоэлектрон қурилмаларни тестдан ўтказиш ва сертификатлаш; «Унисон.уз» ДУК, уяли тельефонлар аккумулятор батареяларини қуёшдан самарали зарядлаш қурилмалари; «Зангори экран» МЧЖ, телевизион қабул қилгичлар учун ДВБ-Т стандарти билан ДВБ-2 стандартларини мослаштириш муаммоси, «Радиоалоқа, радиоэшиттириш ва телевидение» маркази кабилар шулар жумласидандир.⁹³

“Радиотехник қўрилмалар ва тизимлар” кафедраси хорижий давлат олий таълим муассасалари билан ҳамкорлик алоқаларини ўрнатган. Москва радиотехника, электроника ва автоматика институти (МИРЕА), Санкт-Петербург давлат политехника университети, Донеск давлат университети, М. Авезов номидаги Жанубий Қозоғистон Давлат Университети, Голландиянинг “TVENTI” университетлари шулар жумласидандир.

⁹³ Тошкент Давлат Техника Университети жорий архиви.

Кафедрада кейинги йилларда 2 та ихтиро патенти олинди, 30 дан ортик халқаро ва 50 дан ортик республика илмий анжуманларда мақолалар эълон қилинди. Кафедра профессор-ўқитувчилари 2011 йил октябридан 2013 октябригача «Tempus Promeng» номли ва Ўрта Осиёда касбий таълимни ривожлантириш "GIZ" халқаро таълим лойиҳаларида иштирок этиб, 10 та халқаро сертификатларни қўлга киритди.

Европа Иттифоқининг "PROMENG" дастури бўйича илмий услубий ишлар доирасида ТДТУнинг авиация, электроника ва автоматика, механика факультетлари магистратура мутахассисликлари ўқув режалари ва фан дастурларига замонавий автоматлаштирилган CAD, CAM, CAI дастурий маҳсулотларини татбиқ қилиш мўлжалланди. Бу борада Берлин техника университетидан компьютер синфи ва маълумотларни узатиш ва қабул қилиш станцияси олиб келинди. Юқорида эслатиб ўтилган компьютер дастурларини Европанинг етакчи университетларида ўрганиш тренинг курсларига истеъдодли ёш ўқитувчилар юборилди. Жиҳозланган компьютер синфига махсулаштирилган «Altium» ва «Creo» компьютер дастурлари ўрнатилди.

Университетнинг “Электр таъминоти” кафедраси Энергия таъминоти тизимида ўзгартириш техникаси воситалари ва янги электр моторлар ёрдамида энергия таъминотининг илмий асосларини, принципларини ва йўлларини ривожлантириш, энергия таъминоти режимларини ва электр энергия сифатини яхшилаш, Саноат корхоналари ва шахарлар энергия таъминоти тизимида энергиядан самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришнинг асосий жараёнларида энергия сарф-ҳаражатларини камайтириш ва электр таъминоти тизимини оптималлашнинг янги услубларини яратиш устида илмий-тадқиқот ишларини олиб борди. Т.ф.н., доцент Рисмухамедов Д.А., т.ф.д. Бобожонов М.Қ., асс.Мавлонов Ж.М., асс.Туйчиёв Ф.Н., т.ф.н. доц. Расулов А.Н, т.ф.д. Хошимов Ф.А., кат.ўқ.Рафиқова Г.Р., асс.Рахмонов И.У. кабилар тадқиқот ишларида фаол иштирок этди.

Кафедранинг илмий-тадқиқот ишларида 14 та ходим қатнашади. Улардан 1 нафар т.ф.д., профессор., 5 нафар т.ф.н., доцентлар; 3 та катта ўқитувчилар ва 5 та ассистант эди.

Университетнинг «Гидравлика ва гидроэнергетика» кафедрасида бажарилаётган илмий-тадқиқот ишларининг натижалари Республика ва Халқаро нашрларда чоп этилди.

Кафедра аъзолари томонидан сўнгги йилларда қуйидаги ишлар учун муаллифлик гувоҳномалари ва патентлар олинди. Р.К.Азимов, Х.К. Ташматов, Д.А.Маматкулов, Мухаммадиев М.М., Уришев Б.У., Жураев С.Р., Иргашев Э. каби муаллифлар бунга сазовар бўлди.

Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат институтида ҳам илмий-тадқиқотлар борасида ижобий ютуқларга эришди. Институт профессор-ўқитувчилари қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашда ноанъанавий усулларни қўллаб, замонавий технологиялар ҳамда уларни амалга ошириш учун техник жиҳозлар яратиб, амалиётга тадбиқ этди. Тадқиқотчилар томонидан тавсия этилаётган технологиялар юқори самарадорликка эга бўлиб, уларда энергиянинг тежалиши билан бир қаторда қуритилган маҳсулотларнинг таркибидаги витаминлар ва ташқи кўринишининг асл ҳолати сақланишини таъминлади. Бу маҳсулотларнинг қуқунини олишга мўлжалланган янги технология ҳам жорий этилган бўлиб, қуқунлар кондитер маҳсулотларида, консерва саноатида, ҳар хил овқатлар ва яхна ичимликлар тайёрлашда табиий қўшимча сифатида қўлланилди.⁹⁴

Мустақиллик йилларида Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институтида илмий-тадқиқот ишлари жонлантирилиб, катта ютуқлар қўлга киритилди. 1995 йили институт Халқаро тўқимачилик академияси, 1996 йили матбаачи олий ўқув юртлари Халқаро Ассоциацияси, 1997 йили Халқаро ипак уюшмасига аъзо бўлди. Институт олимлари Греция, Бельгия, Корея, Хитой, Россия, Германия, Англия каби давлатларнинг нуфузли олий ўқув юртлари билан фаннинг турли соҳалари бўйича ҳамкорлик қилиб келди.

⁹⁴ Туркистон, 2003. 22 май.

Истиқлол йилларида институтдан 400 дан ортиқ профессор-ўқитувчилари ва иқтидорли талабалари хорижий давлатларда ўз малакасини оширди.⁹⁵

Институтда олиб борилган илмий-тадқиқот ишлари асосан буюртмалар асосида бажарилди. Илмий изланишларда хом ашё сарфини тежашнинг янги техника ва технологиялари, тўқимачилик материаллари ва маҳсулотлари янги ассортиментини яратиш, кийим ва пояфзал тайёрлашда иқлим шароитини, миллийликни, гигиена талабларини ҳисобга олишга эътибор қаратилди. Бу борада 1000 дан ортиқ буюртмалар бажарилди. Институт профессорларидан К.Эргашев, Ҳ.Алимова, Ж.Акбаров, М.Абдукаримова, А.Лугачев кабилар томонидан йирик лойиҳадаги илмий-тадқиқот ишлари бажарилиб, амалиётга тадбиқ этилди. Ж.Н.Ақбаров томонидан электр ўтказувчан тола ва унинг асосида махсус тўқмалар олиш технологияси яратилди. К.Э.Эргашев эса пахта ва нитрон аралашмали импорт ўрнини босувчи янги тўқмалар олиш бўйича ихтиро қилинди.⁹⁶

Институтда илмий-тадқиқот ишларини жонлантиришда илий анжуманларнинг ўзига хос ўрни бўлди. Мустақиллик йилларида таълим муассасасида турли мавзуларда 25 дан зиёд илмий конференциялар ўтказилди. Шу йилларда 30 дан ортиқ фан докторлари, 200 га яқин фан номзодлари тайёрланди.

Институтда 2011 йили асосан 28 та мавзу бўйича илмий-тадқиқот ишлари олиб борилиб, шундан, 7таси фундаментал, 15 таси амалий, 4 та инновацион лойиҳалар доирасида бўлди. Ушбу илмий ишларни амлга оширишда 110 та профессор-ўқитувчи, 34 нафар илмий ходим, 28 нафар муҳандис-техник ходим ва 64 нафар иқтидорли талаба иштирок этди. 2012 йили институтда 847 млн.400 минг сўмлик илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди.⁹⁷

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институтининг қатор кафедраларида саноатнинг турли йўналишлари бўйича илмий-тадқиқотлар олиб борилмоқда.

⁹⁵ Жуманиязов Қ., Абдуғаффоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6

⁹⁶ Жуманиязов Қ., Абдуғаффоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6.

⁹⁷ Жуманиязов Қ., Абдуғаффоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6.

Масалан, институтнинг “Кимёвий технология” кафедраси профессор-ўқитувчилари “Кимёвий технологиянинг долзарб муаммолари” мавзусида тадқиқотлар олиб бормоқда. Кафедра аъзолари 2014-2015 ўқув йилида Erasmus mundus дастури “MAT@cheS-Ўзбекистонда олий таълим муассасаларини модернизациялаш сари” мавзусидаги лойиҳасини бажаришда, Жаҳон банки, Ўзбекистон Республикаси Фонд Форум жамғармаси, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фан ва Технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш қўмитаси томонидан эълон қилинган амалий ва илмий тадқиқотлар лойиҳалари танловида, У111 Республика “Инновация ғоялари, технологиялар ва ишланмалар ярмаркаси”да фаол иштирок этди.⁹⁸ Кафедра доценти О.Х.Панжиев “Китоб табиий оҳақтошдан фойдаланиб калций цианамид олиш технологияси”, доцент З.Рўзиева “Маҳаллий хом-ашёдан фойдаланиб натрий нитрат ва натрий нитрат тузини олиш”, доцент С.Лутфуллаев “Полимер композицион материаллар яратиш технологияси”, т.ф.н. Ю.Хидирова “Цемент чангидан калий нитрат олиш технологияси” мавзусида илмий-тадқиқотларни олиб борди.⁹⁹

Шунингдек, кафедра вилоятдаги 5 та корхона билан инновацион ҳамкорлик ҳақида шартномалар имзолаган. Муборак газни қайта ишлаш заводи, Шўртангазкимё мажмуаси, Шўртаннефтгаз унитар шўъба корхонаси, Деҳқонобод калийли ўғитлар заводи, Қарши “Cotton Road” Ўзбекистон-Америка қўшма корхонаси шулар жумласидандир.¹⁰⁰ Шу билан бирга бу ишлаб чиқариш корхоналарида Кимёвий технология кафедраси талабалари малакавий амалиётни ўтайди.

Ўзбекистонда саноат соҳаси учун кадрлар тайёрлашда университетлар ҳам катта роль уйнаб келмоқда. Масалан, ҳозирги Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети нуфузи нафақат мамлакатимизда балки жаҳонда ҳам машҳурдир. Мазкур илмий масканда иқтисодиётнинг турли

⁹⁸ Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти “Кимёвий технология” кафедраси жорий архиви.

⁹⁹ Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти “Кимёвий технология” кафедраси жорий архиви.

¹⁰⁰ Ўша жойда.

тармоқларига оид илмий-тадқиқот ишлари йилдан-йилга жонлантирилиб борилди.

Мустақиллик йиллари 2000 йил 28 январда Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони билан ушбу олий ўқув юртига “Миллий университет” мақоми берилди¹⁰¹. Бу эса ушбу олий даргоҳнинг янада кўплаб ютуқларга эришишида муҳим роль ўйнади. Хусусан, таълим муассасасида давлат бюджетидан маблағ билан таъминланган мавзулар сони 61 та бўлиб, уларга 40 млн. сўм ажратилди. Жумладан, давлат фан ва техника дастури бўйича олиб борилаётган изланишларга 27 та грант ажратилди, уларнинг умумий қиймати 17 млн. сўм қилиб белгиланди. Инновацион грантлар эса 10 та мавзу бўйича олиб борилди ва улар ҳажми 14,8 млн. сўмдан иборат бўлди. 2001 йилда университетда 20 та хўжалик шартномаси имзоланди. Ушбу шартномаларнинг умумий миқдори 61,1 млн. сўм этиб белгиланди.¹⁰² Жумладан “Ўзбекистоннинг Марказий ва Ғарбий қисми бўйича гравиомагнетика ва сейсмика усуллари билан олинган геофизик маълумотларни умумлаштириш”, “Минераллар ва жинсларнинг иккиламчи ион массасини спектрокопия қилиш”, “Ғарбий Ўзбекистон ва Фарғона ботиклигидаги геофизик майдонларда геологик асосда нефть ва газ қалқонларининг моделларини аниқлаш” каби муҳим мавзуларда иш олиб борилди.

Ўзбекистон Миллий университетида 2008 йилда эса 305 млн. сўмлик хўжалик шартномалари асосида фойда кўрилди, 13 та патент олинди ва 7 та халқаро, 15 та республика миқёсидаги конференциялар ўтказилди. Профессор-ўқитувчилар ва илмий ходимлар ҳамда иқтидорли талабалар томонидан 11 та халқаро, 271 та республика, 571 та олий таълим муассасаси миқёсидаги конференцияларда маърузалар қилинди. Барча грантлар сони 115 та бўлиб, чет эл грантлари эвазига 327905 АҚШ доллари ҳажмида маблағ тушди.

¹⁰¹ С.Фуломов, Р. Убайдуллаева, Э. Аҳмедовларнинг “Мустақил Ўзбекистон” Тошкент.”Ислом университети”.2003,-Б.86.

¹⁰² Ўша жойда.

Самарқанд Давлат университети ҳам Республика саноат корхоналарига кадрлар етказиб бериш ишига ўз ҳиссасини қўшиб келмоқда. 1992 йили университетда 1198 нафар профессор-ўқитувчи меҳнат қилган бўлса, уларнинг 69 нафари, яъни 5,7 фоизини фан докторлари, умумий салоҳиятнинг 47,8 фоизини фан номзодлари ташкил этди. Таъкидлаш лозимки, Самарқанд давлат университетида 5 нафар фан доктори 50 ёшгача бўлиб, бу кўрсаткич бўйича таълим муассасаси республикадаги энг олдинги ўринлардан бирини эгаллади.

Университетда мустақилликнинг илк даврларида саноатнинг турли ихтисосликларига оид илмий изланишлар олиб борилиб, муҳим илмий кашфиётлар қўлга киритилди. Айниқса, молекулалараро ўзаро таъсирни “Реле очилиш” услуги билан тадбиқ этишда катта ютуқларга эришилди. Олиб борилган тадқиқотлар натижаси суяқ ҳолат физикасини ривожлантириш учун фундаментал замин яратди. Академик А. Отахўжаев раҳбарлигидаги оптик спектроскопияларнинг илмий мактаби жаҳон миқёсидаги тадқиқотларни бажариш ва турли ташқи шароитларда суяқлар, газлар ва эритмаларда спектроскопик тадқиқотлар бўйича халқаро дастурларни бажаришда қўл келди.

Доцент А. Насимов раҳбарлигида газоанализаторни ишлаб чиқиш бўйича олиб борилган ишлар натижасида 5 та муаллифлик гувоҳномаси ва битта патент олинди. Бу янгиликлар Ўзбекистонда газ саноатини ривожлантиришга хизмат қилди.

1994 йилда университетда давлат маблағи билан таъминланган 30 та мавзуда илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди. Уларнинг умумий қиймати 227,8 минг сўмни ташкил этди. Шулардан 8 та мавзу эса шартнома асосида ишланди. Айниқса “Агросаноат комплексларида юқори самарадорли, ресурслар тежаладиган, экологик хавфсиз қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш технологиясини ишлаб чиқиш” каби мавзулар мамлакат ижтимоий-иқтисодий салоҳиятининг ошишига, мавжуд муаммоларни илмий тадқиқ этишда катта аҳамиятга эга бўлди.

Университетда ишлаб чиқилган илмий янгилик, ихтироларни ишлаб чиқаришга жорий этишда ҳам муайян ютуқларга эришилди. 1994 йилда университет бўйича 247,2 минг сўмлик 16 та илмий ишланма халқ хўжалигига жорий этилди. Бир сўм харажатнинг харид нархи 3,1 сўмни, давлат бюджетидаги Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, ДФТҚ томонидан маблағ билан таъминланадиган илмий-тадқиқот ишлари мавзулари бўйича 3,9 сўмни ташкил этди.

Сўнгги пайтларда вилоятлардаги олий таълим муассасаларининг илмий-тадқиқот ишлардаги иштироки ҳам кучайиб бормоқда. Бу борада Фарғона Политехника институтида ҳам қатор ибратли ишлар амалга оширилди. Мазкур тадқиқот ишларини бажаришда 385 нафар професор-ўқитувчилар ва илмий ходимлар иштирок этди. Республика Фан ва технологиялар Марказининг фундаментал ва давлат илмий-техника дастурлари асосида 2003 йилда 9 та мавзу 25,3 млн. сўмлик, 2004 йилда 7 та мавзуда 22,2 млн. сўмлик илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди.

Хўжалик шартномалари бўйича 2003 йилда 24 та мавзуда 24 млн. сўмлик, 2004 йилда 26 мавзуда 27,2 млн. сўмлик илмий-тадқиқот ва лойиҳа-конструкторлик ишлари бажарилди. 2004 йилда жами 49,5 млн. сўмлик тадқиқотлар бажарилган. Бу институтда фаолият кўрсатаётган 1 нафар профессор-ўқитувчига ўртача 142857 сўмни ташкил қилди.

Энергетика соҳаси бўйича олиб борилган илмий-тадқиқот ишлари натижаларини ишлаб чиқариш соҳасида қўллаш маҳсулот таннархини камайтириб, меҳнат унумдорлигини оширишга, маҳсулот сифатини яхшилашга олиб келди. Унинг иқтисодий самарадорлиги ҳар бир ускуна учун 800 минг сўмни ташкил этди. Яъни, сарфланган 1 сўм 100 сўм фойда келтирди. “Электр энергетика” кафедрасида олиб борилган электр энергиясини истеъмолчиларга узатиш бўйича илмий-тадқиқот ишларининг иқтисодий самарадорлиги бир подстанция бўйича ўртача 300 минг сўмни ташкил этди.

Бу борада Фарғона давлат университетида ҳам катта ишлар амалга оширилди. Университетда 2009 йилда ўртача ҳар бир профессор-ўқитувчига тўғри келадиган йиллик қўшимча даромад, яъни илмий лойиҳалар ва хўжалик шартномаларидан тушган фойда 76970 сўмни ташкил этди. Илмий-иждодий фаолиятга жалб этилган талабалар салмоғи эса 24,3 фоизга етди. Биргина 2008 йилда илмий-тадқиқотлар ҳажми 36 млн. сўмни ташкил этди.

Термиз Давлат Университетида ҳам мустақиллик йилларида кўплаб ижобий ютуқларга эришилди. Мазкур олий ўқув юрти вилоятдаги ягона олий ўқув юрти сифатида алоҳида мавқе ва обрўга эга бўлиш билан бир қаторда илм ва зиё маскани ҳамдир. Термиз давлат университетининг моддий техник базасини мустаҳкамлаш учун 38 миллиард 500 миллион сўм маблағ ажратилиб, 3 минг 500 нафар талабага мўлжалланган янги ўқув бинолари, ахборот ресурс маркази, ётоқхона ва спорт зали фойдаланишга топширилди¹⁰³.

Университет вилоят халқ хўжалигининг турли соҳаларига ҳар йили кўплаб мутахассислар етказиб беради. Албатта, ушбу мутахассисларни тайёрлаш учун университет улкан илмий салоҳиятга эга булиб, унинг 13 та факультет, 55 та кафедрасида 450 дан ортиқ профессор-ўқитувчилар хизмат қилди¹⁰⁴. Агар истиклол арафасида, яъни 1990-1991 ўқув йилида вилоятда 1 та олий ўқув юрти — М. Т. Ойбек номидаги Термиз Давлат педагогика институти фаолият кўрсатиб, унда жами (ҳам кундузги, ҳам сиртқи бўлимларда) 7167 талаба таҳсил олган бўлса, 1991-1992 ўқув йилига келиб ушбу олий даргоҳда таълим олаётган талабалар сони 7811 тага етди.

Мустақиллик йилларида университет олимларининг фаннинг турли соҳаларида амалга оширган тадқиқотлари самарали бўлди. Бу даврда хорижий давлатларнинг олимлари билан ҳамкорлик ҳам йўлга қўйилди. 1993 йили Голландияда Н. Тўраев ҳаммуаллифлигидаги «Теория рассеяния атомов средних энергий поверхностью твердого тела» номли монография инглиз

¹⁰³ Ўзбекистон овози.2013.21 декабр.

¹⁰⁴ Турсунов С. Қобилов Э. Муртазоев Б. Пардаев Т. Сурхондарё тарихи.Т."Шарқ".2004.-Б.531.

тилида чоп этилди. Профессорлардан Ж. Холмўминовнинг «Экологоправовые проблемы использования орошаемых земель в Республике Узбекистан», Э. Й. Тўраевнинг «Аморф ва суюқ ярим ўтказгичлар ҳақида», Х. Х. Тўраевнинг «Закономерности трансвлияния в комплексных соединениях кобальта» номли монография ва ўқув қўлланмалари нашр қилинди¹⁰⁵.

Юқоридагилардан шундай хулоса қилиш мумкинки, мустақиллик йилларида Олий таълим муассасаларининг илмий салоҳияти ортиб борди. Агар 1991 йилда бу рақам олий таълим муассасаларида 41 фоизни ташкил этган бўлса, 2009 йилга келиб, 50 фоизга етди. Давлат грантлари асосида ишлаш тизими такомиллашди, қатор илмий янгиликлар ишлаб чиқаришга жорий этилди.

Хуллас, мустақиллик йилларида саноат йўналишидаги олий таълим муассасалари ўқув-тарбия ишларини илмий-тадқиқот ишлари билан биргаликда олиб бориб, катта ютуқларга эришди. Техника йўналишидаги таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари илм-фан соҳасида хорижлик мутахассислар билан яқиндан ҳамкорлик қилиб, жаҳон тажрибасининг илғор ютуқларидан самарали фойдаланиб келди. Бу илмий масканлар орасида айниқса, Тошкент Давлат Техника университети профессор-ўқитувчиларининг фаолияти диққатга сазовор бўлди.

¹⁰⁵ Турсунов С. Қобилов Э. Муртазоев Б. Пардаев Т. Сурхондарё тарихи. Т. "Шарқ". 2004.-Б.533.

3.3. Саноат кадрлари тайёрловчи таълим муассасаларининг хорижий давлатлар билан ҳамкорлиги

Ўзбекистон мустақиллик йилларида турли соҳаларда қўлга киритаётган ютуқларида кадрларнинг ўрни бекиёсдир. Шу боис, бу даврда Республикада кадрлар тайёрлаш иши давлат аҳамиятига молик вазифалар сарасига киритилиб, соҳа ривожини таъминлаш чора-тадбирлари узлуксиз кўриб борилди.

Ўзбекистондаги саноат корхоналари жаҳон андозаларига мос маҳсулот ишлаб чиқариш йўлида тинимсиз изланиш олиб бориб, катта ютуқларни қўлга киритилди. Ушбу омил Республикада саноат кадрларини тайёрлаш ўқув муассасалари олдига мураккаб вазифаларни кўндаланг қўйди. Бу турдаги ўқув муассасалари давр талабидан келиб чиқиб, хориж технологиялари билан эркин ишлай оладиган мутахассисларни тайёрлашга кучли аҳамият бермоқда. Бунда айниқса хорижий мамлакатлар билан ҳамкорлик муҳим роль ўйнайди.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурига кўра, таълим соҳасидаги ислохотларнинг натижаси нафақат таълимнинг сифат ва самарадорлиги ошгани, замонавий талабларга мос рақобатбардош кадрлар тайёрланаётгани, балки халқаро ҳамкорликнинг мустаҳкамланганлиги, етакчи хорижий таълим муассасалари юртимизда халқаро андозаларга, шунингдек, давлат таълим стандартларига мос равишда фаолият юритаётганида ҳам кўринади.

Ўзбекистондаги деярли барча олий ўқув муассасалари хорижий мамлакат ўқув юртлари билан ўзаро ҳамкорлик қилмоқда. Айниқса, Тошкент давлат техника университети, Тошкент Давлат иқтисодиёт университети, Тошкент тўқимачилик ва енгил саноати институти, Самарқанд Давлат университети, Қарши Давлат университет, Фарғона политехника институтиларида бу борада олиб борилаётган ишлар диққатга сазовордир.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий ўқув юртлари маълумотнома. Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, нашриёти, Т., 2000.

Тошкент иқтисодиёт университетида ҳозирги кунда Европа Иттифоқининг “TASIS” дастури билан ҳамкорликда илмий-педагог кадрларни тайёрлаш лойиҳаси бўйича иш олиб борилди. Шунингдек, университет ўнлаб давлатлар, жумладан АҚШ, Англия, Франция, Германия, Япония, Канада олий таълим муассасалари билан талабалар ва профессор – ўқитувчилар алмашишига доир халқаро шартномалар имзоланди.¹⁰⁷

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти республикамиздаги энг кекса олий ўқув юртларидан бири бўлиб, хорижий мамлакатлари билан ўзаро алоқа олиб боришда ўзига хос тажрибага эга. Мазкур ўқув муассасаси нафақат Европа, балки бир қатор Осиёнинг ривожланган мамлакатлари билан ҳамкорликда махсус дастур ва лойиҳалар асосида иш юритмоқда. Бу олий таълим муассасаси Хитойдаги Сичуан енгил саноат ва қоғоз технологияси институти, Manchester (Англия) университети, Vupertal (Германия) университети, Gent (Бельгия), университети, Pireu (Греция), технология институти, Москва (Россия) тўқимачилик академияси, Ўшдаги ўзбек-қирғиз университети, Хўжанд (Тожикистон) технология институтлари билан алоқаларни йўлга қўйди.¹⁰⁸

Ўзбекистондаги олий ўқув юртлар бозор иқтисодиёти шароитида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш ва уларга жаҳон андозалари даражасида таълим-тарбия бериш мақсадида дунёнинг ривожланган мамлакатлари билан ўзаро манфаатли алоқаларини йўлга қўйди. Бунинг учун Ўзбекистон ҳукумати ва олий таълим вазирлиги ҳамда олий ўқув маъмурияти профессор-ўқитувчилари ва талабаларига кенг имкониятлар яратилди. Талаба ёшлар шижоати ташаббуси ва иқтидорини руёбга чиқариш учун турли хил жамғармалар фаолияти йўлга қўйилиб, уларга катта миқдорда маблағлар ажратилмоқда.

Ўзбекистон саноат корхоналарига сифатли мутахассис кадрлар етказиб беришда Турин политехника университети, Г.В.Плеханов номидаги Россия

¹⁰⁷ Ўша жойда.

¹⁰⁸ Жуманиязов Қ., Абдуғафоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6.

Иқтисодиёт университетининг Тошкент филиали ва И.М.Губкина номидаги Россия Давлат нефть ва газ университетининг Тошкент филиалининг ўрни катта. Турин политехника университети Ўзбекистон Республикаси Президентимизнинг 2009 йил 27 апрелдаги қарорига мувофиқ ташкил этилиб,¹⁰⁹ таълим муассасасида ҳам иқтидорли йигит-қизлар таълим-тарбия олмоқда. Ушбу таълим масканида асосан машинасозлик соҳаси бўйича чуқурлаштирилган билим берилади.

Университетда Италиядан келган ёки Европанинг ривожланган мамлакатларида малакасини ошириб, докторлик диссертацияларини ҳимоя қилган катор профессор-ўқитувчилар ёшларга энг илғор технология ҳақида талабаларига билим бермоқда. Университетда ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг талаб ва таклифларидан кўриб чиқиб, ўқув дастурларига фанлар киритилган ва талабалар учун назария ва амалиётни биргаликда олиб боришлари учун етарли шарт-шароит яратилиб, ёшлар учун ўқув марказлари ташкил этган. Масалан, “Ciaass” ўқув марказида қишлоқ хўжалиги машиналарини ишлаб чиқариш жараёни билан танишиш, зарур билимларини эгаллаш йўлга қуйилган. Университет талабалари “GM Uzbekistan”, “SamAuto”, “ManAuto” каби йирик корхоналарда амалиётни ўтайдилар.

Университет маъмурияти “GM Uzbekistan” двигателлар ишлаб чиқариш заводи билан ҳамкорликда 2011 йили мехатроника марказини ташкил этди. Ўқув муассасасида ҳар йили “Ёш работотехниклар” танловини ўтказиш анъанага айланган. 2014-2015 ўқув йилида бу танловда 15 нафар иштирокчи қатнашиб, танлов якунида Нуриддин Адилов LED CUBE роботи, Акбар Пўлатов координатли роботи, Нигора Абзалова мини-проектор, Жавоҳирбек Усмонов “Voice recognition program, Hand robot” лойиҳаси, Мақсуд Усмонов “Leap motion” роботи фаолиятини масофадан туриб

¹⁰⁹ Маърифат. 2015-йил 22 апрель, №32 (8785).

бошқариш бўйича ишнамаси, Авазбек Ҳақимов Пов ЛТД лойиҳаси билан
ғолиб бўлди.¹¹⁰

Халқаро Вестминстер унивеситетининг Тошкент филиали битирувчилар ҳаётда муносиб ўрин эгаллаб, уларнинг кўпчиллиги “GM Uzbekistan”, “LUKOYL Uzbekistan Opereyting Kompaniya”, “Huawei Tech investment Tashkent” ва бошқа кўплаб йирик компанияларда фаолият олиб борди. Жумладан, 2014 йилги битирувчиларнинг 90 фоизи иш билан таъминланиб, 6 фоизи магистратура ўқишни давом эттирди.¹¹¹

Ўзбекистонда саноат соҳаси учун кадрлар тайёрловчи олий ўқув юртлари асосан, Россия, АҚШ, Италия, Германия, Корея, Япония, Хитой каби давлатлар билан қизгин ҳамкорлик қилиб келмоқда. Масалан, Фарғона политехника институти жамоаси халқаро ҳамкорлик соҳасида катта ютуқларни қўлга киритди. Институт профессор-ўқитувчилари Санкт-Петербург Давлат политехника университети, Санкт-Петербург Давлат ахборот технологиялари, Механика оптика университети, Н.Е.Вауман номидаги Москва Давлат техника университети, Москва автомобиль йўллар институти, Москва алоқа ва ахборотлаштириш институти, РФ нинг В.С. Шихов номидаги Белград Давлат технология университети билан ўзаро ҳамкорлик қилиб келди. 2014 йилда институтнинг 11 нафар профессор-ўқитувчилари хорижий сафарларда бўлиб, улардан 6 нафари Еропа давлатларига ва 5 нафар профессор-ўқитувчилар Осиё давлатларида бўлиб қайтди. Хизмат сафарларининг мақсади хорижий ҳамкорлар билан таълим сифатини ошириш, илмий тадқиқотларни чуқурлаштириш ҳамда энергетика соҳасида илмий изланишларни такомиллаштиришга қаратиди. 2014 йилда турли мақсадларда Институтга ҳамкор давлат ва ташкилотлардан 5 нафар олимлар ва мутахассислар ташриф буюрди.

Тошкент Давлат Техника Университетнинг “Ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш” кафедраси қатор хорижий олий ўқув

¹¹⁰ Маърифат. 2015-йил 22 апрель, №32 (8785) .

¹¹¹ Ўша жойда.

юртлари билан ҳамкорликни йўлга қўйган. Озарбайжон Давлат Нефть Академияси (Озарбайжон), "Зода мероси" Озарбайжон Ассоциацияси (Озарбайжон), Зиген университети (Зиген шаҳри Олмония), Софт комютинг соҳасидаги Беркли БИСС Ташаббускор гуруҳи АҚШ «Хонейвэлл» Компанияси (АҚШ) ЗИФИТ ҳамкорлиги (Зода ахборот технологиялари институти)(Беркли ш. АҚШ), АСЕ Маркази, Техас университети (Сан-Антонио ш. АҚШ), Жоржия давлат университети (Атланта ш. АҚШ) шулар жумласидандир. Унивеситетнинг "Радиотехник қўрилмалар ва тизимлар" кафедраси ҳам хорижий давлат олий таълим муассасалари билан ҳамкорлик алоқаларини ўрнатган. Москва радиотехника, электроника ва автоматика институти (MIREA), Санкт-Петербург давлат политехника университети, Донеск давлат университети, М. Аvezов номидаги Жанубий Қозоғистон Давлат Университети, Голландиянинг "TVENTI" университетлари шулар жумласидандир.¹¹² Кафедра кейинги йилларда 2 та ихтиро патенти олинди, 30 дан ортиқ халқаро ва 50 дан ортиқ республика миқёсидаги илмий анжуманларда мақолалар эълон қилинди.

Кафедра 2011йил октябридан 2013 октябригача «Tempus Promeng» номли ва Ўрта Осиёда касбий таълимни ривожлантириш "GIZ" халқаро таълим лойиҳаларида иштирок этди. Ушбу лойиҳалар бўйича кафедра 10 та халқаро сертификатларни қўлга киритди.

Европа Иттифоқининг "PROMENG" дастури бўйича илмий услубий ишлар доирасида ТДТУнинг авиация, электроника ва автоматика, механика факультетлари магистратура мутахассисликлари ўқув режалари ва фан дастурларига замонавий автоматлаштирилган CAD,CAM, CAI дастурий маҳсулотларини тадбиқ қилиш мўлжалланди. Бу борада Берлин техника университетидан компьютер синфи ва маълумотларни узатиш ва қабул қилиш станцияси олиб келинди.

Мамлакатимизда саноат ишлаб чиқариши салоҳиятини ошириш доирасида қабул қилинаётган қарорлар ижросини таъминлаш мақсадида

¹¹² Ўша жойда.

саноат автоматлаштириши учун юқори малакали кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Шу жумладан, Тошкент техника университетининг "“Ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш” кафедрасида 2010 йилнинг ноябрида АҚШ нинг Хоневелл корпорация билан ҳамкорликда "Honeywell" ўқув-тренинг маркази очилди. Ушбу марказ "Honeywell" корпорациясининг автоматлаштириш воситалари ва Москва шаҳридаги ЗАО "Honeywell" тармоғи томонидан тақдим этилган дастурий пакети билан таъминланди.

UNISIM DESIGN

Бугунги кунда "Honeywell" фирмасининг автоматлаштириш воситалари республикамиз иқтисодиётининг кимё, нефть-кимё, озиқ-овқат саноати каби барча соҳаларида кенг қўлланилган. Шу сабабли кафедрада бакалаврият, магистратура талабаларини ўқитишга мўлжалланган, автоматлаштиришнинг техник воситалари ва ўқув лабораторияси ташкил этилган бўлиб, ундан катта илмий ҳодим-изланувчилар ва малака ошириш курслари тингловчилари ҳам фойдаланди.

UNISIM DESIGN дастурий пакети ёрдамида саноат ишлаб чиқаришидаги аппаратлар ва техник қурилмаларни лойиҳалаш, улар асосида маълум ишлаб чиқаришнинг технологик жараёнини лойиҳалаш ва имитацион моделлари ёрдамида аппаратнинг динамик тавсифларини ўрганиш имконияти яратилди.

"Honeywell ўқув маркази" да бугунги кунда ўқув лабораториясида бакалаврлар, магистрантларга мутахассислик фанларидан лаборатория ишларини бажаришлари учун, КИХИ ларга илмий-тадқиқот ишларини мунтазам олиб боришлари учун шароит яратилди. Шунингдек, кафедрада 2005 йилдан Олмониянинг "Siemens" фирмасини автоматлаштириш воситаларидан иборат бўлган техник марказ ҳам фаолият кўрсатиб келди. Унда SIMATIC 5 дастурланадиган контроллерлари ва программаторлари мавжуд бўлиб, магистрантлар ва КИХИ лар фойдаланишлари учун шароит таъминланди. Ушбу техник марказда кафедра профессор-ўқитувчилари ва магистрантлари томонидан "Semens" фирмасининг автоматлаштиришда

қўлланиладиган назорат - ўлчов асбоблари асосида технологик параметрларни назорат қилиш лаборатория стенди ташкил этилди.¹¹³

Тошкент Давлат Техника Университетининг “Иссиқлик энергетикаси” кафедраси тўртта халқаро лойиҳа бажариш учун грантни қўлга киритди. Кафедра профессор ўқитувчилари Германиянинг Gissen Амалий фанлар университети, Дрезден Техника университети ҳамда ЎзР ФА Энергетика ва автоматика институти билан ҳамкорликда “Ўзбекистон мисолида паст самарадор иссиқлик электр станцияларини қуёш қурилмаларидан фойдаланиб экологик тоза иссиқлик электр станциясига айлантиришни оптималлаштириш” номли халқаро илмий лойиҳа бажариш учун Volkswagenstiftung фонди грантини қўлга киритди. Мазкур лойиҳа 2012 йил 1 апрелдан 2014 йил 31 мартгача давом этди. Лойиҳа раҳбари т.ф.н. Матжанов Э.К. Мазкур илмий лойиҳа доирасида 2012 йил 9-14 апрель кунлари “Иссиқлик энергетикаси” кафедрасининг 2 та профессор ўқитувчиси, 1 та магистратура талабаси ва 2 та мустақил стажер тадқиқотчилари Дрезден Техника университетида бўлиб ўтган лойиҳанинг бошланғич илмий семинарида қатнашди. Шунингдек, “Иссиқлик энергетикаси” кафедраси илмий фаолиятида фойдаланиш учун EBSILON Професионал компьютер дастурининг иккита калити (лицензия) 5600 Еврога харид қилинди.

“Иссиқлик энергетикаси” кафедрасида чет эл илмий изланув ва олий ўқув муассасалари билан алоқа яхши ёълга қўйилган. Жумладан, Германиянинг Берлин Техника Университети, Штуттгарт Университети, Гисцен Амалий фанлар университети, Гамбург-Ҳарбург Техника Университети ва Гамбург шаҳридаги UCS Umweltconsulting (Атроф-муҳит муҳофазаси консалтинги) илмий-изланишлар фирмаси, Бельгиянинг Монс политехника институти ва бошқа бир қанча жаҳоннинг етакчи илмий ва таълим муассасалари билан илмий ҳамкорлик яхши йўлга қўйилган бўлиб, кафедра профессор-ўқитувчилари бу муассасаларда ўз малакаларини оширди.

¹¹³ Тошкент Давлат Техника Университети жорий архиви.

2011-2014 йилларда "Иссиқлик энергетикаси" кафедраси профессор ўқитувчилари қуйидаги халқаро грантлар ва илмий лойиҳаларда иштирок этди:

Матжанов Э.К. 2011 йил 1 октябрдан 30 ноябргача ДААД фонди (Германия академик алмашувлар хизмати) орқали Берлин Техника университетиде илмий сафарда бўлди. Рахмонов Н.М. 2011 йил 1 октябрдан 30 ноябргача Эразмус Мундус фонди орқали Берлин Техника университетиде илмий сафарда бўлди. Сафар давомида проф. Джордж Эрдманн билан ҳамкорликда "Тошкент шаҳри иссиқлик таъминоти тизимини номарказлаштириш" номли илмий лойиҳасини ишлаб чиқди. 2012 йил 9-19 июль кунлари кафедранинг 15 та иқтидорли талабалари Германиянинг Justus-Liebig номидаги Гисцен университети, Миттелхесцен Техника Олий мактаби, Берлин Техника Университети, Дрезден Техника университети, Штуттгарт университетларига ташриф буюрди.

Сафар харажатлари Германиянинг ДААД (Германия Академик алмашувлар хизмати) фонди томонидан қопланди. Талабалар ташриф давомида юқорида номлари келтирилган университетлар профессор-ўқитувчилари ва улар олиб бораётган илмий изланишлар, факультетлар ва уларда ўқитиладиган мутахассисликлар, илмий ва ўқув лабораториялари, компьютер дастурлари ва кутубхоналар билан танишди. Ўзбекистонлик талабалар учун Жустус-Лиэбиг номидаги Гисцен университетиде

Халқаро атроф-муҳит тадқиқотлари маркази директори проф. Маттиас Ҳохернинг мазкур марказ олиб бораётган илмий тадқиқотлари бўйича тақдимоти,

Халқаро атроф-муҳит тадқиқотлари маркази профессори Ирина Форкутсанинг "Ўрта Осиё бўйича иқлим ўзгариши тармоқи" номли халқаро лойиҳаси ҳақидаги тақдимоти, Проф. Диэдриххнинг "Биоёқилғи" илмий йўналиши бўйича тақдимоти,

Проф. Стефан Ратерингнинг биогаз реакторлари лабораторияси фаолияти

ҳақидаги тақдимоти, "Қуёш энергетикаси ҳамкорлиги" халқаро илмий ташкилот вакили проф. Михаил Дуэреннинг "DESERTEC" ташкилоти фаолияти ҳақидаги тақдимоти, Халқаро алоқалар бўлими бошлиғининг "Германияда ва Гисценда ўқиш имкониятлари" номли тақдимоти, Mittelhessen Техника Олий мактабида "Биолар иссиқлик таъминоти ва энергетика тизимлари" институти директори Проф. Алфред Карбахнинг мазкур институт фаолияти, ўқув курслари ва илмий йўналишлари ҳақидаги тақдимоти, Проф. Алфред Карбах ва докторант Флориан Гёриқ ҳамкорлигида "Биолар иссиқлик таъминоти ва энергетика тизимлари" институти лаборатория қурилмалари билан танишиш ва уларда тажриба ўтказиш, "Thermoflow Europe GmbH" компанияси директори Карстен Хушканинг "Thermoflow" дастурида иссиқлик электр станциялари ва иссиқлик энергетикаси қурилмаларини моделлаштириш, лойиҳалаштириш ва ҳисоблаш бўйича тақдимоти, Берлин Техника университетида Энерготехника институти директори проф. Франк Берендт ҳамкорлигида қайта тикланувчан энергия манбалари лабораториясига ташриф ва "Энергетик технологиялар маркази" инновацион маркази фаолияти ва илмий йўналишлари ҳақидаги тақдимоти, Дрезден Техника университетида – "Иссиқлик машиналари ва қурилмалари" кафедраси мудир проф. Уве Гампенинг Дрезден техника университети таркиби, факультетлари ва илмий ва ўқув йўналишлари ҳақидаги тақдимоти, Штуттгарт университетида "Иссиқлик қуёш тизимлари" илмий-тадқиқот ва тажриба маркази директори Проф. Ҳаралд Друк ҳамкорлигида мазкур марказга тегишли қуёш қурилмалари, қуёш батареялари, қуёш иссиқлигини сақловчи сиқим, қуёш иссиқлиги билан бинони иситиш ва совутиш илмий ва ўқув тажриба қурилмалари билан танишиш тақдимотлари ўтказилди. ¹¹⁴

¹¹⁴ Тошкент Давлат Техника Университети жорий архиви.

2006 йил 18-20 декабрь кунлари "Иссиклик энергетикаси" кафедраси томонидан "Энергетика ривожининг hozirgi holati va istiqbolлари" номли халқаро илмий техникавий конференция ўтказилди. Конференцияга Россия, Қозоғистон, Қирғизистон каби ҳамдўстлик мамлакатларидан мутахассислар иштирок этди. Коференсия 8 та шўъба бўйича иш олиб борди. Конференция материаллари асосида илмий ишлар тўплами нашр этилди.

Фарғона политехника институти профессор-ўқитувчилари Темпус ИВ дастури бўйича 543922-ТЕМПУС-1-2013-1-СЕ-ТЕМПУС-ЖПСР "МАЧ": Ўзбекистонда мехатроника бўйича янги магистрлик дастурларини ва докторлик курсларини жорий этиш" мавзусидаги хорижий лойиҳа устида бир қатор ишларни амалга оширди. Институт жамоасининг хорижий мамлакатлар билан кадрлар тайёрлаш борасидаги ҳамкорлиги ўз ижобий натижаларини бермоқда.

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти илмий ходимлари Германиянинг Дортмунт техника университети ходимлари билан биргаликда "Буюк ипак йўли, Миллий тўқимачилик қадриятлари, маданий ва иқтисодий манба" мавзуида илмий изланиш олиб борди. Шунингдек, Хитойнинг "Сечуан тўқимачилик ва қоғоз технологияси" университети, Россиянинг Иванова тўқимачилик институти, яқиндан ҳамкорлик қилиб келди.¹¹⁵

1991-2005 йиллар давомида Тошкент тўқмачилик институтига 8 млн.АҚШ долларига тенг турли грантлар жалб этилди. Жумладан, институтга Япониянинг 4 млн. долларлик, Европа Иттифоқининг 415 минг долларлик, Германия тўқимачилик машинасозлиги соҳасининг 2 млн долларлик, бошқа хориж ўқув юртлари ва фирмаларининг 1,6 млн долларлик инвестициялари жалб этилди. Масалан, Япониянинг "NAKAGOSHI", "HARADA", "SHIMADZU", "KOKOBUN", "MURATA" фирмаларининг ипак чувиш, қўшиб эшиш, қайта ўраш автоматлари, Германиянинг "TRUTZSCHLER", "SAURER" йигириш дастгоҳлари,

¹¹⁵ Жуманиязов Қ., Абдуғафоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6.

Италиянинг тўқув дастгоҳлари, Швейцариянинг BENIGER тандалаш машиналари олиб келиб ўрнатилди.¹¹⁶

Институт илмий ходимлари ўз маърузалари билан қатор халқаро анжуманларда иштирок этмоқда. Масалан, профессор С.Қосимов 1195 йил Дания, 2000 йили Австрия, 2002 йили Францияда бўлиб, маъруза ўқиди. У 1994 йили Вашингтонда “Biznes administreyshn” дастури бўйича 1997-1998 йилларда ва ТАСИСнинг “Ўзбекистонда меҳнат бозорини ташкил этиш ва кадрларни қайта тайёрлаш” дастури бўйича Италияда малака ошириб, тегишли сертификатларни олди.

Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технология институти талабаси Ш.Абдурахмонов 1997 йили “Умид” жамғармасининг давлат грантини олиб, АҚШнинг Ротчестер технология институтида таълим олди.¹¹⁷ 1998-1999 йиллари халқаро ТАСИС дастури бўйича махсус ўқув курсларида институт профессор-ўқитувчилари ўз малакаларини оширди.

Хуллас, Ўзбекистонда саноат кадрларини тайёрловчи таълим муассасалари ҳам ўзаро тажриба алмашиш, жаҳон илм-фанининг техника соҳасидаги ютуқларини ўрганиш, иқтидорли ёшларни ўқишга юбориш, профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ривожланган давлатлар даражасида ошириш мақсадида дунёнинг қатор мамлакатлари таълим муассасалари билан ҳамкорлик қилиб келмоқда. Таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари ўз билим доирасини кенгайтириш мақсадида хорижий давлатларнинг олий таълим муассасаларида малака ошириш курсларида ўқимоқда.

¹¹⁶ Жуманиязов Қ., Абдуғафоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6.

¹¹⁷ www.Oliyoh.uz.

III БОБ бўйича хулоса

Хуллас, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда саноат соҳаси кадрларини тайёрлаш борасида ўзига хос тажриба шаклланди. Техника йўналишидаги таълим муассасалари ўқув жараёнларини ишлаб чиқариш билан биргаликда олиб бориб, соҳа ишини такомиллаштириш мақсадида доимий равишда хорижий мамлакатларнинг ўқув муассасалари билан ҳамкорлик қилиб келди. Бу турдаги таълим муассасалари ўқув-тарбия ишларини илмий-тадқиқот ишлари билан биргаликда олиб бориб, муайян натижаларга эришди ва илм-фан соҳасида хорижлик мутахассислар билан яқиндан ҳамкорлик қилиб, жаҳон тажрибасининг илғор ютуқларидан самарали фойдаланишлари соҳа кадрлар тайёрлаш иши сифатига ижобий таъсир кўрсатди. Хусусан, техника йўналишида кадрлар тайёрловчи таълим муассасалари ўзаро тажриба алмашиш, жаҳон илм-фанининг техника соҳасидаги ютуқларини ўрганиш, иқтидорли ёшларни ўқишга юбориш, профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ривожланган давлатлар даражасида ошириш мақсадида дунёнинг қатор мамлакатлари таълим муассасалари билан ҳамкорлик қилди.

ХУЛОСА

Ўзбекистонда мустақиллик даври саноат кадрларини тайёрлаш тизими тарихини ўрганиш натижасида қуйидаги хулосаларга келинди:

Биринчидан, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида демократик давлат ва фуқоралик жамияти асосларини барпо этишда амалга оширилаётган ислохотлар жамият аъзоларини кучли тарбиялашни талаб қилинишини эътиборга олиб, ҳар бир соҳа кадрларини тайёрлаш ишига давлат томонидан кучли эътибор қаратилаётганлиги маълум бўлди. Таълим-тарбия, илм-фан соҳалари ислох қилиниб, “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” қабул қилинди. Ўзбекистонда юрт келажаги, соҳалар фаолиятининг эртанги куни кадрларга боғлиқлигини чуқур англаган ҳукумат сиёсати кадрлар тайёрлаш ишини такомиллаштиришга қаратилди. Қолаверса, барча давлатларда кадрлар масаласи долзарб муаммолардан бири бўлиб, мавзунини ўрганиш борасида тарих фани тадқиқотчилари муайян ишларни амалга оширди.

Иккинчидан, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноат соҳасида мисли кўринмаган ўзгаришлар, янгиланишлар ва ривожланишлар ўз ўрнида кадрлар масаласига алоҳида аҳамият берилишини талаб этди. Бу даврда Ўзбекистон саноати бутунлай янгидан ташкил этилиб, жаҳон талабларига мос маҳсулотлар ишлаб чиқарди.

Учинчидан, Мустақиллик йилларида тарих фанига ўтмишни теран англаш ва ҳозирги давр моҳиятини тўлақонли идрок этишга яқиндан ёрдам берадиган фан сифатида қаралди. Давр талабидан келиб чиқиб, тарих фани тадқиқотчилари зиммасига масъулиятли вазифалар юкланди. Жумладан, саноат соҳаси ва унинг кадрларини тайёрлаш иши тарихи тарихшунослик фанида шу кунга қадар бу мавзу етарли даражада ўз ечимини топмаган мавзулардан бири эканлиги аниқланди. Кўпчиллик асарларда саноат соҳаси асосан иқтисодчилар томонидан ўрганилиб, яратилган асарларда саноатнинг турли тармоқлари учун кадрлар тайёрлаш жараёни етарли даражада ўз аксини топмади. Ўзбекистонда амалга оширилган саноатлаштириш сиёсатининг адабиётлардаги таҳлили ҳукмрон коммунистик партия назорати

ва тазйиқи остида олиб борилганлиги туфайли ишчилар сонининг ортиши, кадрлар тайёрлаш ишига бир томонлама ёндашилганлиги, тўғри асосланмаганлиги маълум бўлди. Мустақиллик йилларида турли соҳалар тарихини янги тамойилларга асосланган ҳолда ўрганишга киришилиши муносабати билан кадрлар тайёрлаш иши тарихи масаласи ҳам қисман ўрганилди.

Тўртинчидан, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида бозор иқтисодиётига ўтилиши муносабати билан янги ижтимоий-иқтисодий шароитга мос бўлган кадрлар тайёрлаш давр талаби бўлиб, муайян давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиёти кадрлар ва уларнинг тайёргарлик даражаси, билим ва кўникмасига боғлиқ. Ўзбекистонда бу даврда таълим соҳасининг ҳуқуқий асослари тўла яратилди. Ўтган давр мобайнида бу соҳада ҳам жиддий ислоҳатлар амалга оширилиб, ўтмиш мафкурасидан қолган муаммо ва камчиликлар бартараф этишга ҳаракат қилинди.

Бешинчидан, саноат соҳаси учун ўрта махсус маълумотли кадрлар тайёрлаш иши ниҳоятда долзар вазифалардан бири эканлиги инобатга олиниб, мустақилликнинг дастлабки йилларида ҳунар-техника билим юртларига илғор чет эл тажрибалари дадиллик билан жорий этилди. Ҳунар-техника билим юртларидан ташқари ёшлар ишчи касбига ўқув-ишлаб чиқариш, ўқув курс, марказ ва ўқув юртларининг бошқа турларида, шунингдек бевосита ишлаб чиқаришда ўргатилди. Хўжаликнинг янги иқтисодий тараққиёти, хусусий тадбиркорлик соҳасининг шаклланиши ҳамда мажбурий таълимига ўтиш муносабати билан ҳунар-техника билим юртлари фаолиятида ўқув юртларининг корхона, ташкилот ва хўжаликлар билан тузган шартномаларига кўра малакали ишчилар тайёрлаш, янгидан тузилган ишлаб чиқаришнинг ишчи кадрларга бўлган эҳтиёжига, меҳнат бозорини мунтазам ўрганиш талабларига жавоб бериш, бандлик хизмати билан шартнома бўйича ишчилар тайёрлаш каби йўналишлар устуворлик қилди.

Олтинчидан, Республикада таълимнинг янги йўналишига ва кўп босқичли тизимига ўтилиши билан умуман таълим тизимида, жумладан ўрта махсус таълим тизимида ҳам ислохот ишлари олиб борилиб, таълимнинг сифати ва самарадорлигини ошириш, халқ хўжалигига зарур мутахассисларни режали равишда тайёрлаш масалалари кўрилди. Ўрта махсус таълим тизимининг асосий мақсади ишлаб чиқаришнинг биринчи бўғинидаги ташкилотчи ва иш бошқарувчиларни, олий тоифали мутахассисларнинг ёрдамчиларини, юқори малака ва кўникмаларни талаб қилувчи маълум бир турдаги ишни мустақил бажара олувчи ўз ишининг усталарини бўлган – техник мутахассисларни тайёрлашдан иборат бўлди.

Еттинчидан, касб-хунар коллежлари – ўрта махсус ва касб таълимини берадиган ўқув даргоҳи бўлиб, унда уч йил мобайнида таълим олиниши белгиланди. Давлат таълим стандартларига мувофиқ коллежда умумий ўрта таълим ва чуқурлаштирилган ҳолда касб-хунар ўргатилиб, малака шакллантирилди. Коллеж битирувчилари йўналишлари асосида бир ёки бир нечта касбни эгаллади. Коллежда таълим тизимининг индивидуал тизими асосида икки томонлама касб ва таълим дастурлари асосида билим берилди.

Саккизинчидан, касб-хунар коллежлари янги турдаги ўқув юртларини ташкил этиш ва уларни самара билан шаклланишини таъминлаш мақсадида олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги таркибида Ўрта махсус хунар-таълим маркази ташкил этилди. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноатнинг турли йўналишлари учун ўрта махсус маълумотли кадрлар тайёрлаш ишини яхшилаш мақсадида узлуксиз равишда тадбирлар олиб борилиб, муайян натижалар қўлга киритилди. Республика вилоятларининг ҳар бир туман ва шаҳарларида саноат касб-хунар коллежлари ташкил этилди. Республика вилоятларининг ҳудудий жойлашув хусусиятларидан келиб чиқиб, қолаверса муайян шаҳар ва туманда саноатнинг қайси тармоғи ривожланганлигига қараб ихтисослашган касб-хунар коллежлари ташкил этилди.

Тўққизинчидан, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноат соҳаси кадрларини тайёрловчи қатор олий таълим муассасалари фаолият кўрсатди.

Бундан ташқари вилоятларда ташкил этилган университетларда ҳам саноат соҳаси учун кадрлар тайёрланди. Тошкент техника университети бу турдаги олий ўқув юртлари учу таянч олий ўқув юрти бўлди. Мазкур таълим муассасаси Ўзбекистоннинг кўп йиллик тарихи давомида Республикада қатор олий техника ўқув юртининг мустақил ҳаёт оқимига кириб боришига ёрдам берди. Мустақиллик йилларида саноат кадрлари тайёрловчи ўқув юртлари моддий-техника базасини мустаҳкамлаш иши йилдан-йилга яхшиланиб борди. Таълим муассасаси талабалари учун замонавий ўқув хоналари, турар жойлар бунёд этилди. Таълим масканларидаги кафедралари мустақиллик йилларида ўз иш фаолиятларини янги тартиб қоидалар асосида ташкил этиб, ўқув, илмий ва маданий-маърифий соҳаларда илғор ютуқларни қўлга киритди. Бакалаврият таълим йўналиши ва магистратура мутахассисликлари талабалари учун барча умумқасбий ва мутахассислик фанларидан кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан зарурий ўқув-услубий мажмуалар яратилди.

Ўнинчидан, Мустақиллик йилларида техника йўналишидаги олий таълим муассасалари ривожланди. Улар замон талабларига жавоб бера оладиган, жаҳон андозаларига мос муҳандис мутахассислар етиштирувчи ўқув масканига айланди.

Ўзбекистонда саноат кадрларини тайёрлаш борасида ўзига хос тажриба шаклланган бўлиб, Республикадаги қатор ўқув муассасалари бу соҳада катта муваффақиятларни қўлга киритди. Мазкур таълим масканлари ўқув жараёнларини ишлаб чиқариш билан биргаликда олиб борди. Соҳа ишини такомиллаштириш мақсадида доимий равишда хорижий мамлакатларнинг ўқув муассасалари билан ҳамкорлик қилиб келди.

Ўн биринчидан, Республика олий ўқув юртларида талабалар билим олиш билан бирга илмий-тадқиқот ишларини ҳам олиб борди. Талабалар ўқув юрти илмий тўғаракларида, талабалар конструкторлик бюроларида, кафедралар қошида илмий ишлар билан шуғулланади. Талабаларнинг курс ва диплом ишларини тайёрлашлари ҳам талабалар илмий-тадқиқот ишларининг муҳим шаклларида бирига айланди. Илмий мавзулар кўпинча

талабаларнинг ихтисослиги бўйича тегишли ишлаб чиқариш корхоналари, илмий-тадқиқот муассасалари ва бошқарма билан боғлиқ ҳолда амалга оширилди. Илмий-тадқиқот ишларида устувор йўналишларни аниқлаш, илм-фанда халқаро интеграциялашув, янги ихтиро, кашфиётлар яратишга йўналтирилганлик - буларнинг бари олий таълим муассасаларида соҳа бўйича иш самарадорлигини оширишга кенг имкониятлар яратди.

Ўн иккинчидан, Ўзбекистондаги саноат корхоналари жаҳон андозаларига мос маҳсулот ишлаб чиқариш йўлида тинимсиз изланиш олиб бориб, катта ютуқларни қўлга киритди. Ушбу омил Республикада саноат кадрларини тайёрлаш ўқув муассасалари олдига мураккаб вазифаларни кундаланг қўйди. Бу турдаги ўқув муассасалари давр талабидан келиб чиқиб, хориж технологиялари билан эркин ишлай оладиган мутахассисларни тайёрлашга кучли аҳамият берди. Бунда айниқса хорижий мамлакатлар билан ҳамкорлик муҳим роль ўйнади. Таълим соҳасидаги ислохатларнинг натижаси нафақат таълимнинг сифат ва самарадорлиги ошгани, замонавий талабларга мос рақобатбардош кадрлар тайёрланаётгани, балки халқаро ҳамкорликнинг мустаҳкамланганлиги, етакчи хорижий таълим муассасалари юртимизда халқаро андозаларга, шунингдек, давлат таълим стандартларига мос равишда фаолият юритаётганида ҳам кўринди. Ўзбекистондаги олий ўқув юртлар бозор иқтисодиёти шароитида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш ва уларга жаҳон андозалари даражасида таълим-тарбия бериш мақсадида дунёнинг ривожланган мамлакатлари билан ўзаро манфаатли алоқаларини йўлга қўйди. Бунинг учун Ўзбекистон ҳукумати ва олий таълим вазирлиги ҳамда олий ўқув маъмурияти профессор-ўқитувчилари ва талабаларига кенг имкониятлар яратилди.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарлари

- 1.1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид. Барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Тошкент Ўзбекистон, 1997, - Б. 140.
- 1.2. Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т., 1999 йил, 20 бет.
- 1.3. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999 й, - Б.
- 1.4. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли // Халқ сўзи. 2007, 31 август.
- 1.5. Каримов И.А. Она юртимиз бахт-у иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш-энг олий саодатдир. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015. –Б. 303.

11. Расмий адабиётлар.

- 2.1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т., 1992 йил. Б.
- 2.2. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. 2011 йил, 30 сон, 313-модда.
- 2.3. Таълим тўғрисидаги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури. 1997 йил, август, IX-сессия материаллари. //Халқ сўзи, 1997, 29 август.
- 2.4. Ўзбекистон Республикаси Олий ўқув юртлари маълумотнома. Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, нашриёти, Т., 2000.
- 2.5. Олий таълим. Меъёрий - ҳуқуқий ва услубий ҳужжатлар тўплами. – Тошкент: Истқлол, 2004. - Б.511.

111. Архив материаллари

- 3.1. Тошкент Давлат Техника Университети жорий архиви.
- 3.2. Қашқадарё вилоят ўрта-махсус касб-ҳунар бошқармаси жорий архиви.

3.3.Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти жорий архиви.

3.4.Қарши саноат коллежи жорий архиви.

1У.Асосий илмий адабиётлар

4.1.Абдурахмонов Т. Высшая школа советского Узбекистана. – Ташкент.: 1977.; С.197.

4.2.Абдуллаева Ш., Педагог и его роль в учебном взаимодействии.// Узлуксиз таълим, 2010, № 6..

4.3.Агзамова Р. Высшее образования в Узбекистане. – Ташкент, 1969; С.69.

4.4.Акилов К.А., Гулямова М.А. Советская интеллигенция Узбекистана. Кн. 1. – Ташкент, 1978; Кн. 2 – Ташкент, 1979.

4.5.Алексеев Е.Т. Ташкентский текстильный комбинат – детище сталинских пятилеток. – Т., 1949.

4.6.Аманов К.А. Производственно – техническая интеллигенция Узбекистана. Методологические и социологические проблемы. Т., Фан, 1975;

4.7.Ахунова М.А. Рабочий класс – ведущая сила Советского общества Т., 1981;

4.8.Бедринцев К.Н. Десятчиков Б.А. Промышленность Узбекистана за 40 лет. Т., 1957;

4.9. Бобожонова Д.Б. Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий муносабатлар. – Тошкент: Шарқ, 1999. – 157 б;

4.10.Бозоров Ф. Биз “Шўртан газ-кимё” мажмуасида ишлаймиз. // Баркамол авлод. 2011 й 21-ноябрь.

4.11.Бозоров Ф. Дехқонобод мўъжизаси // Баркамол авлод. 2012 йил 28-август.

4.12.Бозоров Ф. Дехқонободдан Тошкент кўринади-ми? // Баркамол авлод. 2015 йил 24 февраль.

4.13.Валиев А.К. Формирование и развитие советской национальной интеллигенции в Средней Азии. – Т., 1966. – 159 с.;

- 4.14.Васиева Д.И. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда Университет таълимининг шаклланиши ва ривожланиши: тажриба ва муаммолар (1991-2001 йй): Тарих фан. номз. дисси. ...автореф. – Тошкент, 2008;
- 4.15.Вахобов М. Формирование Узбекской социалистической нации. Т., 1961.
- 4.16.Волкова К.Е. К вопросу об истории высшего образования в Узбекской ССР. // Ученые записки ТГПИИЯ. – Ташкент, 1956. Вып.1 – С.3-20;
- 4.17.Гафарли М.С. Касаев А.Ч.. Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик – тараққиёт асоси. Т.”Ўзбекистон”,2001-Б.397.
- 4.18.Гентшке Л.В., Компартия и рабочий класс Узбекистана в борьбе за социализм. (1926-1932 гг). Т., Узбекистан, 1973;
- 4.19.Германова В.В. Историческая роль советской России в социалистической индустриализации Каракалпакии (1928-1937 гг). Автореф...дисс...канд...ист...наук. Т., 1987;
- 4.20.Десятчиков Б.А. Электрификация Узбекистана за 25 лет. Т., 1949;
- 4.21.Дехканов А.Т. Рабочие факультеты Узбекистана в период строительства социализма (1920-1938 гг) . Автореф...дисс...канд...ист...наук. Т., 1974;
- 4.22.Джураев Х., Промышленность Узбекистана. Темпы, структура, эффективность. Т., Узбекистана 1974; С.276.
- 4.23.Джуракулов О., История создания и развития газовой промышленности Узбекистана. М. Т., 1967; С.389.
- 4.24.Джуракулов А. Деятельность КПСС по развитию газовой и нефтяной промышленности Средней Азии.(1946-1970гг.) Автореф. дисс.. докт... наук. Ташкент, 1983: С.48.
- 4.25.Добринин Ю.А. Уровень развития пищевой промышленности Узбекистана. Т., 1932;
- 4.26.Дурмашкина В., Промышленность Средней Азии за 10 лет. //Народное хозяйство Средней Азии. 1927, №10-12, С.44-67;
- 4.27. Йўлдошев Ж. Таълимимиз истиқлоли йўлида. Т. Шарқ. 1996; 224 б.:
- 4.28.Йўлдошев Ж, Таълим янгиланиш йўлида. Тошкент, Ўқитувчи, 2000, 208 б.

- 4.29.Жуманиязов К., Абдуғаффоров А., Ҳайитов И., Институт олимлари. Тошкент, Давр нашриёти, 2012, Б.3-6.
- 4.30.Зиядуллаев С. К, Манохин И., Совет Ўзбекистонининг социалистик саноати. Т., 1949:
- 4.31.Зиядуллаев С.К., Индустрия советского Узбекистана. Т., Узбекистан, 1984;
- 4.32.Зухуров Р.Х. Развитие среднего специального образования в Узбекистане за годы советской власти. – Ташкент, 1968;
- 4.33.Исмоилов А., Формирование квалифицированных рабочих кадров в Узбекистане. Т., Узбекистан, 1975;
- 4.34.История рабочего класса Советского Узбекистана. Т., Фан, 1974;
- 4.35.Иткин А., Кустарно-промысловая кооперация Средней Азии к концу 1926-1927гг. //Народное хозяйство Средней Азии. 1927, №10-12, С.105;
- 4.36.Каримов Р.Х. Проблема кадровых специалистов и строительство высшей школы в Узбекистане в годы первой пятилетки // История СССР. – М., 1959. - №6. – С.19-29;
- 4.37.Коллеждан – корхонага. //Ўзбекистон Овози, 2014-йил 18 январь
- 4.38.Ливитин З.С., Ходжиматов А.А., История нефтяной промышленности Узбекистана. Т., Мехнат, 1985.
- 4.39.Локшии Э.Ю., Очерк история промышленность СССР. (1917-1940) М., 1956.
- 4.40.Лунин Б.В. Из истории создания системы высшего образования в Средней Азии// Общественные науки в Узбекистане, 1971, № 9, С.27 38.
- 4.41.Маматкулов Х.М. Развитие промышленности Самаркандской области за годы советской власти. (1917-1941 гг.) Т., Фан, 1977;
- 4.42.Маърифат. 2015-йил 22 апрель, №32 (8785).
- 4.43.Миронов А., Задачи текстильной промышленности в Средней Азии.//Народное хозяйство Средней Азии. 1929, №12, С.48-55;
- 4.44.Мўминов Н.М. Советларнинг Ўзбекистонни саноатлаштириш учун кураши. (1928-1932 йиллар) Т.,

- 4.45. Независимость и история: новые подходы к изучению. –Т., 1997;
- 4.46. Непомнин В.Я., Очерки истории социалистического строительства в Узбекистане (1917-1937 гг.) Т., 1957;
- 4.47. Нурматова Н. Подготовка по вышение квалификаций и изменения в составе рабочих и специалистов пищевой и легкой промышленности Узбекистана в 80-с годы: опыт, уроки, проблемы: Автореф...дис.... канд...истую.наук.- Самарканд .1995. – 144 с.
- 4.48. Орипов Ф. Ўзбек ишчи кадрларининг ташкил топиш тарихидан (Қишлоқ хўжалик машинасозлик заводларининг тарихий ва этнографик материаллари асосида) Т., Фан, 1968.
- 4.49. Рашидов Г. Первый университет в Средней Азии. // ОНУ, 1963 № ; С 52 55.
- 4.50. Русак И., Промышленность Средней Азии в свете контрольный цифр на 1927-1928 год. // Народное хозяйство Средней Азии. 1927, №8, С.73-123;
- 4.51. Садилов С.С. Очерки высшего образования в Узбекистане. – Ташкент, 1969;
- 4.52. Садилов С.С. Высшая школа – кузница подготовки кадров. – Ташкент, 1974;
- 4.53. Саноатимиз учун малакали мутахассислар тайёрлашда ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этади. // Қашқадарё, 2013-йил 5-апрель
- 4.55. Гентенева Л.Т. Борьба рабочего класса Узбекистана за выполнение второго пятилетнего плана в промышленности (1933-1937 гг). Автореф...дис...канд...ист...наук. Т., 1959;
- 4.56. Туркистон, 2003. 22 май.
- 4.57. Турсунов С. Қобилов Э. Муртазов Б. Пардаев Т. Сурхондарё тарихи.Т."Шарқ".2004.-Б.531.
- 4.58. Тюриков В. Шоғулломов Р. Мустақил Ўзбекистон Республикаси.Т."Ўзбекистон".1998.-Б.24.
- 4.59. Уббиниязов Ж. История развития промышленности Каракалпакской АССР. (1917-1947 гг). Автореф...дисс...канд...ист...наук. Нукус, 1964;

- 4.60. Ульмасбаев Ш.Н. Промышленное развитие советского Узбекистана Т., Госиздат Уз ССР, 1958.
- 4.61. Ульмасов А. Национальная промышленность в Советском Туркестане Т., 1960;
- 4.62. Хакимов О., История развития газовой и нефтяной промышленности Узбекистана в 1966-1970 гг. (на материалах Бухарской области) Автореф. дисс... канд... ист... наук. Ташкент, 1974:
- 4.63. Халқ сўзи. 2014. 27 март.
- 4.64. Халикова Р.Э. Развитие высшего исторического образования и науки в Узбекистане. (на примере исторического факультета ТашГУ 1935-1994 гг.). Автореф... дисс. канд. ист наук. –Ташкент.: 1995;
- 4.65. Хасанова Б. Национальная интеллигенция Узбекистана и исторические процессы. 1917 начало 50-х годов. Автореф. дисс. д-ра ист наук. –Т., 2000;
- 4.66. Черданцев Г.Н. К истории первых лет Ташкентского (народного) университета //Наука и просвещение, 1922, №2, С.97;
- 4.67. Шадманкулов И.П., Деятельность Советов Узбекистана по развитию промышленности республики. (1933-1941 гг.). Автореф... дисс... канд... ист... наук. Т., 1985;
- 4.68. Шарипов Р.О. Подготовка специалистов в высших учебных заведениях Узбекистана в 1929-1941 гг. // ОНУ. - Ташкент, 1963. - №3. - С. 27-32;
- 4.69. Шарипов Я. Формирование и развитие рабочего класса в республиках Средней Азии. Душанба. Дониш. 1974;
- 4.70. Эргашева Ю.А. Культура Узбекистана: тенденции и проблемы развития. (50-60-е годы). – Ташкент; Фан, 1997. – 210 с; ва бошқалар.
- 4.71. Янги Ўзбекистоннинг 7 зафарли йили. - Тошкент: Шарк, 1999. - Б.168.
- 4.72. Ўзбекистон овози. 2013. 21 декабрь.
- 4.73. Ўзбекистон тарихининг долзарб муаммоларига янги чизгилар. Даврий тўплам. №2. –Т., 1999;
- 4.74. Ўзбекистоннинг янги тарихи 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Т. 2000;

- 4.75. Ўзбекистон Республикаси Энциклопедияси. Тошкент. “Қомуслар Бош таҳририяти”. 1997.-Б.383.
- 4.76. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 2 жилд, Тошкент, 2001. Б.296.
- 4.77. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 8 жилд, Тошкент, 2004, Б. 704.
- 4.78. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 12 жилд, Тошкент, 2006, Б.381.
- 4.79. Қашқадарё вилояти истиқлол йилларида : Т.: Маънавият .2007. 612.
- 4.80. Қобулов Э. Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларида енгил ва озиқ-овқат саноатининг ривожланиш тарихи: тажриба ва муаммолари (1946-1960йй.): Автореф. дис.. т.. ф. н.- Самарқанд: 1994.-26 б.
- 4.81. Қодиров Б., Семников И. Ўзбекистонда тўқимачилик саноати. Т., Узбекистан, 1984;
- 4.82. Гуломов С. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури. Уч йиллик натижалар ва вазифалар, Маърифат газетаси 2000 йил, 9 декабрь.
- 4.83. Гуломов С. Куч-билим ва тафаккурда. Т. ”ЎАЖБНТ” .2002.-Б.230.
- 4.84. Гуломов С. Убайдуллаева Р. Аҳмедов Э. Мустақил Ўзбекистон. Тошкент. ”Ислом университети”. 2003,-Б.81.
- 4.85. Ҳамзаева М. Ўзбекистон миллий маданиятининг ривожланиш йўналишлари ва муаммолари (40-йилларнинг 2-ярми 50-йилларнинг 1-ярми. Фарғона водийси вилоятларининг материаллари асосида) тар. фан. ном. дисс. Автореф. Т., 2001;

V. Интернет сайтлари

5.1. www.markaz.uz

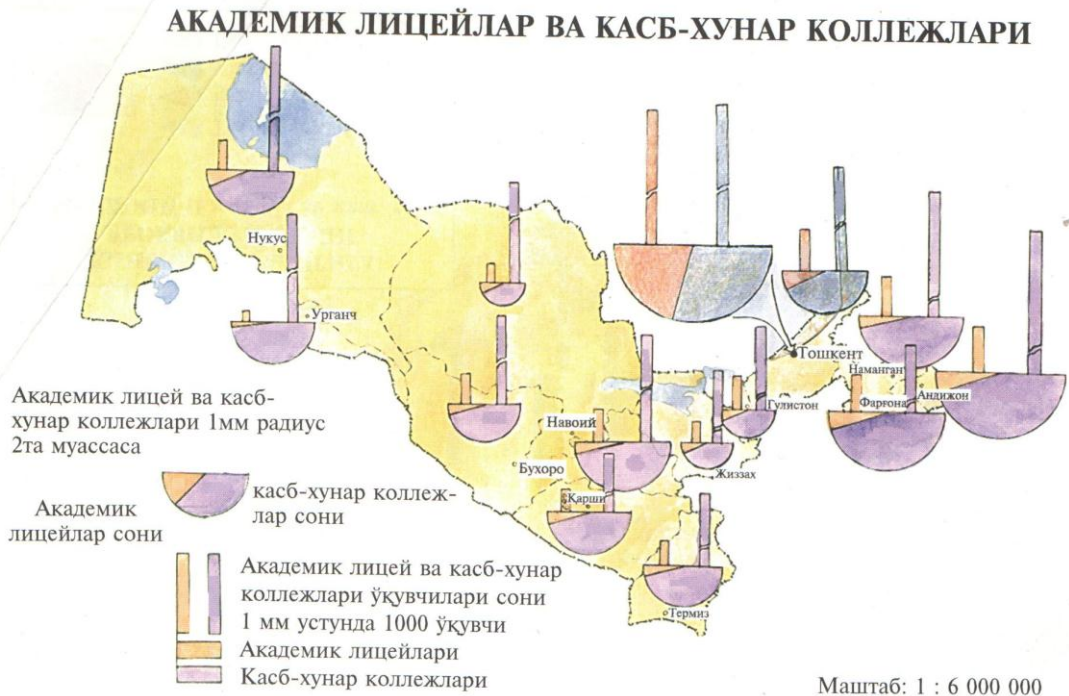
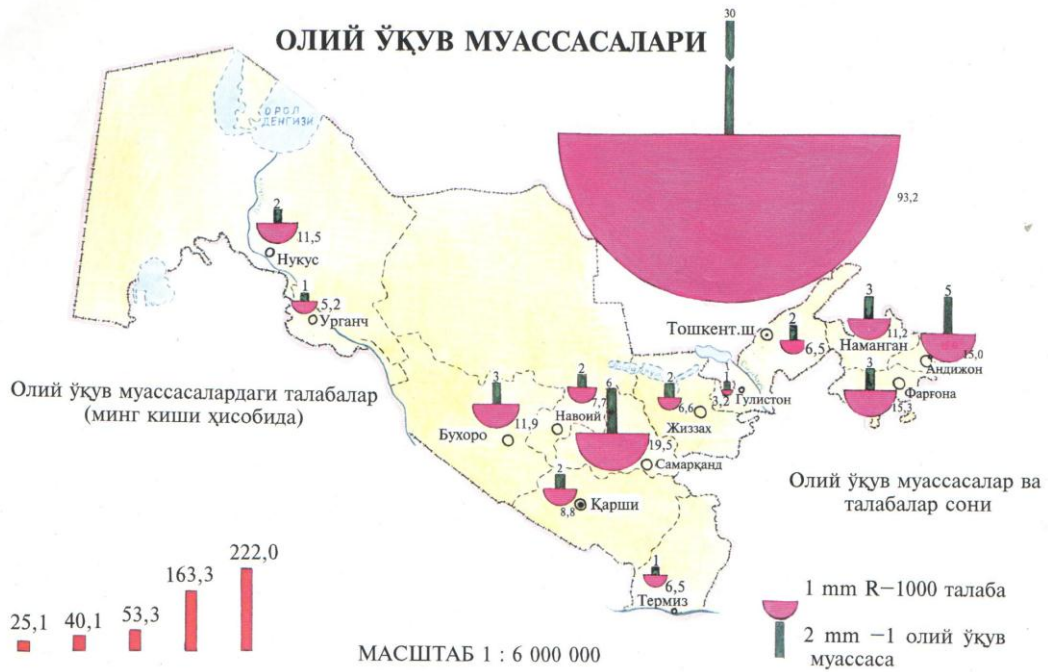
5.2. www.Oliygo.uz.

5.3. www.nggi.uz.

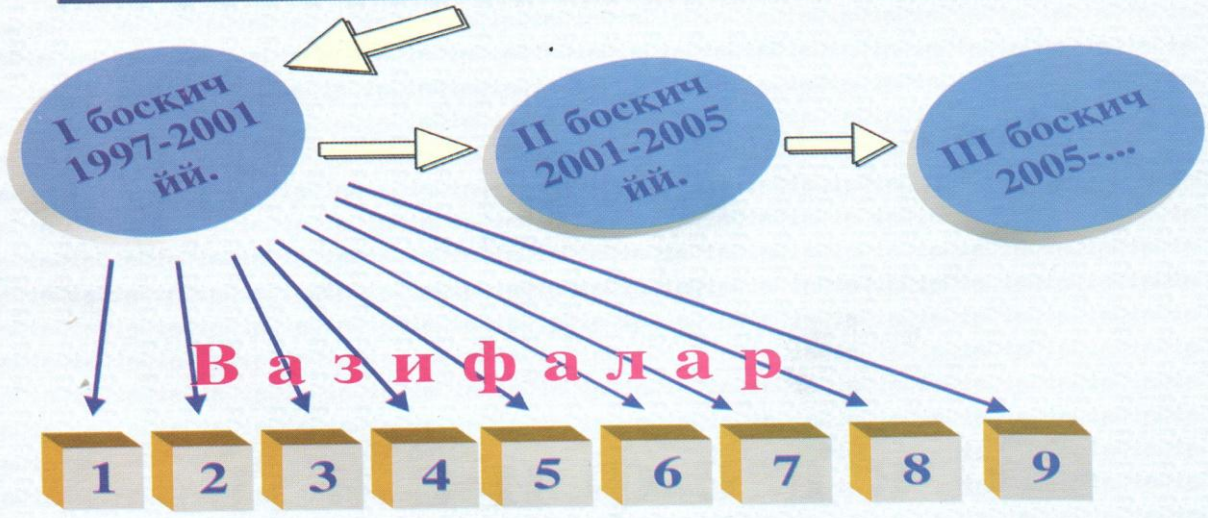
5.4. <http://Ferpi.uz/> (Фарғона политехника институти)

5.5. <http://www.tdtu.uz/>

5.6. Tkti.uz (Тошкент кимё тех. уни)

**Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури
1997 йил 29 август**

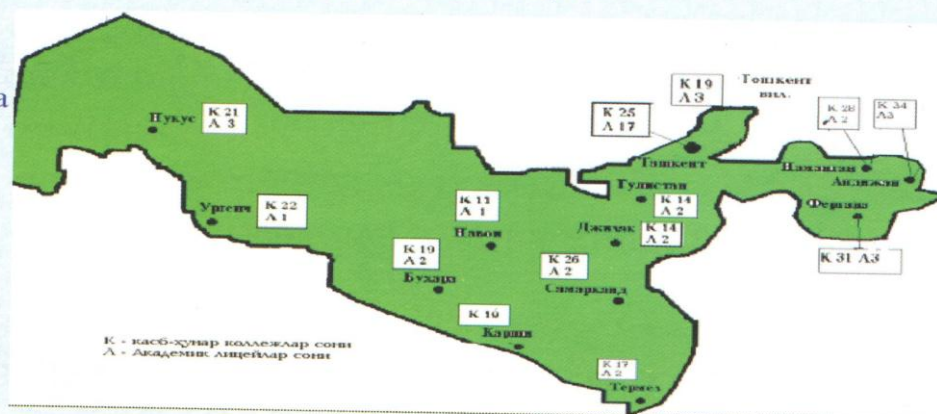
1.1. Узлуксиз таълим тизими:

		Ўрта махсус, касб-хунар таълими (3 йил)	Олий таълим		Олийдан кейинги таълим	
Мактаб- гача таълим	Умумий Ўрта таълим	Академик лицей	Бакалав- риатура (4 йил)	Магист- ратура (2 йил)	Аспиран- тура, тадқиқот- чилик (3 йил)	Докторан- тура (3 йил)
		Касб- хунар коллеж- лари				
6-7 ёш	15-16 ёш	18-19 ёш	22-25 ёш	24-28 ёш	27-31 ёш	30-34 ёш
Мактабдан ташқари таълим		Малака ошириш. Кадрларни қайта тайёрлаш				

5.1. Ташкил этилган янги типдаги академик лицей (АЛ), касб-хунар коллежлари (КХК) (2002 йил 1 сентябргача)

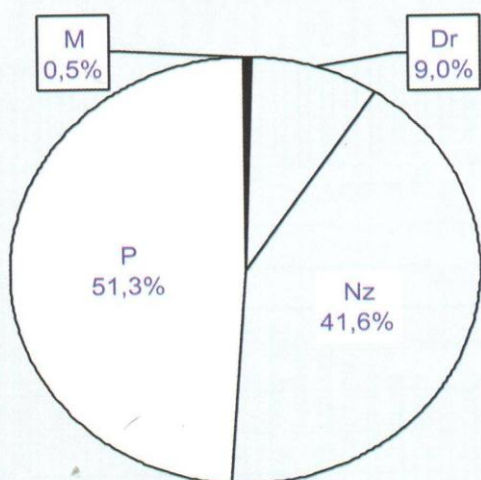
Академик лицей ва касб-хунар коллежларининг республика бўйича жойлашуви:

АЛ - 46 та
КХК - 260 та

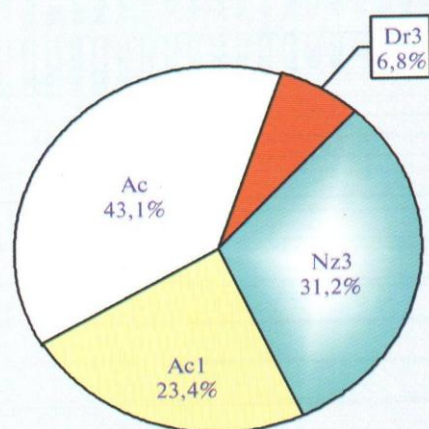
		7) Хуқуқ	1	24
IV	Фан	8) Ҳаёт ҳақидаги фанлар	1	28
		9) Табиий фанлар	8	105
		10) Математика ва статистика	1	8
		11) Ахборотлаштириш	1	9
V	Муҳандислик, ишлов бериш ва қурилиш тармоқлари	12) Муҳандислик ва муҳандислик иши	29	319
		13) Ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш тармоқлари	11	107
		14) Архитектура ва қурилиш	6	52
VI	Қишлоқ хўжалиги	15) Қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги	8	84
		16) Ветеринария	1	12
VII	Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот	17) Соғлиқни сақлаш	6	76
		18) Ижтимоий таъминот	1	6
VII	Хизматлар	19) Хизмат кўрсатиш	5	25
I		20) Транспорт	2	4
		21) Атроф-муҳит муҳофазаси	2	14
		22) Ҳаётий фаолият хавфсизлиги	1	6
IX	Ҳарбий таълим			
			134	1235

7.3. ОТМ нинг профессор-ўқитувчилар сифат таркиби

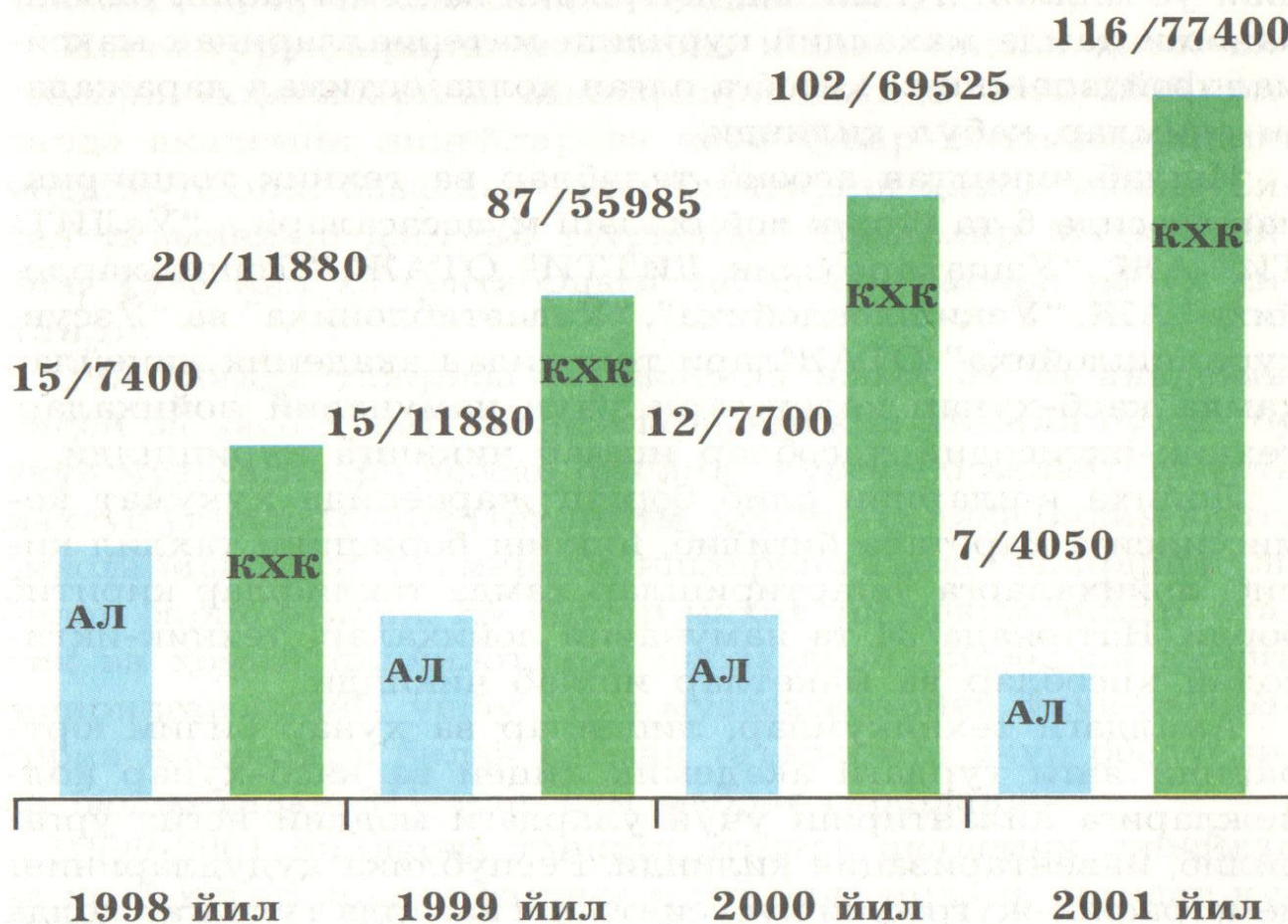
М - ЎзРФА академиклари;
 Dr - профессорлар ва фан докторлари;
 Nz - доцентлар ва фан номзодлари;
 P - илмий даражаси йўқ ўқитувчилар

7.3. ОТМларда илмий-педагог кадрлар тайёрлаш

Охириги 3 йилда ҳимоя қилинган:
 Dr3 - докторлик; Nz3 - номзодлик ишлари;
 Ac1 - аспирантура ва докторантура орқали;
 Ac - ҳимоя қилмаган аспирантлар ва докторантлар

**1998-2001 йилларда барпо этилган академик
лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари
диаграммаси**

ЭСЛАТМА: АЛ — академик лицейлар, КХК — касб-ҳунар коллежлари, 20/11880-сони / ўқувчи ўрни

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, ЎзЛИТТИ мутахассисларидан иборат махсус ишчи гуруҳлари тузилди. Ишчи гуруҳлар биринчи навбатда миллий таълим моделининг ўзаги бўлган мазмунан янги, мустақил ўрта махсус, касб-ҳунар таълим тизимини жорий этиш, янги ташкил этиладиган академик лицей ва касб-ҳунар коллежларининг моддий базасини вужудга келтириш ва уларни замон талаблари даражасида жиҳозлаш учун асосий талабларни ишлаб чиқди.